

Znakovi i poruke

Znakovi i poruke

Komunikološki koledž u Banjaluci

ISSN 1840-3239

Znakovi i poruke
Signs and Messages

Znakovi i poruke

Časopis iz komunikologije

BANJALUKA, I-1-2007

Znakovi i poruke: časopis iz komunikologije **Signs and Messages: A Journal of Communication**

Broj I-1-2007

ISSN 1840-3239

Znakovi i poruke je međunarodni časopis iz komunikologije. U njemu se iznose opisi, objašnjenja, tumačenja i mišljenja o raznolikim pitanjima ljudskog komuniciranja u savremenom društvu. Zadatak časopisa je osvjetljavanje ljudskog komuniciranja iz različitih teorijskih i disciplinarnih polazišta, uz pomoć različitih metoda. Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavač

Visoka škola Komunikološki koledž u Banjaluci Kapa Fi

Banja Luka College of Communications Kappa Phi

Adresa redakcije

Komunikološki koledž u Banjaluci

Jovana Dučića 23a, Banjaluka, RS, BiH

www.kfbl.edu.ba/zip

Urednički savjet

Urednički savjet čine visokoškolski nastavnici i stručnjaci iz komunikologije, kulturoloških studija, književnosti, likovne umjetnosti, lingvistike, politikologije, psihologije, filozofije i sociologije, iz zemlje i inostranstva.

Anonimna recenzija

Sve istraživačke radove koji se predaju za objavljivanje u *Znakovima i porukama* pregledaju po dva člana uredničkog savjeta, stručnjaka za temu na koju je rad pisan, na temelju čijih prijedloga uredništvo odlučuje o objavljivanju rada u časopisu. Recenzenti ne znaju identitet autora radova koje čitaju. U slučaju da uredništvo nema recenzenta za neku oblast, ili ne dobije preporuku *oba* recenzenta za objavljivanje članka, takav članak se neće objaviti.

Autori mogu poslati za objavu samo neobjavljene radove, a predajom radova za publikaciju u časopisu *Znakovi i poruke* autori se obavezuju da iste radove ne šalju za objavu u drugim časopisima.

Autorska prava

Sva prava na sadržaj časopisa ima izdavač. Zabranjeno je kopiranje, snimanje, preštampavanje, objavljivanje i distribucija časopisa ili bilo kog njegovog dijela bez pismene dozvole izdavača. Pojedini članci iz časopisa mogu se kopirati bez pismene dozvole i naknade ako se koriste u obrazovne svrhe i ako se besplatno dijele učesnicima akademskih foruma. *U člancima se iznose podaci, mišljenja i stavovi autora, a ne izdavača ili ustanova u kojima su autori zaposleni.* Copyright © 2007 by Banja Luka College of Communications (impresum se nastavlja na strani broj 173).

Predgovor

Časopis *Znakovi i poruke* nastao je kao potreba za akademskom tribinom iz oblasti društvenog komuniciranja, odnosno medijskih i kulturoloških studija u našem okruženju. Opseg tema ovog časopisa je širok, ali sve one su vezane za onu ključnu osobinu koja nas čini ljudima — mogućnost apstraktnog, simboličkog komuniciranja, odnosno za društvene posljedice takve mogućnosti.

Ovaj prvi broj časopisa je i svojevrsni diplomac postdiplomskog studija iz komunikologije koji je organizovan na Komunikološkom fakultetu u Banjaluci u školskoj 2005/2006. godini, jer su autori većine istraživačkih radova u ovom izdanju naši postdiplomci. Ovaj broj je, stoga, i ogledalo onog čime smo se bavili na našim seminarima i istraživanjima tokom postdiplomskog studija.

Pozivamo sve koji se bave komuniciranjem da nam predaju svoje istraživačke radove i oglede o raznolikim pitanjima ljudskog komuniciranja, posmatrane i analizirane iz najrazličitijih uglova, poput kulturološkog, lingvističkog, medijskog, vizuelnog, muzičkog, psihološkog, sociološkog ili informatičkog, uz korištenje vlastitih pristupa i metodologija. Na kraju časopisa navodimo vrste radova za objavljivanje, kao i neophodan način njihove pripreme za časopis.

Nadamo se da će vam ovaj časopis koristiti, bilo kao dodatni izvor za vaš studij ili istraživanja, kao mjesto gdje ćete pronaći neka važna pitanja ili zanimljive odgovore na pojedina pitanja, ili kao mjesto gdje ćete objavljivati vlastita istraživanja.

Uredništvo

SADRŽAJ

Istraživački radovi

Tatjana Marjanović	
COLLOCATION AS A STUMBLING BLOCK TO NON-NATIVE SPEAKERS OF ENGLISH	11
Biljana Bogdanić	
CRNO-BIJELO U BOJI: JEDNO ČITANJE IDEOLOŠKE MATRICE ODNOSA CRNIH I BIJELIH U AMERIČKOM FILMU	31
Ljubica Janjetović	
GLOBALNI ZNAKOVI I LOKALNA ZNAČENJA	47
Nataša Zirojević	
JAVNI ISTUPI ČLANOVA PREDSEDNIŠTVA BiH U 2005. GODINI	61
Biljana Bogdanić	
JEZIK KAO GOVOR: JOŠ JEDNOM O MIHAILU BAHTINU.....	75
Ljubica Janjetović	
VIZUELNI ELEMENTI U NOVINSKIM PUBLIKACIJAMA	81
Nataša Zirojević	
MEĐUNARODNA POLITIČKA KOMUNIKACIJA	89

Ogledi i stručni radovi

Aleksandar Bogdanić	
BITNA NEBITNOST FORMALNOG	101
Ognjen Radović	
PROMENA ULOGE ŠOKA U SVETU KONZUMERIZMA: DADA KAO UPORIŠTE SAVREMENOG OGLAŠAVANJA	123
Nevena Vučen	
RIJEČ KAO VEZA.....	135
Nevena Vučen	
WRITING IN SECOND LANGUAGE.....	143

Rasprave, osvrti i prikazi

Goran Janković	
BRENDIRANJE BOSNE: NEMOGUĆA MISIJA	155
Radomir Vuković	
SARAJEVO, PRE DVADESET I NEŠTO GODINA	161
Ljubica Janjetović	
KORUPCIJA U VISOKOM ŠKOLSTVU: PLAGIJAT	167

Istraživački radovi

COLLOCATION AS A STUMBLING BLOCK TO NON-NATIVE SPEAKERS OF ENGLISH

Tatjana Marjanović

Sažetak

Rad predstavlja rezultat empirijskog istraživanja provedenog na manjem broju ispitanika, govornika engleskog kao stranog jezika u eksperimentalnoj grupi, te govornika engleskog kao maternjeg jezika u kontrolnoj grupi. Osnovna hipoteza rada je da kolokacije, riječi koje pokazuju statistički mjerljivu vjerovatnoću da se pojavljuju zajedno ili jedne uz druge, sačinjavaju jezički podsistem koji stvara bitne razlike između izvornog i naprednog neizvornog govornika.

1. Introduction

1.1 J. R. Firth, the mid-twentieth-century British linguist and founder of the 'London School' of linguistics, took the view that a word's meaning could be thoroughly explored by performing an exhaustive analysis of its collocations. The word 'collocation' has Latin origins: it comes from the word *cum* ('with') and the word *locus* ('place'). It is thus described as a phenomenon of words 'keeping company' together, being repeatedly 'placed with' each other, or co-occurring with statistically measurable probability.

Firth's general outlook on linguistic matters continues to have echoes in the work of eminent heirs to the 'London School' tradition, such as *John Sinclair* and *Michael Halliday*. The former has played the most prominent part in developing corpus linguistics in Britain, which has served as a basis for both phraseological research and dictionary-making. Sinclair's name is inseparably linked with the COBUILD project. The latter's view is that lexis and syntax are not two separate entities but are best treated as belonging to the same continuum, which *Halliday* and his followers label the lexicogrammar.

1.2 The notion of statistically measurable probability leads to the belief that the investigation of collocations is inextricably associated with the exploitation of electronic corpora, although collocations were certainly studied before the advent of concordancing software (e.g. *Firth* has already been mentioned in this respect). The considerable at-

tention the use of prefabricated language has been receiving since the mid-1980s in EFL (English as a foreign language) or SLA (second language acquisition) studies is undoubtedly related to the emergence of computational means to uncover and analyse that portion of language. A prime exemplar of the potential offered by computerised corpora is the COBUILD (Collins Birmingham University International Language Database) project, known as the Bank of English, with over 320 million words of spoken and written English text. Some other English-language corpora used in collocational research are the Brown Corpus, which was initiated in 1961, with the capacity of one million words of written American English; the LOB (London-Oslo-Bergen) Corpus, compiled between 1970 and 1978, with the capacity of one million words of written British English; the London-Lund Corpus, available since 1987, with the capacity of approximately half a million words of spoken English; the Longman-Lancaster Corpus, started in 1996, with the capacity of 30 million words of spoken and written British and American English; the BNC (British National Corpus), compiled between 1991 and 1995, with the capacity of 90 million words of written British English and 10 million words of spoken British English; and the CIC (Cambridge International Corpus), initiated in 1996, with the capacity of 95 million words of written English.

1.3 The number of labels different authors (e.g. *Nattinger, Pawley and Syder, Keller and Warner*, etc.) have been using to tackle the phenomenon in its broadest sense (e.g. lexical phrases, holophrases, prefabricated routines and patterns, formulaic speech, memorised sentences and lexicalised stems, lexical chunks, formulas, etc.) reiterates the importance attached to it both from the SLA and L1 point of view.

According to *Mel'cuk* (1995), collocations constitute the absolute majority of 'phrasemes' – word combinations of all types - in the lexicon.

1.4 *Sinclair* has emphasised the role of the collocational principle in language use:

"The principle of idiom is that a language user has available to him or her a large number of semi-preconstructed phrases that constitute single choices, even though they might appear to be analysable into segments. To some extent, this may reflect the recurrence of similar situations in human affairs; it may illustrate a natural tendency to economy of effort; or it may be motivated in part by the ex-

agencies of real-time conversation. However it arises, it has been relegated to an inferior position in most current linguistics, because it does not fit the open-choice model.” (1991:110)

Language use is accordingly best seen as a combination of the ‘open-choice principle’ and the ‘idiom’ or ‘collocational principle’. The former underlies the ‘creative’ aspect of language use in line with generative linguistics, as one’s ability to understand and produce an infinite number of expressions new to one’s experience, the only constraint being that what is produced by the speaker has to be grammatical and make sense. The latter suggests that constraints other than grammatical ones are at work. *Pawley and Syder* (1983) thus argue that the native-like control of language is achieved through a closed-class system.

1.5 A cline set up by *Carter* (1998) will be used to range lexical collocations in terms of sets of continua with (more-less) fixed points and several intermediate categories. It includes four degrees of collocational restriction: unrestricted, semi-restricted, familiar, and restricted collocation.

‘Unrestricted collocation’ describes the capacity of certain words to form partnership with a wide range of other words, e.g. *make an appointment/the bed/a cake/changes/a decision/an effort/a guess/a mess/a noise/a promise/a speech*, etc.

Most other ‘light’ verbs, such as *take, do, have*, etc. collocate rather freely with a range of entities, be they animate or inanimate, concrete or abstract.

‘Semi-restricted collocation’ describes lexical items with reduced potential for entering partnership with other items as compared to the ‘unrestricted collocation’, e.g. *harbour doubt/grudges/uncertainty/suspicion*.

‘Familiar collocation’ is a label *Carter* has used to describe regular word co-occurrence or ‘words which keep regular company with each other’ (1998:70), e.g. *innocent bystander, amicable divorce*, etc.

Finally, ‘restricted collocations’ are described as word partnerships that are more closed and fixed, e.g. *lean meat, pitch black*, etc.

This cline, like a number of others covering lexical patterns (see *Cowie*, 1998), does not offer an absolutely clear-cut, precise division but contains certain overlaps and somewhat arbitrary labels. Although the area of lexical patterning is hardly clear-cut itself, it ought not to discourage further attempts at arriving at a more satisfactory classification.

1.6 The label 'grammatical collocation' is taken - for pragmatic rather than formal linguistic reasons again - from *Benson, Benson and Ilson* (1997) to describe a phrase consisting of a 'dominant' word (adjective, noun and verb) and a preposition or grammatical structure (e.g. an infinitival clause). Such patterns have sometimes been referred to as collocations. The term comes from the Latin words *cum* ('with') and *ligare* ('to tie') to express a partnership of elements brought about by certain syntactic necessity.

Benson, Benson & Ilson (the BBI) lists eight major types of grammatical collocation. To illustrate the operating principle, the label G2 is used by the authors to define a range of collocations consisting of nouns followed by *to*-infinitive, as in *It was a pleasure to do it*, while G3 refers to nouns followed by a *that*-clause, as in *He took an oath that he would do his duty*.

1.7 As *Singleton* (2000:17) points out "the recent trend in linguistics has been towards a much wider conception of the interaction between lexicon and syntax – to the point, indeed, where it is becoming increasingly difficult to pronounce with any confidence on the question of where lexicon ends and syntax begins."

An example cited in *Singleton* (2000) was that of the lemma 'yield' in its two main senses: 'give way/submit/surrender' and 'produce' respectively. Research carried out under the COBUILD umbrella revealed a strong tendency for the first sense (i.e. 'give way/submit/surrender') to be associated with uses of the lexical item as an intransitive verb. On the other hand, the second sense of the lemma (i.e. 'produce') was shown to be closely associated with uses of the lexical unit as a noun.

Another illustration from *Sinclair* (1991) concerns the phrasal verb 'set about' in its sense 'inaugurate'. Not only is the lexical item closely associated with a following verb in the -ing form, but the second verb is also transitive in a majority of cases, as in *set about writing the essay*.

1.8 Collocations are interesting from applied linguistic perspectives as being a potential subsystem of language that differentiates the highly proficient non-native speaker from the native one. The issue goes beyond – although it is undoubtedly related to - the span of one's vocabulary: not only does the non-native speaker need to be acquainted with the sense of a word in English, but they also need to learn how the word co-occurs with other words. For example, one breaks the law, keeps a promise, does damage, makes a mess, takes a nap, gives a sigh, etc. Some of the intriguing questions that come to mind are how great the

collocational portion of language is, to what extent the 'chunking' of language is present in the native speaker, and what the chances are for the non-native speaker to master a language beyond the point where it is recognisable as being non-native.

Similar issues are raised in the field of translation, where a segment of a text is often characterised in terms of 'being awkward or not sounding English enough' despite being grammatically well-formed.

2. Research questions

2.1 A small-scale empirical work was carried out in the form of a questionnaire (see *Appendix*) designed to probe the use of collocational patterns by the non-native speaker. The sample included twelve native speakers and the same number of highly proficient non-native speakers. Six subjects were speakers of British English, and the other six of American English. No further inquiry was made as to the exact regional varieties (e.g. Midlands, North-West English, etc.) spoken by the subjects. The non-native sample included speakers of the following languages: Chinese, Croatian, Greek, Indonesian, Italian, Macedonian, Mandarin, Norwegian, Serbian, Slovenian, Spanish and Urdu. At the time of the survey, all the non-native speakers were either reading for a master's degree or were involved in a Ph.D. program at the University of Cambridge. The label 'highly-proficient non-native speaker' as used in the questionnaire was not assigned to the subjects arbitrarily but was based on their IELTS/TOEFL results with the minimum score of 7.0 for the former and 2.60 for the latter. The non-native subjects' competence in other languages was also taken into account: six subjects claimed to be fluent/proficient in another foreign language besides English, one subject claimed to have reached the advanced level in two world languages, and for five subjects English was the only foreign language in which they were proficient. The time they had been studying or using English as a foreign language was reported as ranging from the minimum of ten to the maximum of twenty-one years. Two non-native speakers explained that they had been receiving education in Great Britain since the age of eleven and thirteen respectively, and another one that she had been living in England for the past eight years.

The amount of time needed to collect the relevant data in Cambridge was one week.

The purpose of this small-scale research, as mentioned earlier in the text, was to test the use of collocations by the non-native speaker.

2.2 The questionnaire tested the use of both grammatical collocations (i.e. combinations of the following syntactic categories: noun plus preposition, adjective plus preposition, and verb plus preposition), and lexical ones (i.e. the following combinations of open-class words: adjective plus noun, quantifier plus noun, verb plus noun, noun plus verb, adverb plus verb, and adverb plus adjective).

Each of the combinations was distributed equally in the questionnaire, ranging from the rather weak or relatively unrestricted (e.g. *fit tightly/nicely/neatly/snugly/well*, etc.) through the medium-strength or semi-restricted (e.g. *finishing/final touches*) to the strongest and most restricted collocations (e.g. *rancid butter*). The cline is based on the notion that some collocations are 'closer' than others, as exemplified above: the verb *fit* collocates with a wide range of adverbs, the noun *touches* can collocate with a more restricted number of adjectives, such as *finishing* and *final*, to convey that particular sense, and the noun *butter* co-occurs only with the adjective *rancid* to convey that particular sense. Naturally, other modifiers can be used with *butter* in order to convey a range of different senses: *peanut, garlic, salted, unsalted, fresh butter*, etc.

Semantically opaque collocations in the form of pure idioms, such as *kick the bucket*, were excluded from the questionnaire as they pertain to issues of comprehension rather than production, which is what this research sets to explore.

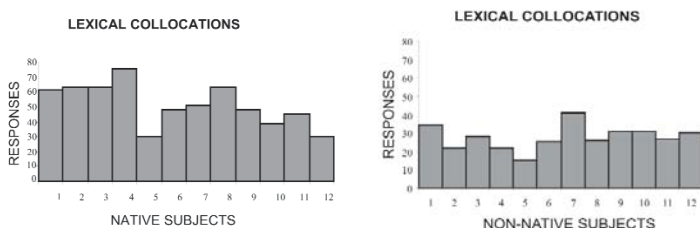
2.3 The assumption underlying the survey is that the highly proficient non-native speaker will perform less successfully than the native speaker in that they will offer a smaller range of collocates in cases where a number of choices are available, and will occasionally tend to produce implausible lexical and grammatical patterns.

The additional assumption is that the non-native speaker will on the whole perform better in the case of grammatical collocations than the lexical ones.

The rationale behind the assumptions is discussed further in the text.

3. Data analysis

3.1 The working assumption was that the native speakers would on the whole offer a wider range of responses where appropriate compared with the non-native speakers. The data analysis does reveal the existence of such a tendency (see the chart below).

The chart represents the total of each subject's responses to all thirty lexical collocations probed by the questionnaire (e.g. subject 5 from the native group offered a total of thirty responses to thirty lexical collocation items).

With regard to a quantitative measure of the responses to the lexical collocation items in the questionnaire, the mean value per item with the native subjects was 1.71, whereas with the non-native group of subjects the value was 0.92 per item. For example, the mean value of the native speakers' responses to item 10 in the questionnaire, *The river was ... low for winter*, was 2.00, whereas the figures were significantly lower with the non-native subjects, i.e. 0.50. To illustrate the point by way of comparison between two speakers from the two groups, the native speaker 3 offered the following responses: *extremely*, *terribly*, *rather* and *very*, whereas the non-native speaker 3 offered a single response, the modifier *very*. It is worth noting that at this stage of the analysis all the responses with the two groups of subjects were taken into account, including the occasionally implausible pattern offered by either group. The approach was to probe the use of word combinations in a 'productive' manner, which the set-up of the questionnaire encouraged: all of the items provided the head, which was to select its appropriate modifiers, complements, etc. The design of the questionnaire did, however, have its shortcomings in a sense that the desired response was not always the one elicited. For example, the collocation probed in item 20, *There is some ... butter that has to be thrown away immediately*, was that of 'rancid butter', which is a close or restricted collocation in that one does not normally speak of rancid milk, meat, vegetables, etc. A better way to probe a restricted collocation such as 'rancid butter' would have been to provide 'rancid' as the semantically more salient component and then see what it would have selected. Although 'rancid' was occasionally elicited from the subjects, an array of other responses was reported: *bad*, *filthy*, *old*, *out-of-date*, etc.

Further analysis of the above results reveals figures indicating the qualitatively different range of responses offered by the two groups of subjects per item, the mean value of such responses amounting to 8.13 with the native speakers and 5.03 with the non-native group of subjects respectively. To illustrate the point, let us consider item 35 in the questionnaire, *The whole idea is ... ludicrous!* The native speakers offered the following range of different responses (note that the rate of repetition was not taken into account in this segment of data analysis): *absolutely, completely, extremely, marvelously, obviously, patently, really, simply, terribly, totally* and *very*, which makes a total of eleven responses. The non-natives' responses amounted to a total of five for the particular item: *absolutely, completely, preposterously, totally* and *utterly*. By way of another example, the native speakers produced significantly more different responses in item 41, *He chose his words ...*, as compared to the non-natives. The former offered a range of modifiers amounting to a total of nine: *astutely, badly, carefully, cautiously, correctly, quickly, smartly, thoughtlessly* and *wisely*; the latter, on the other hand, limited their options to a total of only two: *carefully* and *wisely*.

Some of the questions to ask at this point of data analysis are as follows:

Type of lexical collocation	Natives Mean per item	Non-natives Mean per item
Adjective plus noun	1.85	0.98
Quantifier plus noun	1.43	0.78
Verb plus noun	1.50	1.00
Noun plus verb	1.63	1.02
Adverb plus verb	1.83	0.85
Adverb plus adjective	2.03	0.90

a) Did the native speakers offer more responses per item simply because their vocabulary span is larger than that of the non-native speakers?

b) Do the data imply that the native speakers were less rigid in forming word partnership than the non-native speakers, who tend to be more careful with lexical patterns as a result of reiterated awareness, based on the findings of corpus-based linguistics, that well-worn collocations make 'a lion's share of language'?

c) Did the non-native speakers tend to offer fewer responses because their sources of information (e.g. collocations dictionaries) present them with fewer, although statistically most prominent, word co-occurrences for understandable reasons of space economy?

A similar numerical tendency has been noted in all syntactic subtypes of the lexical collocations employed in the questionnaire, the mean value per item in the six individual subtypes for the two groups steadily following the general trend as displayed in the graph above (compare the table below).

Type of lexical collocation	Native speakers	Non-native speakers
Adjective plus noun	68%	45%
Quantifier plus noun	73%	38%
Noun plus verb	83%	55%
Verb plus noun	62%	65%
Adverb plus verb	80%	40%
Adverb plus adjective	58%	28%
	Total 71%	Total 45%

3.2 Undertaking the research as a non-native speaker, I resorted to the Oxford Collocations Dictionary (2002) against whose contents I compared the responses supplied by the subjects. It was far from being a perfect solution as lexicographers and dictionary-makers work under constraints of space, the result of which is that only statistically the most prominent word co-occurrences are presented as dictionary entries. It is by no means to be understood that all other word patterns are 'unusual'. The intention was a) to investigate to what extent the subjects from the non-native group tended to rely on dictionary information when forming word partnership, b) to explore to what extent the responses offered by the native speakers matched the information encountered in dictionaries targeting the non-native population, and c) to compare the two groups on that basis. The figures are shown in the table below:

3.2.1. There was a tendency for the native speakers to use more adjectival modifiers presented in the OCD, against which the two groups were compared. The frequency rate of lexical patterns, one of the building blocks of dictionary-making, can be called upon to account for such findings. All available senses of a collocation appropriate in the context and presented in the OCD had to be taken into account as valid responses. For example, although the word co-occurrence probed in item 12 was 'a heavy/hard drinker', other responses such as *habitual*, *moderate*, *social*, etc. were clearly acceptable as collocates of 'drinker'. A different set-up of the questionnaire, as explained earlier in the text, would have made it possible to probe the use of what are claimed to be restricted collocations, such as 'putrid fish' in item 33. A better way of

eliciting that particular restricted collocation would be to see what 'putrid', as the semantically more prominent constituent, combines with rather than doing it the other way around by providing the syntactic head, which can select various modifiers regardless of the senses they contribute to the collocation.

'Putrid' was thus used by only 4 native speakers as well as 4 non-native ones, which amounts to 33 per cent response rate. Likewise, 'rancid' was made use of by only three native speakers (25%) and two non-native ones (17%).

3.2.2 There was a tendency with the native speakers to perform significantly better than the non-native speakers in the three following quantifier-plus-uncountable noun patterns: *a flash/stroke/touch of pure genius* (75%), *a piece/stroke of luck* (83%) and *a beam/ray of light* (100%). Compare the non-natives' percentages for the same patterns: 67%, 25% and 33%. As for *a pack of dogs*, the collocation was found with only 33% subjects in both groups. *A school/shoal of fish* was recognised by 75% subjects from the native group, and by 33% subjects from the non-native group. The obtained percentage for *a pack of dogs* with the native speakers was surprisingly low, especially when compared to the higher figures for *a school/shoal of fish*. An issue worthy of consideration is why 'a pack of dogs' would be less resorted to by the native group than 'a school/shoal of fish', for example.

3.2.3 The figures, as shown in the table above, once more revealed the dominance of the native group of subjects. An issue worth considering is the noun-plus-verb pattern in item 3, *The hen hatches her young by sitting on the eggs*. Only 17% non-native speakers opted for the verb 'hatch', which is significantly low when compared to 67% native speakers. The question is what was actually being tested in this item: the particular collocation or the subjects' vocabulary span. The same uncertainty stretches to the collocation in item 26, *The clock chimed/struck midnight*. The native speakers opted for either 'chime' or 'strike' in 100% cases, and the non-natives in 58% cases. Another dilemma is whether the percentage difference between the two word co-occurrences involves the issue of frequency usage rate of 'hatch' and 'chime/strike' respectively, which, if so, would go beyond the matter under investigation.

3.2.4 Verb-plus-noun was the only lexical pattern that revealed a slight tendency for the non-native speakers to outperform the native

ones, as shown in the table above. Why it happened, though, contrary to the general trend, is worth considering. One of the questions one might ask is whether non-native speakers on the whole pay closer attention to the pattern based on its syntactic structure. In other words, do non-native speakers tend to regard the verb-plus-noun pattern as a more prominent chunk of language to acquire from the literature (e.g. a collocations dictionary, etc.) than, for example, the adverb-plus-verb pattern, and, if so, why? As for the native speakers, the question is whether the relatively low percentage figures – as compared to those for other patterns - imply that a much wider range of responses than that found in the OCD is available, making the native speaker less confined to dictionary entries.

3.2.5 There was a tendency with the native speakers to perform significantly better than the non-native speakers in the adverb-plus-verb pattern, as shown in the table above. The markedly lower percentage figures reported with the non-native speakers are to an extent inconsistent with the number of options offered in the literature. To illustrate the point, let us consider the collocation in item 31, *differ clearly/considerably/enormously/fundamentally/greatly/slightly/some what/markedly/radically/sharply/ significantly/substantially/widely*. Despite the wide range of possibilities, only 25% non-native speakers responded using one of them. Is the answer for such results to be found in the lack of awareness by non-native speakers of collocational patterns of the particular type (see also quantifier-plus-noun and adverb-plus-adjective collocations)?

3.2.6 The percentage figures for the adverb-plus-adjective subtype were the lowest when compared to other patterns for both groups of subjects (see the table above). As for the native group of speakers, the data show a significant discrepancy between the dictionary information and the responses offered by the subjects. To illustrate the point, let us consider the collocation in item 39, *perfectly permissible*. Only two native speakers (17%) opted for the given word co-occurrence, supplying the following range of responses instead: *entirely, fairly, questionably, rather, somewhat* and *very*.

As for the non-native group of subjects, the extremely low percentage figures are unlikely to be accounted for in terms of lexicography. The collocation *perfectly permissible* was used by 0% non-native subjects. Again, is the answer for such results to be found in the lack of awareness by non-native speakers of collocational patterns of the given type?

3.3 The underlying assumption was that the non-native speakers would tend to make fewer implausible grammatical collocations than the lexical ones as a result of more emphasis being placed on the former in second language acquisition.

The figures are shown in the table below

Type of grammatical collocation	Native speakers	Non-native speakers
Noun plus preposition	82%	68%
Adjective plus preposition	95%	92%
Verb plus preposition	98%	85%
	Total 92%	Total 82%

When compared to the total percentage figures for the six subtypes of lexical collocations, the results presented in the table do not completely dismiss the assumption as unsound.

In the forthcoming analysis of the data, the responses offered by the two groups of subjects were compared against the BBI (i.e. *Benson, Benson and Ilson*) and the OCD as sources of information. Finally, a quantitative measure of responses was not an issue in the production of grammatical collocations as the responses were for the greater part a matter of single choice.

3.3.1 The lowest percentage figures were reported with both groups of subjects for the noun-plus-preposition pattern as compared to the figures for the two other subtypes. One of the issues to raise is why such a tendency should be found with the native speakers. The lowest percentage figures were reported with this group for item 18, *There is widespread confusion about/over the government's transport policy* (67%), as well as item 37, *He gave a speech on economic inequality between men and women* (67%). Other responses offered by the native speakers in item 18 were *concerning, regarding, pertaining to, on, and with*. Alternatives offered by the same group of subjects for item 37 covered the following range: *about, amongst, for, of, on, and to*. Part of an explanation may be sought in a range of different senses brought about by the selection of a particular preposition, such as *confusion among the students/between letters of the alphabet/of this book with her last one*, etc. Another fact to bear in mind is that the BBI, against which the elicited responses were compared, does not contain 'free combinations' of the type *confusion concerning/regarding*. In view of the non-natives' low percentage figures as compared to the other two

subtypes, the most obvious question relates to the amount of attention paid to the pattern in second language acquisition.

3.3.2 The results of the analysis for the adjective-plus-preposition pattern indicate high percentage figures for both groups of subjects (see the table above). The non-natives' responses in three items (i.e. 1: *The car park is only open for/to residents*, 4: *This school is radically different from/to most others*, and 6: *She was inexperienced at/in teaching art*) matched the information encountered in the relevant literature in 100% cases. The issue here is whether such results are concomitant with the increased awareness of the pattern in second language acquisition.

3.3.3 The table above reveals the highest percentage figures for the verb-plus-preposition subtype with the native speakers as compared to the other two subtypes. As for the non-native subjects, the figures obtained were lower than those for the adjective-plus-preposition pattern but higher than those for the noun-plus-preposition one. The issue to raise is whether the adjective-plus-preposition and verb-plus-preposition collocations are preferred in second language acquisition to the noun-plus-preposition pattern, and if so, why? Are they considered a more prominent portion of 'grammar' to teach non-native speakers, and if so, why?

3.4 A part-two section at the end of the questionnaire incorporated several 'unusual', statistically marginal word co-occurrences belonging to specific registers of language, or even, according to the OCD, constituting implausible collocational patterns. The subjects were asked to evaluate the plausibility of ten expressions by assigning each of them plus (+) or minus (-) value, plus standing for an acceptable expression in English, and minus for an unacceptable one. Although the plus-minus type of evaluation carries with it certain limitations, the attempt was to avoid general conformity and indecisiveness. Of the ten expressions offered, *dull highlights* and *vigorous depressions* were taken from the realms of photography and meteorology respectively, and do exist as such in the two registers. The expressions *to boil rice* and *to give an opinion* are perfectly valid expressions in the English language, and the following six are not common English collocations according to the OCD: *a single-way street* (as opposed to *a one-way street*), *to make damage* (as opposed to *do damage*), *to be judged guilty* (as opposed to *be found guilty*), *to catch AIDS* (as opposed to *get or contract it*), *to argue hotly*

(as opposed to *argue bitterly, fiercely, furiously, heatedly*), and *rescue personnel* (as opposed to *a rescue party, team, unit or worker*).

The six collocations were taken from the study pages section of the OCD, and were clearly marked as being 'uncommon' or 'incorrect' in English. The table below shows the results obtained with the two groups of speakers:

Collocation	Native speakers	Non-native speakers
1 a single-way street	92%	92%
2 to boil rice	100%	67%
3 to make damage	100%	50%
4 to give an opinion	100%	83%
5 dull highlights	67%	42%
6 vigorous depressions	17%	17%
7 to be judged guilty	17%	50%
8 to catch AIDS	50%	50%
9 to argue hotly	58%	67%
10 rescue personnel	8%	33%
	Total 61%	Total 55%

The figures in the table indicate a tendency of the two groups of subjects to accord with the information presented in the Oxford Collocations Dictionary. For example, the figures for item 1, testing the plausibility of the collocation 'a single-way street', indicate that 92% speakers in each group regarded the word co-occurrence as implausible. Or, the collocation tested in item 7, 'to be judged guilty', was regarded implausible by 17% native and 50% non-native speakers respectively.

The total percentage figures for this section of the questionnaire, contrary to the assumptions underlying the survey, do not reveal a significant discrepancy between the two groups. The initial assumption was that the native speakers, as a result of their life-long exposure to collocations as well-established word partnerships, would make decisions on the plausibility of the ten collocations mirroring the information encountered in the OCD. No such rigidity with the native speakers, however, was observed. Thus, only 8% native speakers were in agreement with the information presented in the OCD as regards to item 10, 'rescue personnel'. For the remaining 11 native speakers, the collocation was deemed plausible. Another illustration of the occasional discrepancy between the information in the OCD, which targets the non-native population, and the native speakers' responses concerns items 7 and 8: 'to be judged guilty' was found implausible by only 17% native speakers, and 'to catch AIDS' was plausible for 50% speakers from the group.

As for the non-native group of subjects, the figures for plausible collocations, such as 'to boil rice' and 'to give an opinion', reveal less superior performance as compared to that of the native speakers. 'To boil

rice' was found plausible with 67% non-native and 100% native speakers; 'to give an opinion' was assessed plausible by 83% non-native and 100% native speakers.

As for the collocations 'dull highlights' and 'vigorous depressions' (i.e. items 5 and 6 in the table), used in the two specific registers of English, photography and meteorology, the former co-occurrence was recognised by 67% native and 42% non-native speakers, and the latter by only 17% subjects in each group. The findings may be taken to indicate that specific registers exceed the non-expert's vocabulary domain.

'Irregular' collocations are, of course, widely used for humourous, dramatic and other effects, in the world of commercial advertisement, in the language of the press, in graffiti or writings on the wall, in puns and limericks, and so on. *Partington* (1998:139) has remarked that collocation is a psychological phenomenon too:

This psychological aspect to collocational theory is clearly highly relevant to the analysis of unusuality, since, when it occurs, habitually collocating word strings do not in general actually physically appear in the utterance but are evoked in the mind of the receiver. [...] The receiver expects that normality will prevail, that one of the many preconstructed phrases that he/she feels is being called into play will have its usual form and be related to its usual meaning. Unusuality functions by upsetting these expectations.

Closing remarks

The survey was an attempt by a non-native speaker to probe the following several issues pertaining to the phenomenon of collocation, which has been given such a prominent place with corpus-based linguistics for the past couple of decades:

a) Do collocations constitute a 'lion's share of language' with native speakers, which is a view advocated by corpus linguists such as *Sinclair* (1991)?

b) If so, do collocations represent a subsystem of language that differentiates the highly proficient non-native speaker from the native one due to the former's reduced exposure to well-worn chunks of language?

c) Is there a difference in the non-native speaker's performance with regard to lexical vs. grammatical collocations stemming from general teaching practice to give priority to grammatical collocations over the lexical ones?

d) How sensitive is the native speaker to the use of collocation which goes beyond the well-established, statistically prominent word co-occurrence?

e) How do the results relate to the findings of corpus-based linguistics, and what implications do they have for EFL teaching?

As for the tendencies the questionnaire revealed, the following deserve to be reiterated:

a) The non-native speakers generally tended to provide fewer responses for lexical collocation items than the native group of subjects, a tendency which makes it difficult to distinguish the issue of one's vocabulary span from the appropriate use of collocations.

b) When compared against the OCD contents, the responses offered by the non-native speakers for the thirty lexical items matched the information represented in the source in 44% cases, figures which do not completely dismiss the concern of collocation being the stumbling block for the highly proficient non-native speaker.

c) The non-native data resulted in higher percentage figures (i.e. 82%) for the class of grammatical collocation, which raises an issue of whether the discrepancy stems from general teaching practice to give priority to grammatical collocations over the lexical ones.

d) The individual percentage figures for the three subclasses of grammatical collocation reported with the non-native group of subjects raise the additional issue of whether the different grammatical collocation subclasses are equally represented in EFL teaching.

e) The percentage figures obtained with the group of native speakers for the final section of the questionnaire probing the use of - in view of the OCD - 'uncommon' or 'incorrect' collocations raise the issue of how flexible (or rigid, for that matter) the native speaker is in his/her use of collocation, which may have further implications for EFL teaching.

Appendix

- Native speaker
- Highly proficient non-native speaker

Part one

Please fill in the gaps with what you believe to be the most suitable word(s). In sentences where applicable, write as many words as you deem possible.

- 1 The car park is only open residents.
- 2 We were sad to see a(n) of stray dogs in the street.

- 3 The hen her young by sitting on the eggs.
- 4 This school is radically different most others.
- 5 Gary looked perplexed.
- 6 She was inexperienced teaching art.
- 7 We can't the risk of losing all that money.
- 8 His later work was vastly inferior his early work.
- 9 She is putting the touches on her latest novel.
- 10 The river was low for winter.
- 11 The explosion 20 minutes after a coded warning to the police.
- 12 It is common knowledge that Joe is a(n) drinker.
- 13 A(n) of light shone across the road.
- 14 The professor went off to Africa to some research.
- 15 Jack has been suffering asthma all his life.
- 16 My parents were always completely honest me.
- 17 She delight in sleeping late.
- 18 There is widespread confusion the government's transport policy.
- 19 Martin is a(n) follower of football.
- 20 There is some butter in the kitchen that has to be thrown away immediately.
- 21 The company had no choice but to terminate her contract when she several important deadlines.
- 22 I agree his analysis of the situation.
- 23 She grasped him by the wrist.
- 24 I always insist wholemeal bread.
- 25 It was unusual to see the old lady trembling anger.
- 26 The clock midnight.
- 27 These reforms are overdue.
- 28 Most parents disapprove their children staying out late.
- 29 By a of luck I came across the book I needed for the essay.
- 30 To her doubts, Margaret decided to see a doctor.
- 31 The two approaches differ.....
- 32 In a of pure genius, she realised the answer to the problem.
- 33 The smell of rotting fish drove us all out of the room.
- 34 Please accept my warmest congratulations your engagement.
- 35 The whole idea is ludicrous!
- 36 The pencils fit into this box.
- 37 He gave a speech on economic inequality men and women.
- 38 I landed and twisted my ankle.
- 39 This is permissible under the new regulations.
- 40 The sunny weather was a good omen the holiday.
- 41 He chose his words
- 42 I could hear my own heart when the man behind me quickened his step to a run.
- 43 George had a major operation his heart.
- 44 Look, there is a(n) of fish in the pond.
- 45 The state television pictures of the trial.

Part two

Please evaluate the plausibility of the following expressions in English by assigning each of them plus (+) or minus (-) value, where (+) stands for an acceptable expression in English, and (-) for an unacceptable one.

- 1 a single-way street
- 2 to boil rice
- 3 to make damage
- 4 to give an opinion
- 5 dull highlights
- 6 vigorous depressions
- 7 to be judged guilty
- 8 to catch AIDS
- 9 to argue hotly
- 10 rescue personnel

REFERENCES

- Benson, Morton, Benson, Evelyn & Ilson, Robert F. (1997). *The BBI Dictionary of English Word Combinations*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Biber, Douglas et al (1998). *Corpus Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carter, Ronald (1998). *Vocabulary: Applied linguistic perspectives*. London: Routledge.
- Cowie, Anthony Paul (1988). *Stable and creative aspects of vocabulary use*. In Ronald Carter & Michael McCarthy (eds.), *Vocabulary and language teaching* (pp. 126-137). Harlow: Longman.
- Keller, Eric & Warner, Sylvia Townsend (1988). *Conversation Gambits*. Hove: Language Teaching Publications.
- McCarthy, Michael (1990). *Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mel'čuk, Igor (1995). *The Future of the Lexicon in Linguistic Description and the Explanatory Combinatorial Dictionary*. In Ik-Hwan Lee (ed.), *Linguistics in the Morning Calm 3* (pp.181-270). Seoul.
- Nattinger, James R. & DeCarrico, Jeanette S. (1992). *Lexical phrases and language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Oxford Collocations Dictionary*. (2002). Oxford: Oxford University Press.
- Partington, Alan (1998). *Patterns and Meanings: Using corpora for English language research and teaching*. Amsterdam: John Benja-

- mins Publishing Company.
- Pawley, Andrew & Syder, Frances (1983). *Two puzzles for linguistic theory: Native-like selection and native-like fluency*. In Jack C. Richards & Richard W. Schmidt (eds.), *Language and communication* (pp. 191-226). London: Longman.
- Sinclair, John (1987). *Collins COBUILD English Language Dictionary*. London: Collins COBUILD.
- Sinclair, John (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Singleton, David (2000). *Language and the Lexicon: An introduction*. New York: Oxford University Press.
- University Press.

CRNO-BIJELO U BOJI: JEDNO ČITANJE IDEOLOŠKE MATRICE ODNOSA CRNIH I BIJELIH U AMERIČKOM FILMU

Biljana Bogdanić

Sažetak

U radu se razmatra ideološka matrica odnosa između crnih i bijelih u američkom filmu, odnosno jedno čitanje takve matrice, na odabranim primjerima. Rad razmatra i ideologiju kroz osnovne karakteristike jedne matrice. Naslov "Crno-bijelo u boji" aludira na kompleksnost odnosa između crnaca i bijelaca u SAD, onako kako ih predstavlja američki film.

O pojmu ideologije

U najopštijem smislu, ideologija se može tretirati kao skup ili blok ideja koje su međusobno povezane, dakle koje imaju sopstvenu zajedničku crtu, a istovremeno i zajedničkog (društvenog) nosioca. Marks i Engels tretiraju ideologiju kao skup ideja vladajuće klase unutar jedne društveno ekonomske formacije. O tome su oni pisali u *Njemačkoj ideologiji*, ali bi valjalo uporediti «Rane radove» (Marks- Engels, 1973).

Ovdje, a i kod kasnijih mislilaca marksističke provenijencije, ideologija je, dakle, oslikavala hegemoniju vladajuće klase. Zbog toga je i njihov odnos prema ideologiji bio dominantno kritički, a ideologija se tretirala kao nešto što je ne samo proizvod vladajuće klase, već i što toj istoj klasi daje legitimitet. Otuda, kritikovati ideologiju- značilo je kritikovati i poziciju vladajuće klase. U okviru tzv. klasičnog marksizma, kritika ideologije moguće je izjednačiti sa kritikom dominacije (Lukač, Bloh, Gramši, Frankfurtska škola i drugi). Ovome se pridružuju i Britanske kulturološke studije sa poznatim zbornikom tekstova *On Ideology* (1977). Bitno je naglasiti da u ovakvom shvatanju ideologije i njene kritike, u prvom planu stoji klasni karakter, odnosno, klasna osnova ideologije. To bi naravno moglo dovesti do sužavanja pojma ideologije samo na one ideje što, u svrhu dominacije proizvodi vladajuća klasa, dok bi bili zanemareni i drugi -ne manje važni- oblici dominacije koji su, takođe, bazirani na ideologiji (recimo rasna dominacija, rodna dominacija i drugo). (Kelner, 2004: 98)

Po svemu sudeći, savremenost pokazuje da pojam ideologije treba

proširiti, tako da on obuhvati i one ideje koje daju legitimitet interesima vladajućeg pola i rase, kao i klase (Kelner, 2004). Pretpostavlja se da bi ovim proširenjem pojma ideologije i ideološka kritika bila proširena: od modela kritičke ideologije kao produkta samo vladajuće klase, ona bi se pretvorila, zapravo, u multikulturalističku kritiku, dakle, u kritiku i drugih različitih oblika represije nad onima koji pripadaju drugim etničkim grupama, rasama, polu ili imaju drugačije seksualno opredjeljenje.

Naravno, ovakva multikulturalistička kritika, prema, kako reko, ovom proširenom pojmu ideologije, zahtjeva takođe i studiozne analize konflikata između onih koji su, kao društvene grupe, međusobno suprotstavljani. Riječ je o stvarnim i mogućim konfliktima između, recimo muškaraca i žena, feminista i antifeminista, rasista i antirasista itd., što se, po važnosti, danas može izjednačiti sa klasnim konfliktom. Isto tako, kritičke teorije danas moraju respektovati i političke konflikte unutar iste klasne strukture (liberali, konzervativci, demokrati- republikanci itd.) gdje se vodi borba za prisvajanje istih ideja - naprimjer, ideja slobode, demokratije, individualizma- koje će svako prilagoditi svojim potrebama i cjelinama.

Tako se ideologija doista manifestuje kao hegemonija, ali danas se ne radi samo o ideologiji kao skupu ideja koje proizvodi vladajuća klasa da bi ostvarila dominaciju, već i o teorijama, idejama, tekstovima i predstavama koje daju legitimitet interesima vladajućeg pola, rase itd. U okviru ovako proširenog pojma ideologije, treba posmatrati i ideologiju rasizma.

O ideologiji rasizma

Filozofi, sociolozi i istoričari ne slažu se tome kada i kako je nastao rasizam. Dileme se uvijek eksponiraju u formi pitanja, tako da se i ovdje mogu otvoriti bar neka pitanja: Da li je rasizam nastao još u Starom vijeku? Da li u vrijeme kada su drevni arijski osvajači Indije, smatrali inferiornim davidske narode zbog njihove tamne puti? Da li je potekao iz uvjerenja u kulturnu superiornost Rimljana, Grka ili Kineza nad ostalim narodima u njihovom okruženju? Ili je možda nastao u vrijeme velikih osvajanja i otkrića svijeta kada su Evropljani primjetili da se starosjedioci po izgledu bitno razlikuju od njih?

Vjerovatno je na svako od ovih pitanja moguć potvrđan odgovor, pa je - kada govorimo o rasizmu- možda danas korektno govoriti o rasizmu savremenog svijeta.

Ideologija rasizma se bazira na koncepciji po kojoj postoje tzv.

(nad)moćne rase kojima, istorijski nužno, pripada hegemonistička uloga u izgradnji (uvijek) novog svijeta, očišćenog od onih Drugih. Ovdje treba pomenuti, recimo, Musolinijevu ideju *unutrašnje rase*, po kojoj treba respektovati samo one Talijane koji su čisti potomci Starih Rimljana. Svi ostali zaslužuju represalije i nestanak. Musolinijev fašizam vodio je tako u rasizam. Uostalom, nešto slično se dogodilo i u nacističkoj Njemačkoj kada je Hitler, svom trolistu Nacija – Partija – Vođa, dodao i četvrti element – arijevsku rasu.

Kasnije, rasizam se pojavljuje u više rafiniranim i sofisticiranim formama i uzrokovan, dobrim dijelom, drugačijim faktorima: “Najčešći rasni sukobi savremenog sveta nastali su usled preseljavanja velikog broja ljudi iz njima dalekih domovina u nove i isto tako udaljene krajeve sveta. Te nove zemlje razlikovale su se od njihovih otadžbina po kulturi, veri, fizičkom izgledu i društvenim navikama” (Gavrlović, 2003: 61).

Generalno posmatrano, rasizam je najmanje dvojako uslovljen: prvo, uvjerenjem evropskih imperija u vojno-političku, ekonomsku i kulturnu nadmoć nad drugim kontinentima, a drugi razloge je u već pomenutoj globalnoj migraciji stanovništva različitih kultura, tradicija i religija.

Kada je riječ o Sjedinjenim Američkim Državama, rasizam je bio na djelu prvo prema autohtonom stanovništvu (Indijancima), a kasnije posebno prema onima iz Afrike. Pošto je ovdje nemoguće dati cjeloviti istorijski presjek događanja na relaciji crno – bijelo u SAD, ograničiću se na konstataciju da današnje stanje na ovom planu, nosi u sebi naslijeđe iz vremena kada su apsolutno svi Afro-amerikanci bili robovi, zatim, iz perioda Građanskog rata šezdesetih godina 19. stoljeća, pa do savremenih društvenih procesa, takođe opterećenih ideologijom rasizma. Svakako, ovdje ne treba izgubiti iz vida da su na anglo-saksonski rasizam, Afro-amerikanci reagovali i stvaranjem svojih rasističkih udruženja (*Crne snage*, *Crne pantere i dr*) ili su borbu za svoja prava vodili kroz institucije sistema i političkim sredstvima (poput, recimo, Martina Lutera Kinga).

Kroz različite dimenzije i forme medijske kulture danas, jedni se predstavljaju kao zločinci a drugi kao žrtve, jedni su zli a drugi dobri, jedni su rasisti a drugi humanisti... Ali, kako god uzeli, ideološka matrica uvijek ostaje prisutna unutar medijske kulture, pa i unutar filma. I naravno, strukturu ove matrice treba stalno propitivati. Jer, ideologija u svom proširenom pojmu, prevazilazi odrednice klasnog, ona je pripadni dio svijesti i drugih društvenih grupa i ambijenata (Luj Altiser, S. Hol, Tompson, Fisk i dr).

Jedno čitanje ideološke matrice odnosa crnih i bijelih u američkim filmovima

Već je iz predhodnog vidljivo da ideološka matrica koja je predmet ovog čitanja, funkcionira na principima različitosti, nadmoći i nemoći, uzvišenosti i poniženosti, poštenja i nepoštenja itd. U suštini, ova matrica pripada tzv. bipolarnom mišljenju koje reflektira svijet ili, u ovom slučaju, međurasne odnose, crno-bijelom tehnikom. I to, naravno, pripada opštim mjestima koliko kritičkih teorija društva toliko i kulturoloških studija. Ta opšta mjesta pokazuju, kako vidimo, da su ishodišta bipolarnog mišljenja ništa drugo do konstrukcija, kao što je to u principu, i sama matrica ideologije rasizma.

Ako je to tako, smatram da ima smisla poduzeti jedno ponovno čitanje ideološke matrice odnosa crnih i bijelih u američkom filmu i to sa dva osnovna cilja:

a) da se identifikuju sadržaji bipolarnog mišljenja (konstrukcije) unutar ove matrice i

b) da se takođe identifikuju i oni sadržaji koji ne pripadaju konstrukciji, što je proizvodi bipolarnost.

U slučaju (čak djelimičnog) postizanja ova dva cilja, krajnji rezultat čitanja bi mogao biti u de(kon)strukciji ideološke matrice koja je pred nama. Ova mala logičko-jezička igra sa riječju de(kon)strukcija, tako reći unaprijed nam sugerira i moguću dvosmislenost samog rezultata, pri čemu nas zagrada upozorava da dekonstrukcija i destrukcija, ni u kom slučaju nisu isto. No, vidjećemo kamo će nas čitanje ideološke matrice odvesti.

Filozofsko, sociološko i kulturološko literarno iskustvo upozorava nas da se filmska ideologija proizvodi pomoću slika, likova, scena, generičkih kodova i naracije u cjelini. (Kelner, 2004: 117). Ili rečeno drugačije, ovo su načini prezentacije elemenata ili ideološke matrice filma. U pojedinačnim slučajevima, nekada dominira jedan, nekada drugi ili treći način, dok ćemo vrlo rijetko susresti filmove koji nam sve to nude kao cjelinu.

U tekstu koji sljedi biće data analiza ideološke matrice filmova *Rađanje jedne nacije*, Dejvida Grifita (David Griffith) i *Fatalna nesreća* (Crash, Paul Haggis).

Govoriti, pisati ili komentarisati o filmovima Dejvida Grifita (David Griffith), a ne pomenuti bar neka od njegovih tehničkih ostvarenja, istorijskih dostignuća i prvenaca u produkciji filma, bilo bi nepravedno prema autoru koji puni svjetske stranice istorije, tehnologije i stila filma.

Pokret kamere, kadrovi u vožnji sreću se prvi put u Grifitovim

fimovima. U filmu *The drive for life* (1913), kamera je montirana na automobil koji se kreće ispred drugog automobila. U filmu *The Girl and her Trust* (1912) kamera montirana na automobilu prati voz. (Sadoul, 1962)

Grifitov doprinos u *svjetlosnim efektima* je veliki. Prvi je koristio vještačko svjetlo u snimanju. Uvođenje osvjetljavanja pozadine sa posebnim svjetlom ispred figura iz pravca kamere, predstavlja još jedan prvenac u historiji filma. Grifit je na isti način osvjetljavao i studijske interijere, npr. u filmu *The Birth of a Nation* (1915), gdje je radio osvjetljenje pomoću "fleka" direktne svjetlosti sunca kroz otvor na razapetim platnima zastora. U istom filmu efekat «spot svijetla» može se vidjeti na figuri ubice Linkolna u pozorištu. Ovaj efekat je napravljen sunčevim svjetlom koje se reflektovalo sa ogledala. U noćnoj sceni, oproštajnog bala uoči bitke, korišteni su pirotehnički bljeskovi sa kojima je osvjetljena scena. (Salt, 1999)

Krupni plan svojom likovnom i sadržinskom jednostavnošću snagom djelovanja privlači pažnju gledalaca. Eliminisanjem sporednih pojedinosti naglašava dramsku radnju i psihološku situaciju. Dejvid Grifit, imao je smjelosti da se u fiktivnoj stvarnosti filma prvi unese u ljudsko lice i da snimi krupne planove svojih junaka. Ljude je postavio sasvim blizu objektiva svoje kamere, da bi vidio njihovo lice, skrivene misli, nasmijane i tužne oči.

Krupni plan vodi nas i ka promjeni *glume*. Ono što je ranije bila istaknuta gluma, sada je počela da pokazuje svoje nedostatke i postala je neprirodna. U bilo kom dužem dijelu glume u filmu *Rađanje jedne nacije*, može se jasno vidjeti, da kada se glumci kreću i izražavaju neku misao ili osjećanje, prave kratke pauze, prije nego što će izraziti sljedeću reakciju.

U filmu *Rađanje jedne nacije*, u sceni bitke kod Getisberga između vojske Sjevera i Juga prvi put je upotrebljen *Gornji rakus*¹ na masovnoj sceni. Upotreba irisa, raskadriranje, paralelna montaža, sinhrona montaža su još neke od tehnika koje se vežu za ime Dejvida Grifita. (Salt, 1999).

Grifitovsko spasavanje u posljednjem trenutku, je termin koji koriste producenti i danas, a dobio je ime po Grifitu koji je prvi upotrebio *sinhronu dramaturšku montažu*.² (Babac, 2000).

Ovi primjeri objašnjavaju neke od tajni Grifitovog uspjeha i neke od izražajnih osobina filmskog kadra, vrlo dinamične slikovne cjeline, koju neki nazivaju i filmskom rečenicom. Nemoguće je nabrojati šta se sve može postići, prikazati pokretima kamere i njenim odnosom prema objektu snimanja, ali je Grifitu sigurno bilo jasno da se stvaralačka tajna

filma nalazi u prvom redu u samom kadru, u njegovoj kompoziciji, u njegovom ritmu i promjenjivosti, u izdvojenosti pojedinih detalja, u magiji krupnog plana kojim film i među velikom masom može otkriti lice jednog jedinog čovjeka i približiti mu se do njegovog najintimnijeg daha.

Dejvid Grifit rođen je u Kentakiju 1875.godine i bio je dijete konfederacijskog veterana koji je umro još dok je Dejvid bio mali. Film je snimljen u okolini Los Anđelesa tokom ljeta i rane jeseni 1914.godine i baziran je na rasističkom romanu Tomasa Diksona. Čovjek iz Klana iz 1905.godine Dikson je bio južnjak koji je bio poznat po žarkoj, skoro fanatičnoj ideji, sa kojom se odnosio prema *problemu Crnaca*. To je bila i jedna od odbrana Grifita na žestoke napade na njegov film koji je smatran anticrnački, rasistički, film koji je glorifikovao Kju Kluks Klan, da je rađen po već napisanoj priči.

Postoji jedna anegdota o snimanju filma: crnačka milicija je trebala da bježi pred najezdom tzv. pripadnika Kju Kluks Klana u filmu. Grupa kauboja koji su glumili KjuKluks-Klanovce smtrali su ovu potjeru uzbudljivom pa su nastavili da tjeraju crnce van scene. Neki od ovih crnaca nikad se više nisu ni vratili u film. Mnoge crnačke uloge igrali su bijelci čije je lice bilo namazano crnom šminkom. Grfiti se branio činjenicom da u to vrijeme nije bilo dovoljno crnaca glumaca ili da oni nisu bili dovoljno kvalifikovani.

Film *Rađenje jedne nacije* imao je veliki uspjeh. Bio je šampion među nijemim filmovima u punjenju kasa. Dok su ostali filmovi bili prikazivani po nekoliko dana, Grifitovo djelo je prikazivano 10 mjeseci u Nju Jorku i 22 seedmice u Los Anđelesu.

U okviru ovog razmatranja, ovdje se čine bitnim dvije karakteristične scene:

a) Crnac je predstavljen kao osoba koja žudi za bijelim ženama, predrasuda koja je ostala do danas;

b) Scena iz filma koja traje skoro 7 minuta, u kojoj Kameronova ćerka, Flora, bježi kroz šumu od bivšeg roba Gasa, koji joj je izjavio da želi da je ženi. Igrm krupnog plana Gas je u ovoj sceni prikazan kao napasnik, bez obzira što je trčao za njom i govorio da ne želi da je povrijedi. Flora se popela na stijenu i rekla mu da je pusti inače će da skoči. Želeći da joj pomogne Gas je prišao i ona je skočila u smrt. Gas se prepao i pobjegao, ali ga je vidio Ben, koji je našao tijelo svoje sestre. Gas je ubijen od strane Klana. Interesantan je tekst koji je pisao nakon scene kada Ben drži nepokretno tijelo svoje sestre u naručju: "For her who had learned the stem lesson of honor we should not grieve that she found sweeter the opal gates of death"³.

Još jedna ponuda braka u filmu *Rađanje jedne nacije* dešava se na samom kraju filma u sceni kada Elza odlazi kod Linča, mulata novoizabranog guvernera, koji joj govori da će izgraditi Crno kraljevstvo a ona će biti kraljica i vladati uz njega. Preplašena pokušava pobjeći, pada u nesvijest i on je odnosi u drugu prostoriju. U tom momentu dolazi njen otac Ostin službeno kod Linča, kojeg je cijelo vrijeme podržavao u borbi za crnačka prava. Linč mu govori kako želi da oženi bjelkinju. Ostin ga tapše po ramenu i podržava u odluci, međutim, kad mu Linč saopštava da je riječ o njegovoj ćerki, on je očajan, ljut. Ovaj gest je paradoks na njegovu cijelu ulogu u filmu, čovjeka koji se bori za jednakost crne rase. U posljednjem trenutku stiže Ben sa *Klanom* i spašava Elzu.

Dakle, ovdje navedene dvije scene, kao i film u cjelini, pokazuju da Grifit rezonuje u ravni ideološke matrice kao konstrukcije, odnosno, u ravni bipolarnog pristupa odnosu crnih i bijelih. Naime, rađanje američke nacije (prikazano kroz lične sudbine, ali i kroz scene iz Građanskog rata), jeste rađanje *bijele nacije*, kojoj ne pripadaju oni crni. Oni crni, kako ovdje opisane scene pokazuju, samo iznimno i samo pojedinačno ulaze u živote bijelih. Čak i kada javni mehanizmi to dopuštaju, na personalnom, na psihološkom planu, pojavljuje se odbijanje (odlazak bijele djevojke u smrt, ponašanje oca koji je javno za jednakost crnih i bijelih, ali kada se radi o njegovoj kćeri – onda nije). To daje filmu i jednu posebnu dozu patosa, pa i melodramatike, što na emotivnom planu, kod gledalaca takođe – u odnosu na crne – proizvodi stav Velikog Odbijanja (da parafraziram predstavnike Frankfurtske škole). Kada ovome dodamo da u filmu ne postoji niti jedna scena iz Građanskog rata u kojoj gine Crnac, onda se može reći da je ovaj film, ne samo bukvalno, već i metaforički, rađen u crno-bijeloj tehnici, jer je u Građanskom ratu, na strani Sjevera učestvovalo oko 180.000 Crnaca. A ideološka matrica je, kako vidimo, konstrukt par excellenc. Na to ukazuje i scena u kojoj Crnci koji su dobili svoje pravo glasa, u tzv. Crnačkom parlamentu, drže noge na stolu, jedu i piju, skidaju cipele i međusobno se svađaju. Ova scena kao da ne pripada filmu na prirodan način, ali vrlo prirodno pripada konstrukt.

Introdukciju tome nalazimo i u samim plakatima, koji najavljuju ovaj film.

Kada je riječ o plakatima za najavu filma, treba naglasiti da i oni potenciraju priču po kojoj se i inače Kju Kluk Klan, tretira kao oslobodilac zemlje od Crnaca. Na jednom plakatu samo su bijelci prikazani kao oni koji su u relaciji sa američkom zastavom, a na drugoj maskirani bijeli jahač, u bjeloj odori i sa krstom na grudima, na bijelom

konju – sasvim uvjerljivo prikazuje bijelu (nad)moć. I to se sasvim dobro uklapalo u konstrukt kao jednu rasističku formulu. Sa druge strane, to je otvorilo i prostore za javnu kritiku Grifitovih poruka. Dakako, Grifit je na sve to morao odgovoriti. I upravo zbog ideološke matrice koju čitamo, čini mi se važnim da ovdje prezentiram osnovne sadržaje Grifitovog odgovora.

Ono osnovno u tom odgovoru ogleda se u sljedećem:

1. “Moj film je zasnovan na autentičnoj priči - romanu Tomasa Diksona”.

2. On je dalje istakao da osoba koja je konfliktna u filmu nije Sajlas Linč, mulat vođa, nego bijeli senator, Ostin Stounmen, opisan u filmu kao “nekrunisani kralj Kapitol Hila”.

3. Stounmen je izmišljeni lik koji predstavlja kopiju Tadeusa Stivensa, pedagoga i huškača iz 19. vijeka, čije su manijakalne ambicije i politički ciljevi skoro uništili Linkolnov postratni program unionizacije. Stounmenova izopačenost i manija u filmu paralelni su Stivensovim mahinacijama i fanatizmu u istoriji.

4. O oslikavanju perioda Rekonstrukcije uopšte i naročito o oslikavanju Kju Kluks Klana, Grifit je naveo dokumentaciju iz Vudro Vilsonove *Istorije američkog naroda*.

5. U odbrani prikazivanja Crnaca kako preuzimaju zakonsku kontrolu u Južnoj Karolini i za bjesomučno napadanje, on je naveo zapise State House of The Representatives, Columbia, S.C. i takođe Zapise Vrhovnog suda Južne Karoline, 1868-1871.

6. Da bi podržao nekoliko drugih scena navodnog lošeg ponašanja Crnaca, naveo je zapise viših sudova na Jugu iz tog vremena. Ovo svjedočenja uključivalo je dokumentovane dokaze.

7. Na kraju, kao građanin slobodne Amerike on ima pravo da dramatizuje (prikaže) istoriju u svjetlu kakvom je on razumje. (Noble, Peter, 1970:274).

Naravno, ovu Grifitovu odbranu možemo tumačiti i ovako i onako. Ali, postoji nešto što je za kontekst ovog razmatranja od izuzetne važnosti. To je poruka filma da Crnci, niti životom a niti smrću, ne učestvuju u rađanju nacije. I upravo ova poruka je najavila i onaj kasniji – a možda i trajni – *strukturalni hendikep Crnaca: već samim tim što nisu učestvovali u rađanju američke nacije, oni su građani drugog reda i moraju biti diskriminisani.*

Sve drugo dolazi poslije: dakle, to da su Crnci, u okviru ove ideološke matrice, neobrazovani, nekulturni, kriminogeni, promiskuitetni itd – samo predstavlja aneks ili dodatak koji se tiče subjektivnih, mentalnih, moralnih, psiholoških i drugih karakteristika crnih u Americi.

Dakle, unutar ideološke matrice ovog filma, Grifit je postavio i ugradio i novu kategoriju *strukturalnog hendikepa crne populacije*. A taj hendikep se, naravno, ne može kompenzirati. Na primjer, govoreći čak cinično, možemo reći da oni koji su neobrazovani, mogu postati obrazovani, da se oni nekulturni mogu naučiti kulturi, da se nepošteni mogu, na različite načine, transformisati u poštene. Ali, oni koji nisu učestvovali u rađanju nacije (što je najveća ideološka vrijednost za žitelje SAD), taj svoj status ne mogu promijeniti. Na drugoj strani, naravno, bijeli to ne zaboravljaju.

Shodno tome, čitanje ideološke matrice ovog filma, pokazuje, zapravo, da tu matricu na okupu ne drže ovakve ili onakve predrasude, stereotipi ili pak mržnja, odnosno, nešto drugo što pripada psihičkoj konstituciji pojedinca. Naprotiv, ovdje susrećemo, kako rekoh, strukturalni (navodno, objektivni) sadržaj kao kohezivni faktor same matrice.

I to je, vjerovatno, problem koji se, filozofski rečeno, može formulisati ovako: *sam kohezivni faktor ideološke matrice Grifitovog filma nije ideološke već je strukturalne prirode*. A ako to stoji, onda bismo takav slučaj mogli proglasiti svojevrsnim *Grifitovim paradoksom*. Ili, možda, paradoksom jednog ovakvog čitanja ideološke matrice Grifitovog filma.

No, jedno ovakvo proglašavanje, jedan ovakav proglas, sasvim sigurno vodi jednom (pre)teškom pitanju: kako je onda moguća de(kon)strukcija same ideološke matrice, ako je kohezivni faktor te matrice ne-ideološke prirode?

Vjerovatno ne treba mnogo oštroumnosti da u približavanju odgovoru na prethodno pitanje, pretpostavimo mogućnost da je pomenuta de(kon)strukcija, zapravo, nemoguća samo čitanjem ideološke matrice Grifitovog filma. Jedna (da li jedina?) moguća dekonstrukcija morala bi nas voditi ka čitanju onoga što je izvan same, unutarnje, ideološke matrice ovoga filma. Dakle ka čitanjima onoga što se naziva istorijskim ili socijalnim uslovima, tehnološkim revolucijama itd.

Ako stvari tako stoje, sasvim je moguće da Grifitova ideološka matrica nije zatvorena u bipolarni konstrukt, već da nam šalje poruku za neka nova čitanja onoga što je izvan same matrice. Kao što je – istovremeno – sasvim moguće da bi takva, nova, čitanja vjerovatno ubacila i nešto malo boje u ono što nam je na prvi pogled bilo crno-bijelo.

Sasvim drugačiji, čak suprotan slučaj je film *Fatalna nesreća (Crash)*. Ovaj film takođe ima svoju ideološku matricu i nju ćemo predstaviti tako

što ćemo prvo prezentirati, ukratko, sadržaj filma, a onda dati i primjere nekoliko dijaloga koji nas upućuju da se ovdje, crno – bijelo događa i u boji, ali na drugačije načine nego li kod Grifita. Naime, ovdje se – što ćemo vidjeti – boja pojavljuje iznutra, dakle, iz same ideološke matrice.

Dakle, slijedi prezentacija sadržaja filma.

U predprazničkoj atmosferi dva mlada Afro-amerikanca hodaju Westwoodom. Uskoro će pokrenuti niz događaja koji će uticati na sve. Peter (Larenz Tate) i Anthony (Chris "Ludacris" Bridges) krađu *Lincoln Navigator*, čime staju na put ambicioznom javnom tužiocu Ricku Cabotu (Brendan Fraser), čija se kampanja za re-izbor temelji na čeličnoj politici protiv kriminala, i njegovoj supruzi, preplašenoj i privilegiranoj Jean (Sandra Bullock). Dok policija dolazi na uviđaj, kradljivci bježe u industrijski dio Los Angelesa gdje nehotice nekoga pregaze.

Istovremeno, policija u Studio Cityju zaustavlja drugi Afro-američki par u *Lincoln Navigatoru*. Iako se tablice automobila i opis kradljivaca ne podudaraju, televizijski režiser Cameron Thayer (Terrence Howard), pripadnik više srednje klase, i njegova supruga Christine (Thandie Newton) bivaju podvrgnuti ponižavajućem zaustavljanju i pretraživanju koje vodi policajac Ryan (Matt Dillon), ljut zbog nedavnog poziva vezanog za njegovog bolesnog oca. Njegove postupke zbnjeno posmatra partner mu Tom Hansen (Ryan Phillippe). Konačno, puštaju par da ode uz "samo opomenu", a Christine želi prijaviti incident dok njen suprug želi sve zaboraviti.

S druge strane grada, detektiv Graham Waters (Don Cheadle) i njegova partnerica Ria (Jennifer Esposito) istražuju zločin u prodavaonici alkoholnih pića gdje je Afro-američkog policajca na tajnom zadatku, Williama Lewisa, vjerojatno u samoodbrani ubio bijeli policajac Conklin. Rick Cabot, svjestan vrijednosti vijesti o krađi njegovog auta, kao i vijesti o ubijenom policajcu, traži "crnca kojeg će odlikovati", da bi u korijenu sasjekao sve političke posljedice ovakvog slijeda događaja. Da sve bude još više komplikovano, Hansen traži premještaj ili novog partnera.

U trgovini oružjem u centru grada odlučan imigrant iz Irana, Farhad (Shaun Toub) želi kupiti oružje kojim bi zaštitio svoj dućan na uglu. Farhad ne razumije što mu govori vlasnik trgovine koji ga na kraju izbacuje uz salvu pogrda. Njegova kćer Dori (Bahar) završava kupovinu pištolja i na izlasku zgrabi i municiju. Farhad skriva pištolj u tajnu ladicu iza pulta u svom dućanu, dok bravar Daniel (Michael Pena) mijenja bravu i upozorava Farhada da bi trebao promijeniti cijela vrata. No, Farhad je uvjeren da ga bravar želi prevariti i više na njega, psuje i prijeti mu te ne želi povjerovati da nešto s vratima nije u redu. Daniel po povratku kući zatiče svoju kćer Laru (Ashlyn Sanchez) ispod kreveta,

prestrašenu i uvjerenu da je čula pucnje. Daniel je uvjerava da je njihovo novo susjedstvo bolje od staroga i oko vrata joj veže nevidljiv, neprobojni plašt za kojega kaže da će je zaštititi i da se nema više čega bojati.

Film *Crash (Fatalna nesreća)*, režisera Paula Haggisa, mozaična je priča u kojoj pratimo živote nekoliko različitih sudbina koja se ukrštaju u nepuna dva dana na ulicama LA-a. Scenarij je na odličan način spojio sedam različitih životnih priča, dočarao etničku i kulturnu šarolikost Los Angelesa, kao i niz problema sa kojima se suočavaju njihovi stanovnici. Tematika filma je međusobno nerazumjevanje koje se često pretvara u strah, predrasude i rasizam, a od kojih nije imuna nijedna etnička, rasna ili socijalna grupa. O tom nedostatku imuniteta, svjedoči i plakat za najavu filma: portreti glavnih glumaca su međusobno odvojeni, zavisno od rasne pripadnosti. Ali, istovremeno, u gornjem dijelu plakata pretstavljani su i crna glumica i bijeli glumac, kao da se time hoće reći da su i zajednički život i veći stepen razumijevanja – ipak mogući.

Crash je dobio Oscara za najbolji film, na 78. ceremoniji dodjele Oscara u Los Angelesu. Isti film dobio je još dva Oscara, za originalni scenarij i za montažu.

Šta nam, dakle, otkriva ovaj film, kao sopstvenu ideološku matricu? Ponajprije to da se konfliktni i protivurječni odnosi crnih i bijelih, ovdje događaju, generalno, na jedan prirodan način i u prirodnom ambijentu. Zajednički nazivnik i tog načina i tog ambijenta, označila bih kao *preplet* ili možda kao *preplitanje*. Prepliću se, naime, tolerancija i netolerancija, humanost i nehumanost...

Na predhodno ukazuju sljedeće scene: Crnac inspektor, vodi ljubav sa svojom partnericom. Na zvono telefona javlja se i razgovara sa majkom, ona ga pita šta radi, a on odgovara: *"Usred sam seksa sa jednom bjelkinjom"*, a djevojci objašnjava da je morao tako da kaže da razljuti majku.

Policajac (bijelac), zaustavlja bračni par crnace i fizički maltretira crnkinju bez razloga, a njenog muža omalovažava pred suprugom. Bračni par se svađa kad dolaze kući, ona mu kaže da je trebao da drugačije reaguje kad ju je policajac dirao na ulici! Ona: *Znaš li kakav je osjećaj da te njegove ruke diraju po svuda, a ti samo da stojiš? I onda si mu se još i izvinio!* On: *Šta si htjela, da nas ubiju?* Ona: *Na sred Bulevara? Pa možda je bolje i to nego što me ispipao! Bojao da će tvoje kolege ujutru pročitati u novinama i shvatiti ON JE CRN!* On: *Prije ili kasnije stvarno trebaš da saznaš kako je uistinu biti crn!* Ona: *Ako si to htio da saznaš, trebao si gledati Kozbijev šou!* On: *Bar ga nisam gledao sa ostalim kretenima!*

Dva crnca lopova, jedan na duhovit način otvoreno govori o rasizmu: Znaš li zašto autobusi imaju velike prozore? *Da bi se vidjelo da se u njemu voze samo crnci, jer oni su primorani da putuju autobusom*, Znaš li zašto nas konobarica nije ponudila kafom u restoranu? *Zato što smo crnci, a crnci nikad ne ostavljaju bakšiš!* Znaš li zašto je onaj bjelkinji odjednom hladno? *Zato što je ugledala dva crnca u djelu grada gdje ih inače nema, jer nas se plaši.*

Dva crnca kradljivci automobila: **Crnac1:** *Zašto pozdravljaš tog kretena, taj Crnac je lopov od pelena!* **Crnac2:** *Njega nazivaš lopovom, a šta nas dvojica radimo?* **Crnac1:** *On krade od Crnaca, jedini razlog zašto crnci kradu od svojih je to što se boje bijelaca.*

Crnac, scenarista na poslu dobija primjedbu da jedan glumac (crnac) priča previše crnački te da ponove scenu, da se to ispravi. Glumac je na sceni umjesto da kaže *ne pričaj tako*, rekao *ne pričaj sa mnom tako!*- to je zvučalo previše crnački.

Sve ove scene i ovi dijalozi, upravo govore o *preplitanju*. Ili, o životu samom. Ideološka matrica ovoga filma, ne poznaje onu klasičnu podjelu na vrijednosno pozitivne i vrijednosno negativne ideološke konotacije. Rasne predrasude imaju i bijelci prema crncima, ali i obratno. U seksu, naprimjer, bjelkinja može da tretira crnca kao seksualni objekat, ali – kako vidimo – to isto ovdje može i crnac učiniti prema bjelkinji. Isto tako, rasizam se pojavljuje i kod Crnaca u odnosu na bijelce, kao što se, u pojedinim slučajevima i razumijevanje i tolerancija pojavljuju kao karakteristike i jednih i drugih.

U tradicionalno vrijednosnom smislu, ideološka matrica ovog filma nam odslikava jednu doslovno rečeno postmodernističku situaciju. Može se, naime, reći da su svi sadržaji života *s onu stranu Dobra i Zla*, kako je još davno najavio možda prvi mislilac Postmoderne – Fridrih Niče. Ti sadržaji su vrijedni primarno po tome što pripadaju životu samom. O tome zbori i jedan Bodrijar, ali i Fransoa Liotar, koji se – poput pjesnika Zaratustre – okreću životu samom. I svoj njegovoj širini.

Ta širina, zapravo, proširuje takođe ne samo pojam ideologije već i značenja ideološke matrice u ovom filmu. Temeljno se mijenja odnos prema Drugome ili prema Drugima. Kao da je ovaj film na tragu misli jednoga Levinasa koji – doduše pisanom riječju – upozorava da onaj Drugi nije neprijatelj, nije neko od koga smo ugroženi ili od koga nam prijeti opasnost: onaj Drugi je prvi i osnovni uslov našeg postojanja. A taj uslov možemo osjećati ili spoznavati samo i isključivo kroz *preplet/preplitanje* naših međusobnih odnosa i to kako po njihovoj širini tako i po dubini.

Takva ideološka matrica, naravno, ukazuje i na još nešto što je doista

bitno. Naime, ideologija i ideološki stavovi, ne moraju nužno biti proizvod vladajuće klase, etničke grupe, rase ili rodne strukture. Ideologija može biti i skup ideja koje producira pojedinac – ne da bi dominirao ili da bi negdje imao vodeću ulogu, nego da bi se potvrdio sa punim dignitetom u onome što se zove život.

Pa, ako je to tako, može li uslijediti i jedno ovakvo pitanje: ne transformiše li se time ideologija kao produkt kolektiviteta (kao klasna, grupna itd) – u ideologiju života?

Možda nije ni bitno kakav je odgovor na ovo pitanje moguć ili relevantan. Važnije je po mom sudu, a u okviru ovoga rada, dati sljedeću identifikaciju: ako stoji sve prethodno rečeno, onda ideološka matrica ovoga filma utiče svoje boje u crno-bijeli odnos *iznutra*, a ne poziva da se to čini *spolja*, kao u slučaju Grifita. To je, zapravo, ontološka razlika između ideoloških matrica *Rađanja nacije* i *Fatalne nesreće*.

Naravno, ova razlika nije vezana samo za pomenuta dva filma. Nova značenja ideološkim matricama daju i neki raniji filmovi – od melodramskog i patetičnog *Prohujalo s vihorom*, preko sentimentalnog *Gospodinu s ljubavlju*, pa do sasvim realističnog *U vrelini noći*. Ovome svakako treba dodati i to da je, u našem slučaju, bitan ne sadržaj filmova, dakle, ne ono šta film konkretno prikazuje, nego je bit u otvaranju i proširivanju njegove ideološke matrice. I dakako, time će film svagda bivati bliže životu, a život filmu

Zaključak

Nakon svega ispisanog, bila sam u ozbiljnoj dilemi da li na kraju ovoga rada da ponudim zaključak u uobičajenoj formi. Jer, nadam se da su u prethodnom tekstu dovoljno razumljivo prezentovani osnovni nalazi čitanja ideološke matrice *Rađanja nacije* i *Fatalne nesreće*. Ideologija rasizma koja promiče prvim filmom kao da je uvertira u ono što će pokazati drugi film. Dakle, nedostatak imuniteta na rasizam ili, u blažoj formi, nedostatak razumijevanja prema onima koji pripadaju različitim rasama. Pored toga, ovaj drugi film ukazuje i na primjere predrasuda i stereotipa među pripadnicima jedne rase prema drugoj rasi. Na tragu toga, nadam se da su ovdje egzaktno navedene i temeljne međusobne razlike ovih dviju ideoloških matrica. A – ukoliko bih dosljedno slijedila čitanje ideološke matrice ovog drugog filma – onda se to čitanje, zapravo, i ne smije zaključivati. Izuzev u formi sasvim kratkog komentara. Naime, crno-bijelo u boji pokazuje da se život – u suštini – zbiva između ova dva antipoda. Život je oslikan bojama između, te za razumijevanje takvog oslikavanja vjerovatno trebamo jedno novo umijeće. Za

razumijevanje onoga povrh.

Bilješke

1 Gornji rakus ima podignutu liniju horizonta u kadru, ili je ova sasvim izašla izvan gornje ivice kadra. Osnovna vrijednost mu je u privilegovanom, dominantnom položaju posmatrača, gledaoca, u odnosu na posmatrani objekt. (Babac, 2000)

2 Npr: Djevojka se nalazi u životnoj opasnosti. Mladić žuri sve je bliže. U posljednjem trenutku stiže i spašava djevojku. Sljedi neizbježni hepiend. Primjer imamo i u filmu Rađanje jedne nacije, u trećem dijelu filma kada Elza pokušava pobjeći od Linča, a Ben dovodi Klan da je spase i to se i dešava.

3 Ne bismo trebali žaliti što je ona, koja je naučila osnovnu lekciju časti, izabrala opalnu kapiju smrti-moj prevod.

KORIŠTENI RADOVI

Babac, Marko. (1979). *Film u vašim rukama*. Beograd: Tehnička knjiga.

Babac, Marko. (2000). *Jezik montaže pokretnih slika*. Beograd: Clio.

Bodrijar, Žan. (1999). *Savršen zločin*. Beograd: Beogradski krug.

Bogle, D. (1996). *The 1960s: Problem people into Militans in Toms, Coons, Mulattoes, Mammies, and Bucks: An Interpretive History of Blacks in American Films*. New York: Conntinuum.

Crash, preuzeto 5. juna 2006. <http://filmj.blogger.ba/>

Eridžon, Danijel. (1988). *Gramatika filmskog jezika*. Beograd: Univerzitet umjetnosti.

Fatalna nesreća, preuzeto 03. juna 2006. sa

<http://www.pbsbih.ba/vijesti/2006/mart/06/b-centar.html>

Fatalna nesreća, preuzeto 28. maja 2006. sa

http://www.filmski.net/vijesti/dugometrazni_film/2037.

Fukujama, Frensis. (1997). *Sudar kultura*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Gavrilović, Darko. (2003). *Svetlost i tama savremenog sveta*. Banjaluka: Glas srpski.

Hejvud, Endru. (2004). *Politika*. Beograd: Clio.

Kelner, Daglas. (2004). *Medijska kultura*. Beograd: Clio.

Kratka povijest filma. preuzeto 01. juna 2006. sa

<http://www.filmski.net/vijesti/kratki-film/1581>.

Ljubojev, Petar. (1997). *Etika i estetika ekrana*. Beograd: Prosveta.

Massood, Paula J. (2003). Welcome to Crooklyn: Spike Lee and the

Rearticulation of the Black Urbanscape in *Black Citz Cinema:*

African- American Urban Experiences in Film. Philadelphia: Temple University Press.

Monaco, James. (1981). *How to Read a Film*. Oxford: Oxford

- University Press.
- Niče, Fridrih. (1976). *S onu stranu Dobra i Zla*. Beograd: Grafos.
- Noble, Peter. (1970). *The Negro in Films*. New York: Arno Press & The New York Times.
- Omon, Žak, Bergala, Alen, Mari, Mišel i Verne, Mark. (2006). *Estetika Filma*. Beograd: Clio.
- Rhines, Jesse, Algeron. (1996). Introduction; Distribution, Production, and Exhibition in *Black Film - White Money*. New Brunswick, N.J.: Rutgers.
- Rhines, Jesse, Alegron. (1996). Unintended Collusion: The Case of Spike Lee in *Black Film - White Money*. New Brunswick, N.J.: Rutgers.
- Sadoul, Georges. (1962). *Povijest filmske umjetnosti*. Zagreb: Naprijed.
- Salt, Barry. (1999). *Istorija, tehnologija i stil filma*. Beograd: Fakultet dramskih umjetnosti.
- Spahić, Besim. (1985). *Strategija savremene propagande*. Sarajevo: Oslobođenje.
- The Birth of a Nation*, preuzeto 01. juna 2006. sa <http://www.library.csi.cuny.edu/dept/history/lavender/birth.html>
- The Birth of a Nation*, preuzeto 03. juna 2006. sa <http://decentfilms.com/sections/reviews/1894>
- The Birth of a Nation*, preuzeto 03. juna 2006. sa <http://www.geocities.com/Hollywood/Bungalow/1204/bnation.htm>
- The Birth of a Nation*, preuzeto 25. maja 2006. sa <http://www.film-site.org/birt3.html>
- The Birth of a Nation*, preuzeto 25. maja 2006. sa <http://www.ca-sopis-re.net/re4/grifith.php>
- The Birth of a Nation*, preuzeto 30. maja 2006. sa <http://www.library.csi.cuny.edu/dept/history/lavender/birth.html>
- Watkins, Craig S. (1998). *Reversing the Gaze: Interrogation Whiteness in Representing: Hip- Hop Culture and the Production of Black Cinema*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

GLOBALNI ZNAKOVI I LOKALNA ZNAČENJA

Ljubica Janjetović

Sažetak

Ovaj rad predstavlja literarno istraživanje na temu znaka i simbola. Bavi se znakovima koji se kroz istoriju vežu za različite pojmove i ideje te tako postaju simboli. Nije rijedak slučaj da simbol svoje značenje proširi na više kultura, naroda i nacija te tako dobije univerzalno značenje sa kojim ga većina ljudi širom svijeta povezuje. U prvom dijelu rada daje se određenje pojmova znaka i simbola, dok drugi dio predstavlja istraživanje u okviru problematike značenja pojedinih znakova, tj. simbola. Autor postavlja tezu da su svi simboli i znakovi, ali da svi znakovi nisu simboli. Simboli su samo specifična vrsta znakova. Često znakovi postaju simboli, ali isto tako i simboli mogu biti svedeni na znakove. Od svih znakova analizirani su samo samo simboli, a istraživanje je svedeno na tri simbola koja su, po mišljenju autora, najčešći i najpoznatiji: petokraka zvijezda, krst i kukasti krst.

Pojam znaka i simbola

Znaci i simboli stalno su prisutni u svakodnevnom govoru, jeziku, pismu, nauci, umjetnosti, religiji, magiji, ritualu, mitu i mnogim drugim sferama čovjekovog duhovnog života. Upravo ta njihova sveprisutnost u čovjeku i oko njega, natjerala je brojne teoretičare da se u velikoj mjeri bave izučavanjem simbola i njemu srodnog pojma znaka. O tome svjedoče brojni literarni izvori koji se bave ovom problematikom od antičke Grčke, preko srednjevjekovne evropske filozofske misli, francuskih lingvista, strukturalista i kulturalista, pa sve do današnjih semiotičara.

Neophodno je dakle dati bliže određenje ova dva pojma, navesti njihove sličnosti i razlike.

Pojam znaka je generalizovan pojam i vrlo često se koristi u svakodnevnom životu. Kao što smo već spomenuli, vrlo često se koristi u svakodnevnoj komunikaciji (verbalnoj i vizuelnoj), od davnih vremena sve do danas. Pojam znaka takođe obuhvata i pojam simbola. Svi simboli su znakovi, ali svi znakovi nisu simboli. Znak često postaje simbolom u od određenom društvenom ili kulturološkom kontekstu, ali isto tako i simbol može biti sveden na znak.

Simbol je mnogo kompleksniji pojam od pojma znaka. Znak često postaje simbol. Kada je u datom znaku naglašen svjesni odnos prema

onom što se simboliše onda znak prelazi u simbol. Simbol je onaj znak u kome dolazi do spoja denotativnog sa konotativnim, naravno, u određenom društvenom kontekstu. Slika 27 predstavlja jedan mistički simbol porijeklom sa istoka, ali koji danas ima potpuno drugačije značenje od onog koje mu je prvobitno bilo namijenjeno. Riječ je o *svastici*, koja je na istoku označavala sunce ili boga sunca, a danas je poznat kao *kukasti krst* i u svijetu je poznat kao simbol fašizma. Ovo značenje navedeni simbol je dobio u kontekstu Drugog svjetskog rata kada su ga usvojili osnivači takozvanog Trećeg Rajha, kao svoj zaštitni znak. S obzirom na dešavanja tog vremena i s obzirom na postupke koje su pojedinci i grupe činili pod ovim simbolom, on danas ima negativnu globalnu konotaciju.

Simbol je sposoban da na vrlo snažan način, emotivno, djeluje na posmatrača i ispriča mu priču. Za razliku od znaka, koji ima uže značenje i koji uglavnom upućuje na nešto što je već određeno njegovom formom, likom (kao što su znakovi na putu), značenje simbola je uvijek van vizuelnog, pojavnog. Značenje simbola možemo da osjetimo čulima. Oni nas upućuju na nešto drugo (što nije prikazano znakom), što nije tu. Pomoću simbola objašnjavamo apstraktni sadržaj. Znak je samo spoljašnja pojava simbola i u službi je čovjekove komunikacije.

Po Jungu, „simbol uvek pretpostavlja da je odabrani izraz najbolja mogućna oznaka ili formula za stanje stvari koje je relativno nepoznato, ali se zna ili se zahteva da postoji”. Dakle, sve ono što je zamena za nešto već postojeće nije simbol nego znak. Simbolično je ono “shvatanje koje simbolični izraz objašnjava kao najbolje mogućnu i zato najjasniju i najkarakterističniju formulaciju neke relativno nepoznate stvari”. (Đokić, 2003: 215).

Kosta Bogdanović u knjizi *Teorija forme* takođe daje određenje pojma znaka, značenja i simbola: „znak je nešto što upućuje na značenje”, i dodaje da “nijedan predmet - oblik nije znak po sebi, već to postaje uvek u poređenju s nekim drugim predmetom” (Bogdanović, 1999: 130). Za njega je značenje neko unutrašnje, skriveno svojstvo koje treba otkriti, a ne sama pojava, događaj ili oblik.

Riječ simbol je grčkog porijekla i znači “znak, beleg, smislena slika, lik, prikaz nečega što u sebi nosi duhovna obeležja” (Bogdanović, 1999: 130). Značenje simbola obično se ne veže za njegov lik, za predstavljeno već je ono mnogo šire, dalje i skriveno. Denotativno značenje simbola samo je forma unutar koje se pojavljuje društveno konotirano, istinsko značenje. Simbol označava ideju, predmet ili predstavu koja nije trenutno prisutna, ali je povezana sa datim simbolom i koju saznamo zahvaljujući sposobnosti mišljenja. Shvatanje simbola podrazumijeva dublji mentalni proces, dok su znak i njegovo značenje vezani za proces percepcije.

Ono što čovjeka razlikuje od životinje i drugih bića jeste sposobnost govora i mišljenja, a to podrazumijeva stvaranje i upotrebu simbola. Slično mišljenje zastupa i Krstić koji tvrdi da

Čoveka, kao gospodara ove planete, čini sposobnost upotrebe simbola. Tako je i sa procesom mišljenja na svim nivoima koji takođe predstavlja jedan simbolički proces. Zato je simbolizacija postala bitan činilac mišljenja. Čovekov svet mnogo je više sazdan od simbola i znakova sa njihovim značenjem nego od prostih oseta. Razlika između simbola i znaka sastoji se u tome što termin *znak* može da denotira nosioca značenja, tj. simbol. Simbol je mentalna koncepcija od koje će zavisiti shvatanje i simbolička primena. (Krstić, 1996: 12, 28).

Živeći u svijetu koji nisu mogli potpuno naučno da objasne naši preci su stvarali simbole koji su im predstavljali oslonac u životu i razvoju. Simbol je bio težnja ka nedostižnom, zaštita i alat, odnos čovjeka sa spoljašnjim svijetom i zagonetnom prirodom, izraz mašte. On je vid komunikacije među ljudima, način razumijevanja pojava, odnosa, sredstvo identifikacije i društvene pripadnosti, način prenošenja znanja na druge pripadnike zajednice, kao i vid sticanja novog znanja. On je rezultat svjesne želje da se vizuelno izrazi neka ideja ili osjećanje i da se takav način predstavljanja zadrži za duže vrijeme u određenom kontekstu. Oni su vizuelna prečica za složenije značenje.

Simboli se prenose kroz istoriju s koljena na koljeno, često i u istom značenju, ali im se namjena mijenja. Često služe za odgonetanje sudbine koja uvijek ostaje tajna. Za odgonetanje skrivenog smisla života, radnji, procesa, događaja itd., ne samo u sadašnjem životu nego i u snovima, u prošlosti i budućnosti (zodijački znaci, snovi, boje i oblici u umjetnosti, mitovi, gestovi, simboli u kriminalistici itd.).

U svojoj knjizi *Simbol, znak i značenje u kriminalistici* Ostoja Krstić kaže da svaka civilizacija u određenoj epohi ljudske istorije ima svoje probleme i ideje, te karakterističan način gledanja na njih i njihovo rješavanje. Najčešće se rješavanje i razumijevanje problema odvija simboličkim putem.

Stvaranosti, kao i svakom drugom intelektualnom cilju, mora se pristupiti kroz neku odgovarajuću simboliku. Proučavanje simbola, znakova i značenja u suštini je preobličavanje prirode ljudskog razumevanja problem posmatranja ne možemo odvojiti od problema značenja, a notorna je činjenica da spoljašnji svet koji saznajemo preko svojih čula čine upravo simboli. Ta ogromna zbirka izveštaja naših čula nije ništa drugo do sklop činjenica značenja tih simbola. (Krstić, 1996: 11).

Znakovi i simboli su i danas u širokoj upotrebi, ali o njihovom izvornom značenju ljudi često ne znaju mnogo. Iako se simboli danas ne koriste u one svrhe kao ranije, njihovo značenje se još uvijek zadržalo,

a nerijetko stari simboli dobivaju i novo značenje. U knjizi *Oblikovanje vizuelnog identiteta* Nikolas Dženkins kaže da su „složene kulturne ideje izražene u grafičkoj formi trajnije od usmenog govora i neretko čine kamen od koga se društvo gradi.“ (Dženkins, 2002: 8). Ljudi danas koriste simbole kao znakove raspoznavanja (najčešće kao logotipe firmi, putokaze, označavanje pripadnosti grupi i td.), ne znajući šta je taj znak nekad značio i šta možda još uvijek znači. S obzirom na to da je vezan za društveno i kulturno nasljeđe, neophodno ih je izučavati kroz istoriju, da bi se uočio njihov razvojni put. Jer, ni simbol ni znak nisu stalne, nepromjenljive veličine. Oni nastaju, mijenjaju se i nestaju. Stoga im, kako tvrdi Đokić, možemo pridružiti dva značenja: *ezoterično* i *egzoterično*. Ezoterično značenje je prvobitno, arhetipsko, dostupno samo malom broju ljudi. Egzoterično značenje je naknadno dodijeljeno, izmijenjeno, dostupno javnosti, većini. Sa ovim značenjem najčešće susrećemo tradicionalne simbole danas. Znak i simbol imaju izuzetnu moć ubjeđivanja i često služe manipulisanju ljudima, te mogu biti moćno i opasno oružje u rukama nekih ljudi, organizacija ili čak religija.

O tome koliko korporacijski znak može biti „opasan“ i moćan, te koliko je sama struktura društva, razmišljanje i vjerovanje ljudi povezano sa znakovima govori nam Naomi Klajn u knjizi *No logo* u kojoj ona ustaje protiv svjetskih brendova.

Osnovne teze

U toku ovog razmatranja i istraživanja različitih simbola i njihovih značenja, vidjet ćemo kako znak u jednoj kulturi ili vremenu ima jedno značenje i postaje simbol nečega, dok u drugom okruženju postaje simbol suprotnog značenja. Isto tako, vidjet ćemo kako i koliko ima simbola koji imaju isto ili slično značenje u potpuno drugačijim kulturama, geografskim prostorima i vremenu. Nekada znak, samo okrenut naopačke, dobija sasvim suprotno značenje od prijašnjeg i postaje simbolom nečeg drugog. Kada, pod spletom određenih okolnosti koje su zajedničke za više ljudi, grupa, naroda ili kultura, značenje simbola postane tako snažno da se ono za dugo vrijeme potom pojavljuje u toj konotaciji, onda kažemo da simbol dobija svoje globalno značenje. Na primjer „zvezda izražava ideju komunizma, kao što uostalom predstavlja i judaizam i američke generale“ (Dženkins, 2002: 182-183).

Simbol je dakle znak koji upućuje na nešto što nije vizuelno predstavljeno, ali se podrazumijeva da stoji u vezi sa njim. To je znak koji upućuje na nešto iza onoga što vidimo, duboko skriveno u

vizuelnom, uvijek dogovoreno i usvojeno u određenom društvenom kontekstu. Sposobnost simbola da lako i brzo prenese mnoštvo ideja i poruka i raznolikost njihovog vizuelnog predstavljanja omogućilo je religijama i ideologijama da imaju snažan uticaj na svoje pripadnike, kao i da prevedu druge, nevjernike, pod svoje okrilje, kao što je bio slučaj sa hrišćanskom religijom.

Religije su oduvek obilovale simbolikom, neki bi kazali, idolatrijom, ali takva koncentrisanost i koherentnost ne bi mogla da se dostigne bez ovih vizuelnih manifestacija ideja. (Dženkins, 2002: 11).

Pod pojmom globalno značenje znaka podrazumijevaćemo ovdje opšte, široko prihvaćeno značenje nekog znaka poznato većini ljudi, tj. značenje sa kojim danas većina ljudi povezuje određeni znak. Najčešće vizuelne predstave koje imaju globalno značenje predstavljaju simbol, dok u lokalnom, užem značenju one označavaju nešto sasvim drugo, a nerijetko mogu postati i znak.

Simbolika pentagrama, krsta i svastike

Pentagram

Znak petokrake zvijezde je izuzetno popularan i opšte poznat, kako danas tako i u drevnim vremenima. Druga imena za ovaj znak su: *pentagram*, *pentakulum*, *pentalpha*, *Goblinov krst*, *vješticije stopalo*, *đavolja zvijezda*, *beskrajni čvor*.

Pridružiti globalno značenje ovom znaku je veoma teško jer se njegovo značenje tako često mijenjalo i upotrebljavalo u različitim oblicima. Danas ono ima višestruko značenje, a mijenja se i s obzirom na boju u kojoj je prikazan i kulturu ili zajednicu u kojoj se koristi.

U Evropi, korišten u crvenoj boji, ovaj znak označava komunizam i danas ima negativnu konotaciju, dok u vrijeme kada se komunizam budio on je kod pripadnika radničke klase i seljaka imao izuzetno pozitivan karakter. Crveni pentagram su imale mnoge komunističke zemlje na svojim zastavama i grbovima. Kod njih je ona značila 5 prstiju radničke ruke, kao i 5 kontinenata, 5 klasa: omladina, vojska, radnici, seljaci i intelektualci itd. Prisutan je i na zastavama mnogih zemalja i organizacija u različitim bojama: bivši SSSR (slika 1), Maroko, FK Crvena Zvezda iz Beograda (slika 6) (Pentagram, 2005), bivša SFRJ (slike 5) (Heimer, 2003), SAD (slika 2) (World Factbook: United States Flag, 2005), BiH (slika 7), Etiopija (slika 4), Turska (slika 8) (The World Factbook: Flags of the World, 2006), na zastavi EU (slika 3) (Burkhard, 2005). Kao znak ga koriste Heineken, Mozilla, Macy's i td. Međutim, u Mađarskoj, javno prikazivanje ovog znaka je zabranjeno (Pentagram,

2005) zbog izrazitih antikomunističkih stavova u toj zemlji. Možemo reći da je globalno značenje crvene petokrake vezano za ideologiju komunizma. Danas se takođe često koristi na zastavama, ali uglavnom u bijeloj, žutoj, zelenoj i drugim bojama.

Pentagram je znak nacrtan sa 5 linija. Riječ *pentagram* je grčkog porijekla u obliku *pentagrammon*, *pentagrammos* ili *pentegrammos* i upravo znači 5 linija.

Pentagram se tokom istorije povezivao sa misterijama, magijom, okultnim, vještičarenjem, sa zdravljem, astrologijom, matematikom. Služio je kao zaštita od zla i demona. U Vavilonu je korišten da označi planete: Jupiter, Merkur, Mars, Saturn i Veneru, koju su u Mezopotamiji nazivali Ištar. Riječ Ištar upravo označava istok – stranu svijeta na kojoj se pojavljuje. U Grčkoj, Pitagorejci su ovaj simbol povezivali sa zdravljem, matematikom i *Pentemikosom*.¹ Pitagorejci su sve pojave, događaje i odnose prikazivali kroz matematiku, tj. u brojevima, koje su posmatrali, ne kao kvantitete nego kao principe. Na crtežu po Agripi, koji vidimo na slici 9 (Barns, 2005: 39) prikazan je čovjek sa raširenim rukama i nogama i na ovoj skici se mogu lako odrediti proporcije ljudskog tijela u odnosu $\phi = 1.618$, tj. po zlatnom presjeku. Sličan ovakav crtež dao je i Da Vinči u istim razmjerama. Pentagram su povezivali sa brojem 666 - Luciferovim brojem, koji je petina cijelog tona u muzici. Cijeli ton se označavao brojem 888 koji na grčkom označava Isusovo ime. (Pentagram at the beginning and end of "Second Renaissance", 2002).

Po hrišćanskom vjerovanju pentagram, odnosno petokraka zvijezda je simbol 5 čula, 5 Isusovih rana, simbol zdravlja.

Satanisti koriste ovaj znak sa dva kraka gore i upisanom glavom jarca koji predstavlja Mendesovog jarca ili Bafometa, jednog od Sotoninih oblika - slika 10 (Barns, 2005: 39).

Neopaganisti ga koriste u značenju 4 osnovna elementa u prirodi: voda, vatra, vazduh i zemlja. Peti krak označava duh. U keltskoj mitologiji, za razliku od mezopotamske i hrišćanske, ima negativno značenje i označava boginju smrti -Morigan.

Na slici 11 vidimo prikaz amajlijskog pečata koji je dao Kornelije Agripa. Slova u krugu znače "zdrav" ili "dobar za zdravlje".

U *Rječniku simbola* autora Ševalje i Gerbrana (Chevalier i Gheerbrant) nalazimo sljedeće objašnjenje ovog simbola:

Simbolika mu je mnogostruka, ali se uvijek temelji na broju pet koji izražava jedinstvo nejednakih dijelova. Pentagram je stoga mikrokosmos. Pet krakova pentagrama usklađuju u plodovitom spoju brojku 3 koja označuje muški princip i brojku 2 koja odgovara ženskom principu. Simbolizira dakle

androginost. Služi kao znak raspoznavanja članovima istoga društva: u antici, primjerice, pitagorejcima. Pentagram je jedan od ključeva koji otvaraju put do tajne. Pentagram znači i brak, sreću, ispunjenje. Nekada se smatrao simbolom savršene ideje. (Chevalier i Gheerbrant, 2003: 494).

U knjizi *Masonski i okultni simboli* Ketii Barns daje objašnjenje jednog masonskog znaka koji u sebi sadrži znak pentagrama slika 12 (Barns, 2005: 118) i sačinjen je iz više simbola: hrišćanskih, budističkih i okultnih. Ovo je dobar primjer promjene značenja više simbola s obzirom na kontekst u kome su upotrijebljeni.

Na slici 13 (Barns, 2005: 216-217) prikazan je znak koji se nekad upoređuje sa pentagramom, a nekad sa heksagramom. Međutim, bitno je napomenuti da on označava rađanje. Nekad se slovo G, u sredini znaka, tumači u smislu Graditelja tj. Boga (God), a nekad kao produžetak vrste (generation). Šestar označava muški, a ugaonik ženski princip što se vezuje za značenje koje ovom simbolu pripisuju Ševalje i Gerbran.

Nedeljković ga navodi kao jedan od simbola često korištenih u Renesansi (1998).

Krst

Sljedeći simbol koji ćemo obraditi je simbol krsta. Ovo je jedan od najstarijih simbola. Možemo slobodno reći da je ovaj znak, danas simbol hrišćanstva, tj da predstavlja "spasenje putem Hristove žrtve. Simbol iskupljenja, pomirenja, patnje i vere." (Lampić, 2000: 67). Pridružuju mu se još značenja života, savršenstva, ravnoteže, širenja, savršenog čovjeka, zemlje i svega postojećeg. To je jedan od najuniverzalnijih simbola. Ovo je njegovo globalno značenje i u većini društava je pozitivnog karaktera. U *Rječniku simbola* autora Ševalje i Gerbrana nalazimo četiri osnovne vrste krstova: T-krst, krst sa jednom prečkom, krst sa dvije prečke i krst sa tri prečke. T-krst "simbolizira zmiju obješenu o kolac, smrt žrtvom pobijeđenu." (Chevalier i Gheerbrant, 2003: 310). Krst sa jednom prečkom je jevanđeljski krst i simbolizuje Isusa i hrišćansku vjeru. Krst sa dvije prečke "predočuje na gornjoj pogrđni Pilatov natpis: *Isus Nazarećanin, kralj židovski*; na donjoj su se prečki širile Kristove ruke. To je tzv. lovenski križ, koji zapravo potječe iz Grčke, gdje se najčešće i susreće." (Chevalier i Gheerbrant, 2003: 310). Krst sa tri prečke "postao je simbolom crkvene hijerarhije, pa odgovara papinskoj tijari, kardinalskom šeširu i biskupskoj mitri. Od XV stoljeća samo papa ima pravo na križ s tri prečke; dvostruki je križ pripao kardinalu i nadbiskupu, a jednostruki biskupu." (Chevalier i Gheerbrant, 2003: 310).

Na slici 20 prikazane su različite vrste krstova: malteški krst, krst Sv.

Andreje, patrijarhalni krst, grčki krst, tau krst, latinski krst, kalvarski krst, i keltski krst. (Cross, 2004).

Krst na slici 15 sadrži u sebi slova I, X, P, koja čitana grčkim alfabetom daju ime Isusa Hrista. Često se pored njih postavljaju slova A i Ω (alfa i omega), koji označavaju da je Hrist početak i kraj svega postojećeg. Poznata je takođe i varijanta ovog znaka sa inicijalima I i X. Ovaj znak, postavljen u krug simbolisao je Sunčani krst.

Od davnina se posmatralo nebo i kretanje Sunca. Sunce u svom prividnom kretanju od istoka prema zapadu je u toku godine pomjeralo te svoje pozicije na nebu. Kad se spoje ove pozicije Sunca u toku godine dobijemo simbol Sunčanog krsta. Sunčani krstovi su postojali svuda po svijetu, još od paleolitskog doba (npr. pećine u Pirinejima), pa kroz staru Evropu, Anatoliju, Mesopotamiju i Iransku ravnicu sve do doline rijeke Indus. (Injac, 2005b).

Keltski krst, združuje simbolizam kruga i krsta. Predstavlja točak sunca i 4 osnovna prirodna elementa (vazduh, voda, vatra i zemlja), te ima falusno značenje i simboliše život i rađanje.

U knjizi *Mali rečnik tradicionalnih simbola* autor Mario Lampić navodi da krst predstavlja "središte sveta - tačku opštenja neba i zemlje, vaseljensku osu" (Lampić, 2000: 66).

Isti autor zatim kaže da je krst u krugu solarni točak, simbol sreće i promjene. Krst u kvadratu u Kini simboliše zemlju i stabilnost. Krst Sv. Andrije ili kako ga Lampić još naziva "krst putača" predstavlja savršenstvo, patnju i mučeništvo. Malteški krst je asirski simbol bogova (Ra, Anu, Vel, Ea), a kasnije je postao simbolom malteških vitezova. Ružin krst je "simbol srca, središta i harmonije". Tau-krst je simbol "regeneracije, skrivene mudrosti, božanske moći i budućeg života. Predstavlja čekić bogova gromovnika." (Lampić, 2000: 67). Krst sa mjesječevim srpom simboliše sjedinjenje "muškog i ženskog, neba i zemlje." (Lampić, 2000: 67).

U afričkoj tradiciji krst je amajlija koja se nosi pri porođaju. Budisti ga koriste kao simbol koji predstavlja "osu točka zakona i kola postojanja." (Lampić, 2000: 67). U egipatskoj civilizaciji se zvao *angh*, (*ank* ili *anh*) i imao je petlju na vrhu (slika 16.) (Barns, 2005: 227). Simbolisao je rađanje, život i besmrtnost. U knjizi *Amajlije i talismani* autor Volis Badž navodi da je ovo najstariji amajlijski znak i da mu je „dodijeljena glasovna vrednost *anh*". (Badž, 1988: 141). Ovaj znak je korišten u Egiptu uporedo sa hrišćanskim krstom kada su Egipćani prihvatili hrišćansku vjeru. Lampić navodi da je *angh* "Egipatski simbol života. Predstavlja kosmos, sve živo, ljude i bogove; put je za saznanje tajni, misterija i skrivene mudrosti. Oličava i moć, autoritet, zavet. Kombinacija je muškog i ženskog simbola, Ozirisa i Izide, te sjedinjuje dva tvoračka principa, nebo i zemlju. Označava i besmrtnost. U ruci ga

nosi Maat, boginja istine i svetskog poretka.“ (Lampić, 2000: 8).

Gnostici su ga smatrali simbolom ravnoteže i savršenstva a u hinduizmu krst se poistovjećuje sa dvjema stranama bića, tj. duše. Vertikalna je nebeska, a horizontalna zemaljska strana.

Volis Badž tvrdi da je krst “jedan od najstarijih amajlijskih znakova na svetu, možda čak i najstariji“. (Badž, 1988: 141). On takođe tvrdi da se T- ili Tau – krst nazivao i “krst za predviđanje“ ili “krst-uzor“, dok za *angh* smatra da predstavlja organ za parenje, vjerovatnije ženski, i da je krst u kasitskoj dinastiji bio posvećivan bogu-Suncu - slika 17 (Badž, 1988: 322). Malteški krst se javlja, još u Asiriji, gdje je bio posvećen bogu neba Anu —slika 18 (Badž, 1988: 323).

Neki oblici kasitskih krstova prikazani su na slikama 19 i 20 (Badž, 1988: 322).

Na slici 21 (Barns, 2005: 240) prikazan je znak Templara, vitezova koji su vjerovali da su potomci Hrista i da imaju pravo na vlast pa su, stoga, često bili u sukobu sa crkvom. Gore prikazani krst u njihovom znaku takođe ima falusno značenje. Vertikalna linija predstavlja muški, a horizontalna ženski princip.

Znak krsta koristili su i satanisti, ali oni ga okreću naopačke. Na slici 22 (Barns, 2005: 201) prikazana je satanistička amajlija u obliku okrenutog krsta.

Generalno, značenje krsta ima pozitivnu konotaciju i simbol je jedne religije široko rasprostranjene po svijetu. Najčešće se veže za značenje života, dok njegova lokalna značenja imaju važnost samo za pripadnike grupe, sekte ili organizacije koje ga koriste ili su ga koristile u drugačijem značenju. S obzirom da je značenje krsta predstavlja nešto sveto, njegovo okretanje, bilo fizičko bilo konotativno, predstavlja zloupotrebu krsta.

Svastika

Treći znak čiju ćemo simboliku istraživati je *svastika*. Drugi nazivi su još *kukasti krst*, *gammadion* i *triskelion*. Skolni smo danas povezivanju ovog znaka za pojam nacizma i fašizma. Međutim, svojim porijeklom (u hinduističkoj tradiciji) ovaj znak je označavao dobro: “simbol je života, kretanja, zadovoljstva i dobre sreće“ (Lampić, 2000: 71), dok Nikolas Dženkins tvrdi da “simbolizuje pobjedu i napredak“ (Dženkins, 2002: 8).

Prvobitno indijsko ime znaka je svakako “svastika“, za koje nam filolozi kažu da znači nešto kao “sreća“ ili “uspešan“; izvedeno je od *su* “dobro“ i *asti* “postojanje“...(Badž, 1988: 316).

Na slikama 23, 24, 25, 26 i 27 prikazane su neke vrste svastika (kukastih krstova) korištenih u Kini, Indiji, Grčkoj, Mezopotamiji i u

nacističkoj Njemačkoj.

Simbolizam ovog znaka se veže i za krug. Negdje je bio simbol Sunca, Boga ili vremenske nepogode. Koristili su ga u Mezopotamiji, Indiji, Grčkoj i Egiptu. Njegovo značenje se povezuje sa bogovima: Indrom ili Djausom, Zeusom, Jupiterom i Torom, koji su bili bogovi gromovnici u različitim civilizacijama. Svastika je bila simbol muškog principa. Obrnuta svastika (suprotna kretanju kazaljke na satu) predstavlja ženski princip i nosile su je neke boginje kao što je npr. Artemida.

U budističkoj tradiciji označava Budino srce i njegovo učenje, u gnostičkoj je ... simbol pomirenosti.“ (Lampić, 2000: 71).

U *indijanskoj* - simbol dobre sreće, plodnosti i kiše. U *islamskoj* - označava četiri glavna pravca i upravu nad četiri godišnja doba koju imaju anđeli. U *japanskoj* - simbol srca Budinog, dobre sreće i dobre čelje. U *keltskoj* - znak dobre kobi...U *kineskoj* - kukasti krst je...neograničeno trajanje bez početka i kraja. Simbol je savršenstva dugovečnosti, blagoslova, dobrog predznaka i dobre čelje. Plavi kukasti krst predstavlja beskonačne nebeske vrline, crveni beskonačne svete vrline Budinog srca, čuti je beskonačan napredak, a zeleni beskonačne vrline u ratarstvu. Kukasti krst u smeru kazaljke na satu je janški, a u suprotnom - jinški. (Lampić, 2000: 71-72).

Ali najčešće značenje ovog znaka, u starim civilizacijama je solarno. Simboliše sunce i njegovo kretanje.

Keti Barns kukasti krst dovodi u vezu sa tetraskelionom (slika 28), za koji kaže da je modifikovani oblik kukastog krsta, a nastao je od *triskeliona*. Ova riječ (*triskelion*) na grčkom znači *tri noge*. Simbol je sunca i solarnog kretanja, a takođe i “dobre sreće“ (Barns, 2005: 167). Neke oblike triskeliona vidimo na slikama 29 i 30 (Barns, 2005: 169,230).

Zaključak

Još u davna vremena, u vrijeme praistorije, dok ljudi nisu imali sposobnost govora komuniciralo se pomoću znakova i simbola. Razvojem govora vizuelna komunikacija je zamijenjena verbalnom, ali znakovi, simboli i njihova značenja i dalje su ostali u upotrebi. Znakovi, koji služe u stvaranju identiteta (naročito korporacijskog), danas uglavnom oduševljavaju svojom estetskom vrijednošću, ali i oni imaju značenje duboko skriveno ispod slikovnog kao što je to bio slučaj sa drevnim znakovima. Upravo ovo značenjsko bogatstvo omogućava kompleksnost kulturama i daje moć religijama.

Mnogi autori su se zanimali problemom znaka i simbola, njihovima sličnostima i razlikama. Gdje i kada znak prestaje biti znak i postaje simbol, koji su to osnovni elementi znaka, kako se može napraviti adekvatna klasifikacija znakova i simbola, bila su neka od veoma značajnih

pitanja.

Većina autora se slaže da je simbol pojam mnogo kompleksniji od pojma znaka, te da je značenje simbola uvijek povezano sa određenom vrstom apstrakcije, sa idejom, pojmom ili objektom koji nije prisutan ali se podrazumijeva u vezi sa datim vizuelnim znakom. Njegovo značenje je dogovoreno unutar datog društvenog konteksta.

Bilješke

Učenje (ili knjiga) nastalo u grčkoj civilizaciji, u kome se, po predanju, nalazi objašnjenje nastanka samog svijeta. Takođe označava mjesto, izvor prvog života.

Dodatak

Slika 1

Slika 2

Slika 3

Slika 4

Slika 5

Slika 6

Slika 7

Slika 8

Slika 9

Slika 10

Slika 11

Slika 12

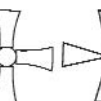
Slika 13

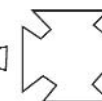
Slika 14

Slika 15

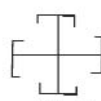
Slika 16

Slika 17

Slika 19

Slika 20

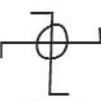
Slika 21

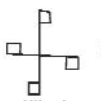
Slika 22

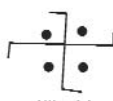
Slika 23

Slika 24

Slika 25

Slika 26

Slika 27

Slika 28

Slika 29

Slika 30

KORIŠTENI RADOVI

- Badž, E. A. Volis. (1988). *Amajlije i talismani*. Beograd: "Slobodan Jović", Bor: Bakar.
- Barns, Ketí. (2005). *Masonski i okultni simboli*. Beograd: Metaphysica.
- Bogdanović, Kosta i Burić, Bojana. (1999). *Teorija forme*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Burkhard, Kirste. (2005). European Union. Preuzeto 09. 01. 2006. sa <http://userpage.chemie.fu-berlin.de/adressen/eu.html>.
- Chevalier, Jean i Gheerbrant Alain. (2003). *Rječnik simbola*. Banja Luka: "Romanov".
- Cross. (2004). Preuzeto 28. 12. 2005. sa <http://www.answers.com/topic/cross>.
- Dženkins, Nikolas. (2002). *Oblikovanje vizuelnog identiteta*. Beograd: Clio.
- Đokić, Radoslav. (2003). *Znak i simbol*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Heimer, Željko. (2003). SFRJ. Preuzeto 09.01.2005. sa <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrj.html>.
- Injac, Saša. (2005a). Okultizam i simboli. Preuzeto 28. 12. 2005. sa <http://www.nemily.com/sasainjac/srpski/zivot/religija/okultizsimbol.htm>.
- Injac, Saša. (2005b). Religija. Preuzeto 28. 12. 2005. sa <http://www.nemily.com/sasainjac/srpski/zivot/religija/index.htm>.
- Kad darujete krst. Simbol hrišćanstva. (2002, 11. novembar). Preuzeto 28. 12. 2005. sa <http://www.dnevnik.co.yu/arhiva/11-11-2002/Strane/porodica.htm>.
- Klajn, Naomi. (2003). *No logo*. Beograd: Samizdat.
- Krstić, Ostoja. (1996). *Simboli, znakovi, značenja u kriminalistici*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Lampić, Mario. (2000). *Mali rečnik tradicionalnih simbola*. Beograd: Libretto.
- Nedeljković, Slobodan i Nedeljković, Miodrag. (1998). *Grafičko oblikovanje i pismo*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Olins, Wally. (1999). *Corporate identity*. London: Thames and Hudson.
- Pentagram. (2005). Preuzeto 28. 12. 2005 sa <http://www.answers.com/topic/pentagram-2>.
- Pentagram. (2005, 06. mart.). Preuzeto 28. 12. 2005. sa <http://humnauke.blogger.ba/arhiva/2005/03/06#21052>.
- Pentagram at the beginning and end of "Second Renaissance".

(2002). Preuzeto 28. 12. 2005. sa <http://matrix-explained.com/php/post-43324.html>.

The World Factbook: Flags of the World. (2006). Preuzeto 09.01.2006. sa <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/flags/iz-flag.html>.

World Factbook: United States Flag. (2005). Preuzeto 09. 01. 2006. sa <http://education.yahoo.com/reference/factbook/us/flag.html>.

JAVNI ISTUPI ČLANOVA PREDSEDNIŠTVA BIH U 2005. GODINI*Nataša Zirojević**Sažetak*

U Bosni i Hercegovini, državi koja je po mnogo čemu specifična, nosioci javnih dužnosti bi u javnim istupima dodatno morali voditi računa o izbalansiranosti i prihvatljivosti svojih stavova za sve građane. Međutim, neki od njih nerijetko zanemare funkciju koju obavljaju, te u svoja pojavljivanja na domaćoj i međunarodnoj sceni koriste za promociju vlastitih, bilo stranačkih ili nacionalnih, interesa. Ovom analizom obuhvaćeni su govori i obraćanja članova Predsjedništva BiH u 2005 godini, koji su kao takvi objavljeni na zvaničnoj web-stranici ove institucije.

I

Bosna i Hercegovina po mnogim svojim karakteristikama pripada grupi specifičnih država. U svom današnjem obliku, ona je nastala nakon višegodišnjih ratnih sukoba, u atmosferi izraženih međunacionalnih tenzija i ogromnog nepovjerenja između etničkih grupa. Takvi uslovi diktirali su formiranje specifične državne strukture koja je trebalo da pomiri različite interese, u to vrijeme zaraćenih strana, te omogući neophodan stepen funkcionalnosti i efikasnosti, uz očuvanje neprikosnovenog principa ravnopravnosti naroda.

Parafiranjem i potpisivanjem dejtonsko-pariškog mirovnog sporazuma u novembru i decembru 1995. godine, stvoreni su osnovi za uspostavljanje mira i formiranje BiH kao konačno suverene države. Sastavni dio ovog Sporazuma je i njegov Aneks IV, koji predstavlja Ustav Bosne i Hercegovine. Prema njegovim odredbama, Bosna i Hercegovina je država sastavljena od dva entiteta, a njene institucije vlasti su organizovane na tri nivoa. Državni nivo vlasti obuhvata dvodomnu skupštinu, Predsjedništvo, Savjet ministara i Ustavni sud Bosne i Hercegovine, u kojima se mora poštovati princip pariteta, a donošenje odluka je zasnovano na konsenzusu, uz obavezu obezbjeđivanja entitetske većine prilikom glasanja. Paritet, konsenzus, entitetska većina i neki drugi mehanizmi (kao npr. zaštita vitalnog nacionalnog interesa), ugrađeni su u zakonodavstvo BiH upravo sa ciljem neutralisanja međusobnog nepovjerenja konstitutivnih naroda, te zaštite njihovih

kolektivnih prava. Zbog toga je neobično važno da zvaničnici, koji u javnosti istupaju kao izabrani predstavnici građana BiH, u tim istupima iznose uravnotežene i usaglašene stavove, koji bi bili prihvatljivi za sve građane.

II

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, kao jedan od organa vlasti na državnom nivou, čine tri člana koji se, prema trenutno važećim odredbama Ustava, biraju neposredno na izborima, pri čemu se dva člana (jedan Hrvat i jedan Bošnjak) biraju na teritoriji Federacije, a treći (Srbin) na teritoriji Republike Srpske. Ovakav princip izbora članova Predsjedništva uspostavljen je s ciljem obezbjeđivanja pariteta i ravnopravne zastupljenosti konstitutivnih naroda koje oni predstavljaju. Način donošenja odluka je takođe propisan Ustavom i podrazumijeva obavezu postizanja konsenzusa. Ukoliko to pak nije moguće, donošenje odluke je moguće i preglasavanjem, pri čemu onaj član Predsjedništva koji je preglasan ima mogućnost pokretanja mehanizma zaštite vitalnog interesa naroda u čije ime je biran i koji predstavlja.

Ovlaštenja koja ima Predsjedništvo BiH propisana su u članu 5. stav 3. Ustava BiH i između ostalog obuhvataju vođenje spoljne politike, izvršavanje odluka Parlamentarne skupštine, predlaganje godišnjeg Budžeta Parlamentarne skupštine, pregovore i ratifikovanje međunarodnih sporazuma, a jedno od njegovih važnijih ovlaštenja je i međunarodno predstavljanje Bosne i Hercegovine. Obaveza uravnoteženog odnosa članova Predsjedništva prema svim narodima i građanima iskazana je i u svečanoj zakletvi, koju oni polažu prilikom stupanja na dužnost, a čiji tekst glasi: „Ovim se zaklinjem da ću savjesno obavljati datu mi dužnost, poštovati Ustav Bosne i Hercegovine, provoditi Opšti okvirni sporazum za mir i njegove anekse u cjelosti, štiti i unapređivati ljudska prava i osnovne slobode, te brinuti o interesima i ravnopravnosti svih naroda i građana.“

III

Ova analiza je obuhvatila obraćanja članova Predsjedništva tokom 2005. godine, koja su objavljena zvaničnoj na web-stranici Predsjedništva BiH, pa ih prema tome smatramo autorizovanim.

U BiH je 2005. godina bila izuzetno značajna i dinamična, kako sa stanovišta unutrašnje, tako i spoljne politike, a ovdje ćemo pomenuti samo neke od najvažnijih događaja. To je godina u kojoj je obilježena

deseta godišnjica potpisivanja Dejtonsko-Pariškog mirovnog sporazuma, što je bio povod za svojevrсно svođenje računa i sagledavanje napretka koji je u prethodnoj deceniji postignut. Pored toga, na unutrašnjopolitičkom planu je donijeto nekoliko izuzetno važnih odluka, koje su donekle i izmijenile postojeći ustavni sistem i koje su imale ili će imati dalekosežne posljedice po državnu strukturu i organizaciju. Reforma odbrane i policije, te usvajanje čitavog niza reformskih zakona su samo neke od tih aktivnosti. Takođe, krajem 2005. godine počeli su pregovori političkih partija o daljim promjenama Ustava BiH, koji su još uvijek u toku i čiji se ishod, s obzirom na različite stavove i očekivanja, teško može predvidjeti.

Kao najznačajniji događaj na spoljno-političkom planu bi se moglo izdvojiti otpočinjanje pregovora o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom Unijom, kao prvog koraka u ostvarivanju jednog od prioriteta spoljne politike BiH. Nastavljeno je i dalje integrisanje BiH u evro-atlantske vojne strukture, a kao dio tog procesa, prva jedinica Oružanih snaga BiH je upućena u Irak u sklopu međunarodnih mirovnih snaga. Uz to, unapređenje regionalne saradnje je takođe bila jedna od značajnijih aktivnosti na međunarodnom planu. U takvim uslovima, bilo je zaista mnogo prilika u kojima su se članovi Predsjedništva obraćali različitim skupovima, građanima BiH i domaćoj i međunarodnoj javnosti i upravo ti njihovi javni istupi su pokazali dosta kontroverzi, izazivajući brojna reagovanja, kako u javnosti i medijima, tako i u političkim krugovima u BiH.

IV

Zvanična web-stranica Predsjedništva sadrži ukupno 50 govora sva tri člana Predsjedništva, koji su održani u različitim prilikama i raznim povodima. Od toga je Sulejman Tihić, koji u 2005. nije predsjedavao Predsjedništvom, imao 23 obraćanja u funkciji člana Predsjedništva, dok je Borislav Paravac (predsjedavao do 28. juna 2005.) imao ukupno 10, a Ivo Miro Jović (preuzeo predsjedavanje 28. juna 2005.) 17 obraćanja. Neki od ovih govora su održani pred najznačajnijim domaćim i međunarodnim tijelima i organizacijama: na svečanoj sjednici Parlamentarne skupštine BiH, na sastanku Savjeta za implementaciju mira, zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, samitu Organizacije islamske konferencije, Svjetskom samitu o informacijskom društvu, zasjedanju godišnje skupštine UNESCO, Regionalom forumu šefova država i vlada Jugoistočne Evrope, samitu šefova država i vlada Savjeta Evrope, samitu šefova država i vlada Procesu saradnje u

Jugoistočnoj Evropi. Ostali govori su održani u različitim prilikama – od skupova u organizaciji različitih nevladinih organizacija, do prijema, otvaranja vjerskih objekata i obilježavanja raznih jubileja i komemoracija. Ovdje treba napomenuti da su Borislav Paravac i Ivo Miro Jović, koji su, kao što je već rečeno, u 2005. vršili funkciju predsjedavajućeg Predsjedništva više govorili na domaćim i međunarodnim skupovima najvišeg nivoa, dok je Sulejman Tihić imao više istupa na skupovima relativno nižeg nivoa.

V

Analiza govora koje su u 2005. godini održali članovi Predsjedništva BiH pokazuje da je prisutan određen broj tema, oko kojih manje ili više postoji verbalno izražena generalna saglasnost sve trojice članova. Među ovim temama treba istaći istupe u ime neophodnosti poštovanja multietničkog karaktera Bosne i Hercegovine, zalaganja za toleranciju, miran zajednički život i međusobno poštovanje među konstitutivnim narodima i svima koji u njoj žive:

Zato je Bosna i Hercegovina dobar primjer, jer u njoj pobjeđuje ideja o jednakosti svih ljudi u multietničkom i multikonfesionalnom društvu, toleranciji i suživotu, gdje su različitosti bogatstvo i prednost (govor člana Predsjedništva, S. Tihića, na tribini «Bosna danas» u organizaciji udruženja ilmije Islamske zajednice BiH).

Obnovljeni Stari most i stara jezgra Mostara govori ono važno, mi smo krenuli naprijed i naše različitosti su naše bogatstvo. Mi smo jedni drugima dar od Boga, i zajednička nam je povijest, koja se vidi u građevinama, u jezicima i mitovima s kojima naši narodi žive.“ (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, na dodjeli certifikata UNESCO-a gradu Mostaru).

Duboko smo svjesni da zaštitu i promoviranje etničkih interesa Bošnjaka najbolje možemo ostvariti ako se ujedno zalažemo za ista prava i zaštitu interesa drugih naroda. Etnička prava i slobode jednog naroda ne smiju ugroziti prava i slobode drugih naroda, već prava svih moraju biti međusobno usaglašena. Isto tako, etnički interesi ne smiju biti iznad interesa države i univerzalnih ljudskih prava i sloboda (obraćanje člana Predsjedništva, S. Tihića, Senatu Bošnjačkog instituta).

Mi trebamo graditi Bosnu i Hercegovinu kao samoodrživu državu i s pravom vjerujemo da pripadamo europskoj obitelji. Odlučni smo omogućiti najviše standarde ljudskih i civilnih prava, uključujući pravo na informiranje i pravo na školovanje na materinskome jeziku (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, u povodu proslave Dana Ujedinjenih nacija i 60. godišnjice njihovog osnivanja).

Izgradnja trajnog i održivog mira, uspostavljanje i razvijanje mjera povjerenja među narodima, korjenite i sistemske unutrašnje reforme u svim

oblastima, stvaranje bezbjednosnog okruženja na Balkanu i Jugoistočnoj Evropi, te razvoj svestranih i sadržajnih odnosa i saradnje sa susjedima, sadašnja su stvarnost Bosne i Hercegovine (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, B. Paravca, na 10. sesiji Igmanske inicijative).

Uvjeren sam, gospodine Predsjedniče, da je Bosna i Hercegovina primjer društva zasnovanog na zajedničkim vrijednostima. Njena kulturna raznolikost, spoj različitih religija, kultura, tradicija, jezika, dijalekata, folklor, arhitekture, istorijskog naslijeđa, prirodnih dobara, sačuvana vijekovima, bila je u opasnosti tokom godina raspada Jugoslavije (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, B. Paravca, na 3. samitu šefova država i vlada Savjeta Evrope).

Ovakvih primjera ima još, a visok stepen saglasnosti je izražen i kad je riječ o nekim drugim pitanjima, kao što su Evropska unija i NATO, kao spoljno-politički prioriteti, zatim uloga međunarodne zajednice i međunarodnih organizacija i neophodnost provođenja reformi:

U Bosni i Hercegovini postoji konsenzus o našim ciljevima, a to su NATO i Evropska unija. Razlike postoje u viđenjima kako ostvariti ove ciljeve, ali ćemo nastojati da ih prevaziđemo u demokratskoj proceduri (obraćanje člana Predsjedništva, S. Tihica na skupu "Bosna i Hercegovina od Dejtona do Brisela").

Danas možemo s ponosom reći – u Bosni i Hercegovini postoji konsenzus oko najvažnijeg pitanja, a to je put naše budućnosti, put ka evropskim integracijama" (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića na prijemu povodom obilježavanja 25. novembra).

Ulazak u NATO i EU je najbolja garancija za trajan mir i stabilnost, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u regionu Jugoistočne Evrope. Članstvo u Evropskoj Uniji znači sigurnost, progres, demokraciju, zaštitu ljudskih prava i sloboda (obraćanje člana Predsjedništva, S. Tihica na tribini «Bosna danas» u organizaciji udruženja ilmije Islamske zajednice BiH).

Potrebno je naglasiti veliku ulogu međunarodne zajednice, koja je u proteklih deset godina bila intenzivno uključena u politički, gospodarski, društveni, vojni i svekoliki ambijent Bosne i Hercegovine s ciljem ostvarivanja podrške za provođenje Općeg okvirnog ugovora za izgradnju mira (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića na svečanoj sjednici Parlamentarne skupštine BiH).

Narodi Bosne i Hercegovine, Bošnjaci, Hrvati i Srbi, danas su opet ponosni na svoj Most. UNESCO im je vratio taj ponos, UNESCO je stvorio mjesto zajedništva i istinskog dijaloga" (obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, na 33. Generalnoj konferenciji UNESCO-a).

Na putu postizanja evropskih standarda i primjene normi i konvencija Savjet Evrope je od pomoći za Bosnu i Hercegovinu na promovisanju modela demokratske kulture, aktivnog uključivanja civilnog društva i građana u borbi protiv svih vrsta isključivosti i diskriminacije" (obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva, B. Paravca, na 3. Samitu šefova država i vlada Savjeta Evrope).

VI

Analizom navedenih istupa, tema i načina na koji o njima govore članovi Predsjedništva BiH moglo bi se zaključiti da su oni ohrabrujući i da ostavljaju utisak da su prevladani mnogi problemi koji su bili prisutni u prethodnom periodu. Međutim, brojna druga pitanja kojima se u svojim govorima bave članovi kolektivnog šefa države ostavljaju prostor za opravdanu sumnju da su naprijed navedeni primjeri samo deklarativne izjave. U prvom redu je primjetno da su i dalje različiti i neusaglašeni stavovi o karakteru rata koji je na ovim prostorima vođen od 1992-1995. godine, zatim o Dejtonskom sporazumu, te ustavnom poretku u BiH.

Protekli rat 1992-1995 je, također, osim odbrambeno-oslobodilačkog, imao i antifašistički karakter. I tada su agresori pokušali podijeliti našu zemlju, koristeći se pri tom metodama sličnim onim u Drugom svjetskom ratu. Cilj zločina i genocida bilo je uništenje Bosne i Hercegovine i stvaranje etnički čistih teritorija, u kojima nema mjesta za druge narode. Najveća stradanja doživio je bošnjački narod, nažalost na istim područjima kao i u Drugom svjetskom ratu (govor člana Predsjedništva, S. Tihica, na obilježavanju 63. godišnjice prvog oslobođenja Goražda i zaustavljanja pokolja Bošnjaka na Drinskom mostu)

Kao što su bh patrioti zemlju branili od agresije, tako se i danas bh patrioti bore za modernu i funkcionalnu državu. Istovremeno, oni koji su se borili protiv Bosne i Hercegovine, sudjelovali ili pomagali u agresiji, sada se ponovno, zajedno sa svojim političkim sljedbenicima, bore protiv funkcionalne Bosne i Hercegovine. Ciljevi su ostali isti. Jedni su za Bosnu i Hercegovinu, drugi protiv nje, samo se sada drukčijim sredstvima bore za ostvarenje tih ciljeva (predavanje člana Predsjedništva, S. Tihica, u Nacionalnom demokratskom institutu)

Kraj prošlog stoljeća obilježen je raspadom bivše Jugoslavije i tragičnim ratom u Bosni i Hercegovini, koji je odnio na stotine tisuća ljudskih života, a milijuni ljudi su raseljeni i prognani širom svijeta (obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, na obilježavanju 10. godišnjice Dejtonsko-Pariškog sporazuma)

Neki pokušavaju da pojedinačne slučajeve zločina počinjene od pripadnika Armije RBiH izjednače sa planiranim, sistematskim i masovnim zločinima agresora i njegovih pomagača. Žele izjednačiti agresore i branioce, zločince i žrtve! (obraćanje člana Predsjedništva BiH, S. Tihica, na 13. godišnjici Armije Republike Bosne i

Hercegovine)

Kad govorim o modernoj i funkcionalnoj državi, efikasnoj i jeftinoj administraciji, to znači i prava, slobode i zaštitu interesa bošnjačkog i svih drugih naroda i građana. Takva država omogućava da Bošnjaci mogu slobodno štiti, unapređivati i razvijati svoja prava i slobode. Također nam takva država omogućava da preuzmemo odgovornost i brigu o etničkim interesima Bošnjaka u susjednim zemljama i dijaspori. To znači i formiranje i razvoj bošnjačkih institucija (kao i drugih naroda), jer država ne može sve. Određenim pitanjima treba da se bave i druge institucije. Važnim smatramo osiguranje ravnopravne pozicije bosanskog jezika, čiji kontinuitet možemo pratiti od bosanskog srednjevjekovlja do danas (obraćanje člana Predsjedništva, S. Tihića, Senatu Bošnjačkog instituta)

Nije dobro da predstavnici dva naroda preglasaju predstavnike trećeg naroda. Ali, isto tako, predstavnici jednog naroda, koji su ustavna rješenja utemeljili na ratnim osvajanjima i ostvarili veća prava u odnosu na druge, trebalo bi da uvažavaju opravdane primjedbe i prihvatanje rješenja koja osiguravaju ravnopravan položaj svih konstitutivnih naroda (govor člana Predsjedništva, S. Tihića, na 11. sesiji Igmanske inicijative)

Kada govorim kao građanin, predsjednik, a uz to i Hrvat, moram naglasiti da su posljedice svega ovoga pogubne za državu Bosnu i Hercegovinu, a posebno za nas Hrvate koji smo u posljednjih 15 godina izgubili čak 45 posto svoje populacije u BiH, što ne znači da i druga dva naroda nisu imala stradanje (obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, u US Institute for Peace)

Nismo prihvatili tvrdnje da je u Bosni i Hercegovini bio vjerski rat, baziran na stoljetnoj netrpeljivosti i nemogućnosti suživota različitih religija i kultura. Uvijek smo tvrdili da je riječ o sukobu dva poimanja načina života i organizacije društva. Jednog, baziranog na dominaciji, totalitarizmu, netoleranciji i negiranju svega što je drugačije. Drugog, koji propovijeda jednakost svih ljudi, toleranciju, multietničko i multikonfesionalno društvo, gdje različitosti predstavljaju bogatstvo i prednost. Bošnjaci su autohtoni evropski muslimanski narod, koji islam prakticira oko šest stoljeća. Nakon povlačenja Osmanskog carstva, često je bio izložen napadima, asimilaciji i progonima, uključujući i genocid čak u deset navrata. Posljednji put bio je u periodu 1992-1995, kada je na Bosnu i Hercegovinu izvršena agresija sa ciljem podjele zemlje. Pri tom je ubijeno oko 10% muslimanske populacije, što predstavlja oko 80% žrtava proteklog rata. I dalje nam se nanose nepravde, premda ne

onakve kao u prošlosti. Stalno moramo dokazivati ono što drugi ne moraju. Imamo još problema. Nije lako biti musliman u okruženju opterećenom brojnim predrasudama, mitovima, nikada do kraja rasvijetljenom prošlošću (obraćanje člana Predsjedništva, S.Tihića, na vanrednom samitu Organizacije islamske konferencije).

U godini kada obilježavamo deset godina od potpisivanja Dejtonsko-Pariškog mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, zadovoljstvo mi je što mogu izjaviti da je u Bosni i Hercegovini postignut trajan i održiv mir, što je i najveća tekovina u implementaciji ovog mirovnog sporazuma (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, B. Paravca, na ispraćaju Jedinice za uništavanje NUS)

Nalazimo se u godini kada obilježavamo desetu obljetnicu od potpisivanja Dejtonskog sporazuma kojim je okončan rat ali nije dobiven pravedan mir (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, na 60. zasjedanju GS UN).

Prošlo je deset godina od potpisivanja nepravednog Dejtonsko-Pariškoga sporazuma, čiju obljetnicu obilježavamo u prosincu ove godine (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, na skupu čelnika država Centralne Evrope).

Stoga, deset godina nakon Dejtonskog mirovnog ugovora, mi moramo ispraviti ono što je svima jasno, a to je da je Dejtonski mirovni sporazum zaustavio ratna stradanja stanovništva, ali nije stvorio uvjete za jedno napredno europsko društvo jednakopravnih naroda i građana na načelima i standardima EU kao tečevinu pluralnih i višenacionalnih država EU (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, na prijemu u povodu Dana državnosti)

Bosna i Hercegovina kao višenacionalna država mora biti uređena na načelima simetrije i jednakopravnosti, što znači da nisu politički prihvatljiva rješenja po načelu: tri naroda – dva entiteta u kojima su neki narodi ipak više konstitutivni i suvereniji od drugih (obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, na obilježavanju 10. godišnjice Dejtonsko-Pariškog sporazuma).

No, Bosna i Hercegovina ne može sustavno rješavati svoje političke, socijalne i gospodarske probleme, sve dok ne bude usvojen novi ustav koji će s jedne strane jamčiti učinkovitu političku administraciju, a s druge strane i sva građanska prava te nacionalnu ravnopravnost svih naroda u Bosni i Hercegovini (govor predsjedavajućeg Predsjedništva, I.M. Jovića, na naučnoj konferenciji Dejton – 10 godina poslije – konfliktno raspravljanje i perspektiva saradnje).

Sadašnji Ustav Bosne i Hercegovine nije osigurao ravnopravnost

naroda jer je jedan narod dobio više prava u odnosu na druga dva naroda. Zato je takav ustav i nepravedan (obraćanje člana Predsjedništva, S. Tihića, na skupu Bosna i Hercegovina od Dejtona do Brisela – Sarajevska perspektiva).

Kao što je poznato, prilikom sklapanja Dejtonskog sporazuma, a zbog nepomirljivih stavova u vezi sa karakterom prošlog rata, dogovorena je upotreba usaglašenog i opšteprihvatljivog termina «tragični sukob». Međutim, kako je vidljivo iz gore navedenih primjera, ovakva formulacija kad je u pitanju karakter rata ne poštuje se dosljedno. Osim toga, u nekim od ovih obraćanja je prisutna isključivost kad je riječ o kritikovanju Ustava Bosne i Hercegovine i nekih njegovih rješenja, kojoj nije mjesto u onim javnim istupima koji bi trebalo da budu u funkciji prvog zvaničnika jedne države.

VII

Navedeni primjeri i detaljna analiza zvaničnih obraćanja članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine različitim međunarodnim i domaćim forumima, medijima i građanima Bosne i Hercegovine navode na zaključak da oni, istupajući u svojoj funkciji izabranih zvaničnika, ne govore kao predstavnici svih građana. Ova spoznaja je zabrinjavajuća, jer govori o tendencijama koje se mogu protumačiti kao radikalizacija političke scene u jednoj zemlji koja je nedavno prošla kroz traumatično ratno iskustvo. U tom smislu bi bilo zanimljivo napraviti uporednu analizu koja bi pratila sve poslijeratne sazive Predsjedništva BiH, kako bi se utvrdilo kakva je situacija bila u prethodnom periodu i formirala sveobuhvatna slika o ovom pitanju.

Evidentno je da se u govorima Sulejmana Tihića i, donekle, Ive Mire Jovića, javljaju stavovi koji uvažavaju i zastupaju interese isključivo sopstvenog nacionalnog korpusa, ili, što je još manje prihvatljivo, interese sopstvene političke partije. Za razliku od njih, Borislav Paravac, koji očigledno drugačije pristupa ovim osjetljivim pitanjima, u zvaničnim istupima ne odstupa od opšteprihvatljivih principa. Ovo se posebno odnosi na pitanja karaktera prošlog rata i ustavnog uređenja Bosne i Hercegovine, koja bi trebalo da budu razmatrana u drugim, za to primjerenim forumima. Iskazi u kojima se insistira na podjeli na one kojima je više stalo do BiH i one kojima je do nje manje stalo, na patriote i one koji to nisu, na manje i više ravnopravne narode, ne doprinose pomirenju i izgradnji međusobnog povjerenja između naroda i građana. Kada se ovakve rečenice upute sa govornice Ujedinjenih nacija ili na drugim značajnim međunarodnim skupovima, s pravom se može

govoriti o zloupotrebi položaja.

U kontekstu tekućih pregovora o promjenama Ustava BiH, koji se jednim dijelom bave i budućim izgledom i funkcijom Predsjedništva, nemoguće je ne zapitati se šta će se desiti ukoliko BiH zaista dobije jednog predsjednika. Da li će onaj ko bude izabran na tu funkciju biti u stanju da prevaziđe nacionalnu i stranačku perspektivu i da u svojim javnim istupima iznosi isključivo ono što je zajednički interes svih građana ove zemlje? Sudeći po rezultatima ove analize, malo je razloga da vjerujemo da je to zaista moguće.

PRILOG

SPISAK GOVORA KOJE SU ČLANOVI PREDSJEDNIŠTVA BiH ODRŽALI TOKOM 2005. GODINE¹

Obilježavanje 63. godišnjice prvog oslobođenja Goražda i zaustavljanja pokolja Bošnjaka na Drinskom mostu, 26.01.2005.

Govor člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, prilikom obilježavanja 11. godišnjice masakra na Markalama, 05.02.2005.

Svečana akademija povodom 28. godišnjice Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru, 14.02.2005.

Predavanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, u Nacionalnom demokratskom institutu, 15.02.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, na četvrtoj godišnjici smrti rahmetli Salima Šabića, 17.02.2005.

Obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Borislava Paravca, na Komemoraciji povodom smrti predsjednika Makedonije, Borisa Trajkovskog, 25.02.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Borislava Paravca, prilikom otvaranja muzeja "Yad Vashem" u Jerusalemu, 16.03.2005.

Završna svečanost obilježavanja 110. godišnjice postojanja i rada Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu, 17.03.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH na zajedničkom ispraćaju i ukopu ekshumiranih 126 žrtava iz Prijedora i okoline, 26.03.2005.

Obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Borislava Paravca, na komemoraciji u Narodnom pozorištu povodom smrti pape Ivana Pavla II, 05.04.2005.

Govor člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, na 11. godišnjici osnivanja Sedmog korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, 07.04.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihica, na 13. godišnjici Armije Republike Bosne i Hercegovine u Tuzli, 14.04.2005.

Obraćanje Borislava Paravca, predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, - Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi (SEEC) - VIII Samit šefova država i vlada, Bukurešt, 11.05.2005.

Obraćanje Borislava Paravca, predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, na 3. Samitu šefova država i vlada Savjeta Evrope, Varšava, 16 – 17.05.2005.

Izlaganje Borislava Paravca, predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, na Regionalnom Forumu šefova država i vlada Jugoistočne Evrope, Varna (Bugarska), 20.05.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Borislava Paravca, na ispraćaju Jedinice OSBIH za uništavanje NUS-a, Sarajevski aerodrom, 01.06.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Borislava Paravca, na Desetoj sesiji Igmanske inicijative - Saradnja u oblasti kulture u Dejtonskom trouglu - Beograd, 27.06.2005.

Svečana sjednica Predsjedništva Bosne i Hercegovine, 28.06.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, povodom preuzimanja dužnosti predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, 28.06.2005.

Obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Borislava Paravca, na svečanoj sjednici Predsjedništva, 28.06.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihica, na otvaranju Tvornice rezervnih auto-dijelova CIMOS – TMD, Potočari, 06.07.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihica, na komemoraciji povodom 10. godišnjice genocida nad građanima Zaštićene zone Ujedinjenih nacija Srebrenica i Žepa, 11.07.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihica, na svečanosti otvaranja Careve džamije u Višegradu, 20.08.2005.

Obilježavanje 13. godišnjice zločina na Korićanskim stijenama Vlašić, 21.08.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, na 60. zasjedanju Opšte skupštine Ujedinjenih nacija, 15.09.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihica, na otvaranju proizvodno-prodajnog centra BIRA – Bihać, Bihać, 30.09.2005.

Obraćanje predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, na 33. Generalnoj konferenciji UNESCO-a, Pariz, 10.10.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Ive Mire Jovića, na skupu čelnika država Srednje Evrope, Zagreb, 13- 15.10.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, na

ceremoniji obilježavanja 60. godišnjice postojanja Organizacije za hranu i agrikulturu UN-a u Rimu, 17.10.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, na obilježavanju druge godišnjice smrti Alije Izetbegovića, prvog predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 19.10.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, na Devetom Dijalogu između Grupe Evropskih Narodnih partija i Pravoslavne crkve, Istanbul, 20.10.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Ive Mire Jovića, povodom proslave Dana Ujedinjenih nacija i 60. godišnjice od njenog osnivanja - Sarajevo, rezidencija Konak, 24.10.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, Senatu Bošnjačkog instituta Sarajevo, 27.10.2005.

Govor člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, na 11. sesiji Igmanske inicijative, 07.11.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, na ceremoniji povodom upućivanja 2. rotacije jedinice za uništenje NUS-a OS-a BiH, 09.11.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, na Samitu WSIS-a u Tunisu, 16.11.2005.

Govor člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, vijećnicima i građanstvu Opštine Čelić, 17.11.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, Bosna i Hercegovina od Dejtona do Brisela - Sarajevska perspektiva, Washington D.C, 21.11.2005.

Obraćanje Ive Mire Jovića, predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, US Institute for Peace, Washington, 21.11.2005.

Obraćanje Kondolize Rajs, državnog sekretara SAD-a, i Ive Mire Jovića, predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, na ceremoniji polaganja vijenaca u čast ambasadora Roberta Frasurea, Nelsona Drua i Džozefa Kruzela, američkih diplomata ubijenih u Bosni i Hercegovini 1995, 22.11.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, na prijemu povodom Dana državnosti BiH, 24.11.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, na naučnoj konferenciji Dejton – 10 godina poslije - konfliktno raspravljanje i perspektiva saradnje, 29.11.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, na vanrednom samitu Organizacije islamske konferencije Meka – Kraljevina Saudijska Arabija, 08.12.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva BiH, Ive Mire Jovića, na Konferenciji "Međunarodni modeli tranzicijske pravde", Hotel Saraj,

Sarajevo, 08.12.2005.

Obraćanje Ive Mire Jovića, predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, povodom 10. godišnjice Dejtonsko-pariškog sporazuma, Pariz, 14.12.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Ive Mire Jovića, povodom božićnoga prijema - Sarajevo, rezidencija Konak, 16.12.2005.

Govor člana Predsjedništva BiH, Borislava Paravca, prilikom dodjele povelje UNESCO-a gradu Mostaru, 17.12.2005.

Govor predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Ive Mire Jovića, na dodjeli certifikata UNESCO- a gradu Mostaru, Mostar, 17.12.2005.

Govor Ive Mire Jovića, predsjedavajućeg Predsjedništva Bosne i Hercegovine, na svečanoj sjednici Parlamentarne skupštine BiH Sarajevo 20.12.2005.

Obraćanje člana Predsjedništva BiH, Sulejmana Tihića, na tribini "Bosna danas" u organizaciji Udruženja ilmijje Islamske zajednice BiH, Amfiteatar Gazi Husrev-begove medrese, 20.12.2005.

¹Preuzeto sa

www.predsjednistvobih.ba/gov/archive.aspx?m=&yr=2005&lang=sr&so=DESC&sort-by=pub

JEZIK KAO GOVOR: JOŠ JEDNOM O MIHAILU BAHTINU*Biljana Bogdanić**Sažetak*

Vrlo interesantna koncepcija promišljanja jezika u studiji Mihaila Bahatina, Marksizam i filozofija jezika, upozorava nas da jezik nije samo struktura ili puki predmet istraživanja – već da je suština jezika u tome što je on socijalni događaj. Bahtin prezentuje kritiku lingvistike, smatrajući da je ona jeziku prilazila dominantno kao objektu ili kao proizvodu tzv. apstraktnog subjektiviteta, odnosno, onoga koji govori ili čovjeka po sebi. Bahtin se, nasuprot tome, zalaže za tretman jezika kao dijaloga i iz takvog horizonta poistovjećuje jezik i govor. Ovo poistovjećivanje i tretman jezika kao socijalnog događaja, stavlja Bahatina u red postmodernih mislilaca koji jezik posmatraju kao socijalnu interakciju Ja i Drugi, kao živu komunikaciju i otvorenost prema budućem. U radu se, zbog toga, Bahtinovi stavovi tretiraju i kao komunikološki i kao savremeni na jedan poseban način koji čini, zapravo, dekonstrukciju same lingvistike.

Još od Vitgenštajna i Hajdegera – a možda i prije, interes za jezik zauzima važno mjesto u usmjerenjima filozofije, sociologije i lingvistike dvadesetog vijeka, a naravno i komunikologije. Kako god su protivurječni procesi u savremenom svijetu, tako su protivirječna i saznanja o tim procesima, pa i o sadržajima koji se tiču istraživanja fenomena jezika. Što se tiče ovih istraživanja, njihovi rezultati se kreću od spoznaja po kojima je jezik kuća bića, te da je jezik igra u kojoj smo svi mi saigrači (M Hajdeger, H. G. Gadamer) pa do dijagnoza po kojima se kroz jezik izražava svijet (M. Merlo-Ponti) ili da je jezik dio kulture ovog ili onog naroda.. U lingvističkom smislu, jezik je jedna rešetkasta zavjesa koja stoji između čovjeka i svijeta. Prema drugim viđenjima jezik je sredstvo kominikacije i sporazumijevanja među ljudima.

Ove, filozofsko–kulturološke, lingvističke i druge odrednice, najvećim dijelom, tretiraju jezik ili kao strukturu ili kao instrument. Postoje međutim, i viđenja jezika koja ovom bitnom fenomenu ljudske egzistencije pristupaju na drugačije načine. Između ostalih, jedno od tih viđenja nudi i Mihail Bahtin. To viđenje ću ovdje predstaviti, dominantno u odnosu na stajališta koja je Mihail Bahtin iznio u svojoj studiji *Marksizam i filozofija jezika*, napisanoj 1929. godine, ali tek sedamdesetih godina prošlog vijeka dostupnoj široj javnosti.

Ovaj poznati ruski mislilac posmatra jezik ne kao strukturu ili kao instrument, već dominantno kao socijalni događaj. Riječ je, dakle, o polazištu koje je izvan i suprotno je, tradicionalnoj filozofiji jezika ili onim sadržajima što ih nudi lingvistika.

Polazište po kojem se jezik tretira kao socijalni događaj, samo po sebi je interesantno i zaslužuje da ga se na primjeru Bahtinovog koncepta, podrobnije analizira.

Bahtinova kritika lingvistike

Filozofska i filološka polazišta i ishodišta lingvistike, pokazuju da se lingvistika – od Sosira naovamo – usmjerava ka jeziku prvenstveno kao specifičnom međusvijetu koji kao rešetkasta zavjesa stoji (i stalno se oblikuje i dograđuje) između subjekta i objekta, dakle između čovjeka i svijeta. Pojednostavljeno rečeno, lingvistika će tom međusvijetu pristupiti uz dvije različite pretpostavke: prvo, da je struktura jezika vanjezički determinisana i, drugo, da je jezik nezavisan od vanjezičkog, da je bitno autohtona tvorevina. Lingvisti će se potruditi da ova polazišta klasificiraju po brojnim kriterijama i u okviru već poznatih „pravaca“ (racionalizam – empirizam, objektivizam-subjektivizam i sl.), dopirući ne samo do „preglednosti“ već i do internih različitosti među pojedinim disciplinama refleksije jezika.

Ove klasifikacije će, tako, pokazivati da se moguća razmišljanja o jeziku usmjeravaju i da se mogu usmjeravati ili ka razmatranju filozofskih osnova pristupa jeziku ili ka unutrašnjosti jezika i značenjima imanentnih mu sadržaja. Uslovno rečeno, prvi pravac bi se odnosio na predmet onoga što obično nazivamo filozofijom jezika, dok bi drugi obuhvatio područje lingvistike u užem smislu riječi. S obzirom na to što djelo Mihaila Bahtina postavlja pitanja koja su, najvećim dijelom, u domenu raspravljanja osnova pristupa fenomenu jezika, ovdje ću se zadržati upravo u onom području koje se obično imenuje kao filozofija jezika.

Posmatrano upravo sa tog stanovišta, osnovna namjera neposredno filozofije jezika, a posredno i lingvistike, da kroz jezik razumijeva svijet, ipak jezik postavlja kao puki predmet ili objekt istraživanja. Na toj tački Mihail Bahtin – iz konteksta marksističke orijentacije – započinje svoju kritiku lingvistike, navodeći da je lingvistika „postvarila“ jezik da ga je učinila pukim objektom izučavanja, ne uviđajući njegovu istinsku i društvenu realnost: „Prava realnost jezika – govora nije apstraktni sistem jezičkih formi niti izolovani monološki iskaz, niti psiho-fiziološki akt njegove realizacije, već socijalni događaj govorne interakcije koji se realizuje iskazivanjem i iskazima“, reći će Bahtin.

Naravno lingvistika bi, s obzirom na svoju ambiciju, priznala da je Bahtin u pravu, da govor kao socijalni događaj jeste „realnost“, ali realnost koja nije bitna, jer događaj prolazi, a ostaju njegovi rezultati, forme jezika, koje treba opservirati kao takve. Na kraju pretpostavimo da bi lingvistika izrekla i egzaktnije argumente protiv Bahtinove tvrdnje, navodeći da ona već poznaje razlike „jezika“ i „govora“ i da se svjesno okreće jeziku kao zgotovljenoj strukturi, ostavljajući govoru samo socijalno- psihološku dimenziju „iskaza“.

Zbog svega toga, Bahtin neće ostati samo na prethodnoj tvrdnji, već će pokušati da dosljedno izvede svoj koncept kritike lingvistike, po sljedećem metodu: izučavanje jezika mora obuhvatiti – s obzirom na njegovu „pravu realnost“ – prvo, forme i tipove govorne komunikacije u vezi sa njenim konkretnim uslovima, drugo, forme pojedinih iskaza, govornih akata u svakodnevnom životu i ideološkom stvaranju i, treće, na osnovu toga, reviziju uobičajenog lingvističkog tretmana jezičkih formi. Bahtin, dakle, na metod lingvistike odgovara – za prilike u ovoj oblasti – novim metodom jedne marksističke filozofije jezika. Konkretno to znači da se jezik-govor tretira kao socijalni događaj.

Spajajući jezik i govor, Bahtin kritiku lingvistike gradi kao kritiku „apstraktnog objektivizma“ i „individualog subjektivizma.“ Po Bahtinu, apstraktni objektivizam „nas udaljava od žive realnosti jezika u postajanju i od njegovih socijalnih funkcija...“ jer je usmjeren na gotov, kako Bahtin divno kaže, „tako reći zaustavljen objekat.“ Riječ je, zapravo, o jeziku koji se odvaja od onog osnovnog što ga sačinjava, dakle od iskaza. Drugim riječima, u pitanju je odvajanje forme od sadržaja, pri čemu se forma pretpostavlja živoj supstanciji jezika, tj. iskazima.

Za modernu lingvistiku karakterističan je i drugi pristup jeziku, reći će Bahtin. Individualni subjektivizam će pomenutu životnu supstanciju jezika, iskaz, pretpostaviti formi i reći da se o jeziku može govoriti samo u okviru izraza što ga producira ovaj ili onaj pojedinac. Riječ je o izrazu kao spoljašnjem znaku unutrašnjeg. Da bi se spoznala prava značenja toga „napolju“, dakle toga što je oblikovano, treba od njega krenuti ka unutrašnjem. Bahtin će opravdano smatrati da je ovakav metod razumijevanja jezika/govora u biti idealistički, jer mada polazi od govornog akta, ipak skončava u apstraktnosti subjektivnosti onoga koji govori, a to znači ne uvažava konkretnog sagovornika, onoga Drugog. A očigledno je da „apstraktnog sabesednika, tako reći-čoveka po sebi, ne može biti, s njim doista ne bismo našli zajednički jezik ni u doslovnom ni u prenosnom smislu.“ (Bahtin, 1980).

Već se može pretpostaviti da je zajednički nazivnik ovih „pravaca“ lingvistike (kako ih Bahtin klasificira) tretiranje jezika, u prvom slučaju

kao pukog predmeta refleksije, a u drugom, svođenje jezika samo na svojinu onoga koji govori, dakle, subjekta.

Shodno sopstvenom polazištu, zapravo, određenju jezika-govora kao socijalnog događaja, Bahtin će sferu lingvistike imenovati kao sferu monologa : „ Izolovan-završen-monološki iskaz, odvojen od govornog i realnog konteksta, koji se ne suprotstavlja mogućem aktivnom odgovoru, već pasivnom razumjevanju filologa – to je poslednja datost i polazna tačka lingvističkog mišljenja“. S druge strane događaj zahtjeva i podrazumijeva dijalog, pa je Bahtinov poziv da se jezik-govor posmatra prvenstveno u ravni govorne interakcije (odnos Ja i Ti), dakle u ravni dijaloga, nužan rezultat njegove kritike „monološkog“ u lingvistici.

Jezik – govor kao dijalog

Poznavaoi jezika u njegovim živim formama, reći će da se iz dijaloga rađala filozofija u našem, evropskom smislu. Samo je dijalog, s vremenom, bio zaboravljen kao izvor i temelj civilizacije i kulture. Lingvistika je, po Bahtinu, prava slika tog zaboravljanja, jer ne tretira jezik kao događaj, već kao čvrstu, oformljenu strukturu, koja je ništa drugo do puki predmet istraživanja.

Nasuprot lingvistici, Bahtin će pretpostaviti da suština jezika-govora nije u njegovim oblikovanim i završenim formama, u njegovoj strukturi, već upravo u sa-obraćanju, ili, kako on kaže, u „govornoj interakciji“. Drugim riječima, bit jezika-govora pokazuje se u dijalogu.

Odavde je, naravno, samo korak do Bahtinove tvrdnje o socijalnom usmjerenju iskaza, za koga, u tom smislu, ne mogu važiti lingvistički, već, prije svega, društveni zakoni. Zato, iskaz, za Bahtina, nije i ne može biti lingvistička jedinica, nego jedinica jedne druge sfere – sfere govorne komunikacije, u kojoj i iz koje se prevazilazi traumatski raskol jezika i govora što ga je stvorila lingvistika. U kontekstu Bahtinovog mišljenja, moglo bi se reći da je iskaz mjesto i prostor susreta jezika i govora i izvorište njihove produkcije.

Time se, takođe, bitno proširuje i značenje dijaloga. Dijalog je temelj jeziku-govoru, ali ujedno i sam način postajanja jezika-govora. Shodno tome, Bahtin će ovako formulisati svoje stajalište: prvo, jezik kao stabilan sistem normativno-identičnih formi samo je naučna apstrakcija, koja može imati određenu svrhu za neke teorijske ciljeve, ali koja je konkretnoj stvarnosti jezika neadekvatna. Drugo, jezik je neprekidan proces postajanja koji se ostvaruje u krugu govorne interakcije. Treće, u skladu s tim, zakoni jezičkog postajanja nisu ništa drugo do sociološki zakoni. Četvrto, jezičko stvaranje je, zato, neodvojivo od ideološkog

smisla i vrijednosti. Peto, struktura iskaza je čisto socijalna struktura.

Moguće je da ovakvo stajalište podrazumijeva najmanje dva značenja dijaloga, zapravo, dva nivoa tih značenja: prvi nivo se odnosi na već pomenuto značenje da je dijalog mjesto i prostor postojanja jezika, njegov *conditio sine qua non*. Drugi nivo, o kojem Bahtin ne govori- ili bar to ne čini eksplicitno- naslućuje se u tome što su forme jezika, nastale u govornoj komunikaciji, usmjerene na jedan „dodatni“, sopstveni dijalog sa društvenim okruženjem, one su u upotrebi i stoga svagda nezavršene. Forme jezika se, u stvari, i poslije govorne komunikacije dalje oblikuju.

Ovdje bih iznijela jednu moju pretpostavku: ako je Bahtin u pravu da je jezik socijalni događaj, možda je on jedan od prvih i to bitnih komunikologa, jer jezik posmatra upravo sa komunikološkog stanovišta, dakle, kao interakciju Ja i Drugi. I još nešto: usudila bih se reći da Bahtinov koncept jezika-govora možda ukazuje na nešto što prije njega nije stavljano u prvi plan. Mislim, naime, da bi se – iz prethodnog – moglo zaključiti mnogo toga, a posebno nešto iznenađujuće. Ako je Bahtin u pravu, onda bih mogla izvesti jedan baš neobičan zaključak: ne postoje engleske, njemačke ili francuske, ruske ili srpske riječi – ali postoji engleski, njemački, francuski, ruski ili srpski jezik. Odnosno, riječi pripadaju živom dijalogu, živoj komunikaciji, a jezik je struktura.

Pored toga što je dao jednu argumentovanu kritiku lingvistike, što je mišljenje, „vratio“ živu riječi i iskazu, možda je najvrednije to što Bahtin otvara mogućnost upravo ovog drugog, šireg nivoa dijaloga jezika-govora i društvenog bića.

Bahtinov komentar o meta-lingvistici

Znajući da otvara novo područje istraživanja jezika-govora, Bahtin će reći da se to područje ne može izučavati metodama i sredstvima lingvistike, već da je neophodno konstituisati novu naučnu disciplinu, koja bi upravo uvažavala značaj dijaloga i koja bi sistematski mogla poći od iskaza kao svog predmeta. U knjizi *Marksizam i filozofija jezika* Bahtin ovu ideju samo naznačava, dok u drugim djelima govori o toj disciplini kao metalingvistici, koja je- već iz navedenog konteksta Bahtinovog poimanja jezika- naravno, drukčija od drugih meta-disciplina (recimo od meta-etike). Ovu naznaku, svakako, treba imati na umu, jer ona predstavlja rezultat jednog specifičnog pristupa jeziku-govoru.

Meta-lingvistika, po Bahtinu, treba poći od mjesta gdje je lingvistika stala, dakle od iskaza nastalog u govornoj interakciji i od sadržaja i oblika povezanosti jezika-govora sa društvenim okruženjem. Po mom

mišljenju, o jeziku kao socijalnom događaju i mogućnostima naučnog komunikološkog pristupa, mogla bi se pitati i jedna nauka koja bi se zvala meta-komunikologija.

Zaključak

Ova saznanja su doista bitna. Ali, ona još više dobijaju na težini kada se stave u kontekst života (a i život je socijalni događaj) samoga Bahtina. Naime, Mihail Bahtin je objavio najveći broj svojih radova u dva, međusobno udaljena perioda: prvu grupu tekstova čine oni koji su objavljeni dvadesetih, a drugu grupu oni iz šezdesetih godina prošlog vijeka. Neke od radova je objavio pod imenima svojih prijatelja (V. N. Vološinova, P. N. Medvedeva i drugih koji su nestali u Staljinovim čistkama tridesetih godina prošlog vijeka). Knjiga *Marksizam i filozofija jezika*, koja je osnovni predmet ovoga rada, napisana je 1929. godine pod imenom V. N. Vološinova. Tek je 1973. godine, otkriveno je da je to rukopis Mihaila Bahtina, te je tada ovaj tekst preveden na brojne evropske jezike, uključujući i naš.

Bahtin je, kako je navedeno, ponudio nešto novo. Prije svega, ono što vraća životnu dimenziju jeziku – dijalog. I dalje, u ime te životnosti, Bahtin je ponudio jedno antisistemske promišljanje fenomena jezika. U ovom vremenu, to znači i jedno postmodernističko promišljanje. Možda je zato Mihail Bahtin upravo mislilac postmoderne. Kao i Karl Marks.

KORIŠTENI RADOVI

- Bahtin, Mihail. (1980). *Marksizam i filozofija jezika*. Nolit: Beograd.
- Gadamer, Hans G. (2002). *Filozofija i poezija*. Beograd: JP, Službeni list SRJ.
- Sosir, Ferdinand. (1967). *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit.
- Vitgenštajn, Ludvig. (1966). *Logičko filozofski traktat*. Sarajevo: Veselin Masleša.

VIZUELNI ELEMENTI U NOVINSKIM PUBLIKACIJAMA

Ljubica Janjetović

Sažetak

Cilj ovog istraživanja je da otkrije odnose u kojima različite vrste publikacija koriste verbalni i vizuelni sadržaj na svojim stranicama. Vizuelni sadržaji iako su lakši za pamćenje, zbog mogućnosti višestrukog značenja koriste se kao prateći elementi tekstova. Služe uglavnom za privlačenje pažnje ili za pojašnjavanje verbalnog sadržaja. Zavisno od tipa čitalaca oni mogu da ometaju ili pojašnjavaju tekstualni sadržaj. Glavna teza ovog rada je da publikacije namijenjene čitaocima nižeg obrazovnog statusa koriste više vizuelnih sadržaja. Pod vizuelnim sadržajem ovdje podrazumijevamo: fotografije, korporativne znakove, grafikone, šeme, tabele, reklame i ilustracije.

Uvod

Iako se o tome dosta pričalo, malo se radilo na istraživačkom polju da se otkrije kako i koliko novinska izdanja koriste vizuelne sadržaje, radi privlačenja pažnje ili prenošenja odgovarajućih poruka. Poznato je da je danas medijima uglavnom stalo do što većeg publiciteta i da je to ideja vodilja njihovog poslovanja, a time i samog grafičkog uređenja i preloma novinskih stranica. Odnosno, cilj je što veća zarada koja je logički slijed veće čitanosti. Što je sadržaj publikacije zanimljiviji određenoj grupi kojoj je namijenjena, to će i prodaja tiraža biti veća. Zapravo, ne radi se samo o tekstovima koji su interesantni određenoj vrsti ljudi, nego i o količini verbalnog i vizuelnog sadržaja. Naime, poznato je da fotografije, ilustracije, grafikoni i drugi vizuelni sadržaji koji se često koriste kao prateći sadržaj tekstualnih članaka služe da privuku pažnju i učine tekst zanimljivijim. Isto tako, poznato je da vizuelni sadržaj ponekad može da ometa normalan proces poimanja sadržaja, što je i dokazano u nekim prethodnim istraživanjima (Mendelson i Thorson, 2004).

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je da otkrije odnose u kojima različite vrste publikacija koriste različite odnose verbalnog i vizuelnog sadržaja na

svojim stranicama. Iz literature je poznato da je vizuelni sadržaj lakši za pamćenje, ali pošto je jezik vizuelnih predstava komplikovan i često se može shvatiti višestruko, vizuelni sadržaji se koriste uglavnom kao prateći elementi tekstova, koji se pojavljuju kao glavni sadržaj. On se koristi za privlačenje pažnje ili ponekad (u obliku grafova ili crteža) za pojašnjavanje verbalnog sadržaja.

Vizuelni registar je u stalnoj vezi sa verbalnim registrom koji ga dopunjuje, često objašnjava i sa njim utiče na iritiranje tendencija i nagona, radi što „jačeg napada“ na emotivnu ličnost receptora. (Nedeljković i Nedeljković, 1998: 131).

Verbalni registar tačnije determiniše ideju poruke, koju veoma često, vizuelna komunikacija čini dvosmislenom i stavlja u stalno stanje „šuma“. (Nedeljković i Nedeljković, 1998: 134).

Postoji mnogo istraživanja koja su dokazala da se vizuelni elementi bolje pamte od verbalnih, te da su vrlo podsticajni u privlačenju pažnje. Takođe, neki autori (Bogdanović, 1999) navode da vizuelnim putem steknemo 80% ukupnog znanja o svijetu i okolini oko nas. Slične podatke dao je i Artur Asa Berger u djelu *Seeing is Believing*.

S obzirom na to da je vizuelni sadržaj lakši za pamćenje i da zahtijeva manje mentalnog napora za poimanje, časopisi za širu publiku se uglavnom uređuju sa velikim brojem vizuelnih sadržaja, a naročito fotografija. Izdanja koja ne koriste vizuelne sadržaje bila bi veoma „dosadna“ i „naporna za čitanje“ te bi takve novine izgubile na značaju kod publike. Međutim, veliki broj magazina, naročito tzv. tabloidi idu u drugu krajnost. Oni u svoje prelome postavljaju izuzetno veliki broj fotografija koji daje samo naznake prave priče. Ovakav način uređivanja je nečitak i neodređen. Definiciju tabloida možemo naći u *Rječniku za masovno komuniciranje i medijsko istraživanje* u kojem stoji da se tabloidi „mogu naći u velikim gradovima jer oni koji se voze podzemnom mogu da ih čitaju bez ometanja ostalih putnika“ (Demers, 2005: 303).

Kao što su prethodna istraživanja pokazala fotografija nekad pomaže, a nekad i odmaže u procesu poimanja sadržaja. Najčešće je to zbog toga što različiti ljudi imaju različite načine pamćenja, poimanja i učenja. Neki imaju tendenciju ka vizuelnom, a neki ka verbalnom načinu učenja. Ovi sa verbalnim načinom učenja više osjećaju smetnje kada je fotografija prisutna.

Zapravo, u ovom istraživanju pokušaćemo da uporedimo količinu vizuelnog sadržaja koju pojedine publikacije koriste, da bi pokazali kako izdanja, namijenjena manje obrazovanim osobama i osobama koje ne zadiru duboko u sadržaj kada ga čitaju koriste mnogo više vizuelnih sadržaja. Njima je bitna samo površna slika koju čitaoci lako mogu dobiti putem fotografije.

Rezultate koje dobijemo nije potrebno statistički obrađivati jer će oni služiti samo radi međusobnog poređenja.

Prema namjeri ovo istraživanje je primjenjivo jer može da posluži interesima izdavačkih kuća, ali isto tako i običnim građanima koji žele da otkriju dublji smisao datog sadržaja u pisanim medijima. U daljnjim istraživanjima, ovo istraživanje može da posluži kao polazna osnova za ispitivanje količine i sadržaja vizuelnih elemenata u štampanim medijima.

Naravno, kao što je i sugerisano u nastavku istraživanja, da bi se u praksi primijenilo ovo istraživanje neophodno je sprovesti još neka istraživanja na ovu temu, sa nešto većim uzorkom i kontrolisanim varijablama.

Kratak pregled literature

Postoje istraživanja koja se bave verbalnim sadržajima, ali je manje onih koja se bave vizuelnim sadržajima u novinama. Jedno od takvih istraživanja sproveli su Koleman i Vasike (Coleman i Wasike, 2004).

Cilj njihovog istraživanja je bio da se testira ideja da vizuelni elementi ističu karakteristike javnog novinarstva i da se vizuelne varijable mogu koristiti radi predviđanja i objašnjavanja razlika između *tradicionalnog* i *javnog* novinarstva. Analizom sadržaja ispitivali su korištenje vizuelnih elemenata kao što su fotografija i grafički elementi u *javnom* i *tradicionalnom* novinarstvu.

Oni se teoretski oslanjaju na Paivijevu dvokodnu teoriju, koja kaže da vizuelne i verbalne informacije doprinose saznavnom procesu, poboljšavaju pamćenje i razmišljanje o nečemu, tj. da afektivni i saznavni proces nisu odvojeni. Ova teorija je dokazana brojnim eksperimentima. Dokazala ju je i teorija postavljanja dnevnog reda koja je u skorašnje vrijeme obavezno uključuje i afektivnu dimenziju u toku istraživanja.

Osim njih, istraživanjem vizuelnog sadržaja bavili su se Mendelson i Torson (Mendelson i Thorson, 2004). Ovaj članak se bavi pitanjem kako ljudi poimaju novinske fotografije i tekstove, tj. vizuelne i verbalne sadržaje. Oni svoje pretpostavke baziraju na dokazima kognitivne teorije. Ova teorija je dokazala da postoje velike razlike u načinu učenja kod pojedinih osoba. Kognitivna teorija ove načine učenja naziva kognitivnim stilovima. Obrazovne teorije koje se bave kognitivnim stilovima smatraju da se pomoću ova 2 specifična individualna indikatora može objasniti zašto fotografije ponekad pomažu, a ponekad odmažu u učenju.

Navešćemo neke teorije na koje bismo mogli da se teoretski

oslonimo u donošenju pretpostavki i zaključaka: teorija koristi i zadovoljstava, koja se bavi odnosom medija prema posmatračima, kao i onim što posmatrači rade sa medijskim porukama, teorija postavljanja dnevnog reda, koja je u svoj prvobitni oblik uključila afektivnu dimenziju tvrdeći da je to jedan od bitni faktora koji utiču na primanje medijskih poruka. Ovaj aspekt navedenih teorija objašnjen je u članku koji su objavili Brajant i Miron (Bryant i Miron, 2004).

Na osnovu prethodnih teorijskih osnova možemo zaključiti da ozbiljniji listovi koji su namijenjeni zahtjevnijoj publici koriste više tekstualni sadržaj, dok listovi namijenjeni „površnoj“ publici, koriste više vizuelne elemente. Pod vizuelnim elementima ovdje će se podrazumijevati sve vrste: fotografija, ilustracija, informativnih grafikona, tabela, logotipa, reklama koje u sebe uključuju fotografiju, ilustracija ili logotipa i drugih vizuelnih prikaza koji se, u užem smislu, ne bi mogli svrstati pod tekstualni sadržaj.

Nakon pregleda dostupne literature možemo zaključiti da ima jako malo djela koja se bave vizuelnim procesima, kao i da se malo istražuje u polju vizuelnog komuniciranja naročito ako se ono odnosi na vizuelne sadržaje u štampanim medijima.

Na osnovu gornjih navoda i teoretskih pretpostavki, možemo postaviti sljedeću hipotezu:

Što je ciljna grupa određene publikacije obrazovanija i mentalno sposobnija, to je manje vizuelnog sadržaja u njemu. Odnosno, što su mentalne sposobnosti ciljne grupe određene publikacije manje, to je više vizuelnog sadržaja u njemu više.

Metod istraživanja

Opis postupka

U istraživanju ćemo se koristiti analizom sadržaja da bi došli do podataka relevantnih za ovo istraživanje. Vršiće se analiza sadržaja novina, tj. članaka koji se nalaze u 4 različite publikacije, od kojih bi dvije mogle da su nazovu „ozbiljnim“ listovima, a dvije predstavljaju listove koji imaju za ciljnu grupu manje obrazovane članove društva.

Nakon pregleda sadržaja novina rezultati će biti zabilježeni i analizirani međusobnim poređenjem.

Uzorak

Uzorak čine slučajno izabrana po 3 broja 4 različite publikacije: lokalni dnevni list *Glas Srpske*, naučni časopis *The Science*, nedeljni magazin *Blic žena* i mjesečni magazin *Svet* (koji bi se mogao svrstati i u tabloide

po osobinama). Brojevi novina koji su ispitivani izabrani su slučajnim izborom. Oni su varirali kako po broju, tako i po godini izdanja.

Na osnovu ovako izabranog uzorka moglo se doći do zaključka o nekim promjenama koje su se dešavale u određenoj publikaciji tokom vremena.

Svaka stranica sve četiri publikacije je pregledana i fizički je izmjerena površina koju zauzimaju vizuelni elementi. Nakon toga je izračunata srednja vrijednost površine vizuelnog sadržaja za svaku publikaciju. Takođe je izračunata i srednja vrijednost po stranici da bi se mogli uporediti dobijeni rezultati. *Glas Srpski* ima 40 stranica, *Časopis The Science* 54, *Blic Žena* 64, a *Svet* 52. Ovi podaci su služili za dobijanje prosječne vrijednosti vizuelnog sadržaja po stranici. Treba napomenuti da je dobijanje rezultata iz magazina *Svet* bilo otežano zbog lošeg uređenja unutrašnjeg sadržaja. Fotografije su bile nabacane i poredane bez ikakvog reda.

Vizuelni sadržaj je podijeljen na sljedeće vizuelne elemente: fotografije, reklame, ilustracije, logotipi, grafikoni i tabele. Za ovo istraživanje nije bilo neophodno mjeriti svaki od elemenata posebno, ali je to učinjeno radi nekih sporednih zaključaka koji se mogu izvući u pregledu rezultata.

Bitno je ovdje napomenuti da postoje još neki vizuelni elementi koji bi se mogli svrstati među gore navedene i koji bi se mogli ispitati. Tokom analize sadržaja, došlo je do poklapanja nekih rezultata kao što su površine slobodnih logotipa i logotipa u sastavu reklame. U svom istraživanju usvojili smo pod površinom logotipa samo one koji se pojavljuju samostalno na stranici. Stoga, u slučaju korištenja ovih rezultata za neka druga istraživanja treba biti oprezan.

Rezultati istraživanja

Dobijeni srednji rezultati za svaku publikaciju su prikazani tabelarno (tabela T1). Osim toga, prikazani su i srednji rezultati korištenog vizuelnog materijala po stranici. Rezultati su dati preko svojih površina koje zauzimaju u određenim publikacijama. Površine su mjerene u centimetrima pa su i dobijene vrijednosti u tim dimenzijama.

Vrsta vizuelnog elementa koji se ispituje	Publikacija	<i>Glas Srpske</i>		<i>The Science</i>		<i>Blic žena</i>		<i>Svet</i>	
		Ukupno	Po stranici	Ukupno	Po stranici	Ukupno	Po stranici	Ukupno	Po stranici
Reklama		2710.63	67.76	858.85	15.9	6636.1	103.7	829.55	15.95
Fotografija		7955.3	198.9	3366.38	62.34	11597.1	181.2	11407.3	219.37
Logotip		661.47	16.53	69.9	1.29	93.5	1.46	68.29	1.313
Ilustracija		54.25	1.35	748.85	13.87	378.28	5.91	1292.6	24.86
Tabela		532.45	13.31	0	0	227.56	3.55	543.75	10.45
Grafikon		1156.75	28.9	638.55	11.83	16.00	0.25	0	0
Ukupno		12538.4	313.46	5682.53	105.232	18947.66	296.075	12318.63	236.89

T1 – Srednje količine vizuelnog sadržaja po publikaciji i po stranici publikacije.

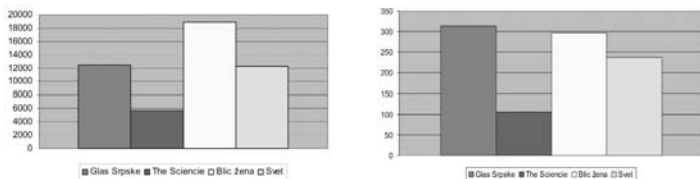
Rasprava

Dobijeni rezultati izgledaju ovako:

- u publikaciji *Blic žena* ima najviše vizuelnog materijala ($P=18947.66 \text{ cm}^2$, što iznosi $Pps=296.075 \text{ cm}^2$).
- drugi po količini vizuelnih elemenata je *Glas Srpske* ($P=12538.4 \text{ cm}^2$, što iznosi $Pps=313.46 \text{ cm}^2$),
- zatim *Svet* ($P=12318.63 \text{ cm}^2$, što iznosi $Pps=236.89 \text{ cm}^2$),
- i na kraju *The Science*, kao što je i pretpostavljano ($P=5682.53 \text{ cm}^2$, što iznosi $Pps=105.232 \text{ cm}^2$).

No, međutim, da bi se mogli upoređivati dobijeni rezultate neophodno je koristiti srednju vrijednost količine vizuelnih elemenata po stranici Pps. Na osnovu nje se može vidjeti da je najveća zastupljenost vizuelnih elemenata u *Glasu Srpske* ($Pps=313.46 \text{ cm}^2$), zatim *Blic žena* ($Pps=296.075 \text{ cm}^2$), *Svet* ($Pps=236.89 \text{ cm}^2$) i *The Science* ($Pps=105.232 \text{ cm}^2$).

Ovo poređenje se može vidjeti i na grafikonu G2.

G1 – Ukupna količina vizuelnih sadržaja po publikacijama.

G2 – Ukupna količina vizuelnih sadržaja po stranicama.

Dobijeni rezultati djelimično podržavaju postavljene hipoteze. Časopis *The Science* koji je naučni časopis i namijenjen visoko obrazovanim ljudima, sadrži najmanje vizuelnog sadržaja i u ukupnom

zbiru i po stranicama. Isto tako, iako to nije predmet ovog istraživanja, možemo vidjeti da ovaj časopis ima veoma veliki broj grafikona koji se inače koriste radi pojašnjavanja i jednostavnijeg prikazivanja tekstualnog sadržaja u nauci. Takođe i *Glas Srpske* sadrži veoma veliki broj ovih elemenata, iako nije naučni časopis.

Ostala dva izdanja odlikuju se malom raznovrsnošću korištenih elemenata, a velik ukupan zbir korištenih vizuelnih materijala svodi se uglavnom na fotografije i reklame koje u sebi sadrže fotografije.

Ono što je iznenađujuće, i suprotno našoj tezi je da *Glas Srpske* sadrži izuzetno veliki broj vizuelnih sadržaja, iako bi to trebao biti "ozbiljan" list. Međutim, da bi se došlo do pravog razloga, zašto je to tako potrebno je uraditi još neka istraživanja.

Zanimljivo je još primijetiti da sve publikacije koriste relativno veliku količinu ilustracija koja je mnogo intimnija i toplija od fotografije te bolje dočarava atmosferu.

Zaključak

Prema teoretskim zaključcima i osnovama koje su dale brojne komunikološke teorije možemo da pretpostavimo da su vizuelni sadržaj i vizuelna informacija mnogo lakši za poimanje, te na taj način i prijemčiviji kod običnih građana koji čine ciljnu grupu kojoj se obraćaju štampani mediji. Kao što je već odavno poznato, brojne medijske kuće takmiče se za što veću gledanost, odnosno čitanost. U besumičnoj trci za publikom služe se svim sredstvima koji im omogućava efektivno manipulisanje javnosti.

Manipulisanje se, između ostalog, sprovodi upravo pomoću grafičkog oblikovanja određenih sadržaja. Tamo gdje se želi kod publike stvoriti, ili održati, površno mišljenje koriste se uglavnom vizuelne informacije koje ne zahtijevaju izuzetne mentalne napore za njihovo shvatanje i pamćenje.

Iako postavljene hipoteze nisu potpuno podržane ovim rezultatima, možemo reći da smo na dobrom putu ovakvim načinom razmišljanja. Ako pogledamo publikacije po grupama koje smo načinili na samom početku, kada smo ih podijelili na publikacije za obrazovanje i mentalno sposobnije (*Glas Srpske* i *The Science*) i publikacije za ljude koji ne razmatraju medijske tekstove u dubinu (*Blic Žena* i *Svet*), možemo vidjeti da su srednji rezultati za ove dvije grupe upravo ono što smo očekivali.

Nedostatak ovog istraživanja je, kao što je već rečeno, malen uzorak. Da bi se ovi rezultati mogli upotrijebiti u praksi, neophodno je ponoviti

ovo istraživanje sa mnogo većim uzorkom i uz upotrebu statističkih metoda za obradu podataka. Čak se preporučuje i da se broj publikacija poveća, da bi se obezbjedila što veća pouzdanost rezultata.

Takođe, podjela vizuelnog sadržaja može biti znatno složenija, da bi se obezbijedio bolji uvid u vrstu i količinu pojedinih vizuelnih elemenata u novinama.

Tokom prikupljanja podataka iz *Glasa Srpske* dobijen je još jedan zaključak koji se ne može vidjeti iz rezultata, jer nije bio relevantan za istraživanje te nije unešen u tabelu. Taj zaključak se odnosi na smanjenje upotrijebljene ukupne količine vizuelnih podataka u datim izdanjima. Naime, prvi broj *Glasa Srpske* koji je ispitan je iz 2003. godine i u njemu je bilo znatno više ukupnog vizuelnog materijala, a naročito fotografija, u poređenju sa kasnijim brojevima iz 2005. godine.

KORIŠTENI RADOVI

- Baker, L. Therese. (1994). *Doing social research*. New York: McGraw-Hill.
- Berger, Arthur Asa. (1989). *Seeing is Believing*. California: Mayfield Publishing Company.
- Bogdanić, Aleksandar. (1996). *Komunikologija: Vodeća paradigma*. Beograd: Čigoja štampa.
- Bryant, Jennings i Miron, Dorina. (2004). Theory and Research in Mass Communication. *Journal of Communication*, Vol. LIV, No. 4, 662-704.
- Burdije, Pjer. (2000). *Narcisovo ogledalo*. Beograd: Clio.
- Coleman, Renita and Wasike, Ben. (2004). Visual elements in Public Journalism Newspapers in an Election: A Content Analysis of the Photographs and Graphics in Campaign 2000, *Journal of Communication*. Vol. LIV, No.3, 456-473.
- Demers, David. (2005). *Dictionary of mass communication and media research: A guide for students, scholars and professionals*. Spokane, WA: Marquette Books.
- Fruht, Milan, Rakić, Milan i Rakić, Ivica. (1992). *Grafički dizaj: kreacija za tržište*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mendelson, Andrew L. i Thorson, Esther. (2004). How Verbalizers and Visualizers Process the Newspaper Environment. *Journal of Communication*, vol. LIV, No. 3, 474 – 491.
- Nedeljković, Slobodan i Nedeljković, Miodrag. (1998). *Grafičko oblikovanje i pismo*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vreg, France. (1975). *Društveno komuniciranje*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.

MEĐUNARODNA POLITIČKA KOMUNIKACIJA

Nataša Zirojević

Sažetak

Međunarodno političko komuniciranje se u radu razmatra kao kombinacija novih komunikacijskih tehnologija, odnosa s javnošću i međunarodnih kriza. Osmišljena strategija kontrole informacija, posebno u situacijama međunarodnog sukoba, može predstavljati veoma jako i efikasno oružje u rukama vlasti.

Definisati termin «politička komunikacija» nije ni malo lako, imajući u vidu da su oba pojma od kojih se on sastoji već sama po sebi dovoljno složena. U najširem smislu, mogli bismo krenuti od pretpostavke da je to komunikacija kojom se utiče na stavove ili postupke ljudi. Neki autori naglašavaju njenu intencionalnost i orijentaciju ka javnosti, a svakako bi se moglo reći da ona podrazumijeva sve oblike komunikacije kojima se služe politički akteri u svrhu ostvarivanja svojih ciljeva, zatim komunikaciju koju prema njima usmjeravaju nepolitičari (birači ili novinski kolumnisti), te komunikaciju o političkim akterima i njihovim aktivnostima kakva se nalazi u medijskim izvještajima i raspravama o politici. (McNair, 21).

Zoran Slavujević u *Političkom marketingu* navodi da političko komuniciranje čine procesi razmjene različitih političkih sadržaja u trouglu: vlast – mediji – javno mišljenje, odnosno između tri grupe aktera: političara, novinara i građana. On navodi tri funkcije političkog komuniciranja – prva je razmjena informacija između različitih političkih subjekata, druga funkcija je politička edukacija i socijalizacija, a treća je političko uvjeravanje ili politička persuzivna djelatnost. (Slavujević, 9-10).

Politička komunikacija je praktično prisutna otkako postoji bilo kakva aktivnost u oblasti politike i temeljna je pretpostavka svakog političkog ustrojstva. Pošto je politička komunikacija gotovo uvijek posredovana, poseban značaj njenom razvoju je dao razvoj masovnih medija, zatim razvoj političke propagande, političkog marketinga, a kasnije i novih medija (Internet). Odnosi s javnošću su sa svoje strane doprinijeli razvoju političke komunikacije, imajući u vidu činjenicu da je riječ o kategoriji kojom se može upravljati.

II

Politička komunikacija ima i svoju međunarodnu dimenziju, koja postaje sve značajnija sa unaprjeđenjem modernih tehnika komuniciranja. Domet masovnih medija postaje sve veći, a vrijeme koje protekne između događaja i izvještavanja o njemu se skraćuje. Medijske publike postaju cilj političke komunikacije, ne samo svoje vlade, nego i stranih vlada, poslovnih organizacija, pa čak i terorističkih grupa. Pored toga, i same države u svojim odnosima pored konvencionalnih oblika moći sve više koriste javno mnijenje, kako domaće, tako i inostrano.

U periodu prije pojave masovne komunikacije, vođenje međunarodnih odnosa je dobrim dijelom bilo vezano za tajnu diplomatiju i razgovore iza zatvorenih vrata, o kojima su obrazovane elite bile djelimično informisane, dok šira javnost nije znala mnogo. Kako kaže McNair, tradicionalni oblici interpersonalne međunarodne diplomatije doduše i dalje postoje, ali se savremeni ratovi, borbe za oslobođenje i teritorijalni sporovi sve više rješavaju u medijima (McNair, 21). Samim tim, međunarodni se odnosi više ne mogu zamisliti bez, ponekad odlučujućeg, uticaja javnog mnijenja. Domaće i globalno javno mnijenje je postalo ključan faktor u formulisanju i provođenju spoljne politike svake vlade, što je vrhunac doseglo u doba «rata protiv terorizma» (McNair, 176). Zbog toga je vladama posebno stalo do toga da, koristeći već pomenutu činjenicu da se političkom komunikacijom može upravljati, adekvatnim upravljanjem obezbijede pozitivan stav javnosti u svojoj zemlji u odnosu na spoljnu politiku koju vode i svoje međunarodne odnose. To je neophodno i zbog uticaja koji vođenje međunarodnih odnosa ima na popularnost vlade kod birača i njen eventualni ponovni izbor. Osim toga, potezima koje povlači na međunarodnoj sceni i načinom njihovog javnog prezentovanja, vlada komunicira određene poruke i međunarodnoj javnosti, kao i vladama drugih država.

Kako bi ostvarile svoje ciljeve, vlade su desetljećima koristile manipulaciju simbolima i slikama «neprijatelja» u političke svrhe, sačuvavši pri tom osnovno načelo, koje kaže «kako je moguće mobilizirati javno mnijenje za kampanje koje, iako prividno usmjerene protiv «strane» sile, imaju unutrašnje političke ciljeve» (McNair, 177). Zahvaljujući prvenstveno afektivnoj ili emocionalnoj dimenziji, koja se pripisuje simbolu (Tomić, 101-102), moguće je obezbijediti reakciju koja je predvidljiva i na taj način upravljati javnim mnijenjem.

Iako svaka država na određen način koristi svoju međunarodnu političku komunikaciju kao jedno od sredstava upravljanja javnim

mnijenjem, posebnu pažnju ćemo posvetiti načinu na koji su vlade SAD i Velike Britanije izvršile mobilizaciju javnog mnijenja za neke svoje kampanje. Prvenstveno je riječ o periodu hladnog rata, zatim Vijetnamskom, Foklandskom i Zalivskom ratu, te nekim aktuelnim pitanjima iz međunarodnih odnosa.

III

Pod pojmom hladni rat se podrazumijeva period, koji je sa kraćim prekidom, trajao od dolaska boljševika na vlast u Sovjetskom Savezu pa sve do raspada te države početkom devedesetih godina 20. vijeka. Hladni rat je praktično imao dvije dimenzije: jednu koja se odnosila na istinski sukob oko vojne, ekonomske i političke prevlasti u određenim dijelovima svijeta, i drugu, koja je omogućavala vladi SAD da, za potrebe unutrašnje politike, u svakom trenutku posegne za odgovarajućom vanjskom «prijetnjom» oličenom u komunizmu. Pokrenuta je kampanja odnosa s javnošću, čiji je cilj bio da se održi latentni strah od boljševizma, koji je okarakterisan kao simbol svega zla modernog doba. Na taj način se lakše izlazilo na kraj sa unutrašnjim problemima, kao što su zahtjevi za poboljšanje socijalne zaštite, za unaprjeđenje radničkih prava, kao i štrajkačkim pokretima. Korištena je svaka prilika da se stvoreni stereotip boljševičkog društva i njegovih članova predstavi što široj javnosti kao glavni protivnik i «neprijatelj», te je tzv. crvena panika dovela do uspostavljanja «militantnog antikomunizma» kao «središnje američke ideje» (McNair, 180).

Pojava nacizma u Njemačkoj i Hitlerov napad na SSSR doprinijeli su kreiranju nove atmosfere, koja će potrajati do kraja Drugog svjetskog rata. SAD i SSSR su se, kao zemlje saveznici, našli na istoj strani u borbi protiv zajedničkog neprijatelja i međusobna netrpeljivost je nakratko ostavljena po strani, da bi se ponovo aktivirala po završetku rata. U periodu nakon Drugog svjetskog rata, hladni rat je dostigao svoj vrhunac, a njegov svojevrсни simbol je postao podijeljeni grad Berlin i čuveni Berlinski zid. Međusobni odnosi Sovjetskog Saveza i SAD-a, kao svjetskih supersila, bili su cijelo to vrijeme na ivici stvarnog vojnog sukoba. Trka u naoružavanju, uključujući i nuklearno, dostigla je zastrašujuće razmjere. Vlasti u Vašingtonu su vješto koristile predstave o komunističkoj ekspanziji, kako bi objasnile sopstveno razmjешtanje vojnih snaga u raznim oblastima u svijetu i razvoj skupih novih vojnih tehnologija, te pridobile javno mnijenje za te operacije. Na ruku im je svakako išla i pasivna pozicija SSSR-a, koji je zbog tajnovitosti i izvještačenosti svoje komunističke vlasti bio prikladan objekt za takvu

propagandu. (McNair, 182). Sedamdesetih godina 20. vijeka nastupa tzv. razdoblje *detanta*, u kome su supersile donekle uspjele da identifikuju zajednički interes u kontroli daljeg razvoja i širenja nuklearnih tehnologija. Do istinskog zaokreta u američko-sovjetskim odnosima dolazi sa dolaskom Mihaila Gorbačova na poziciju generalnog sekretara KPSS. On i sam počinje da koristi svoje razumijevanje tehnike upravljanja vijestima i odnose s javnošću. Dolazi do značajnih promjena u sovjetskoj unutrašnjoj i spoljnoj politici, koje je Gorbačov umio vješto predstaviti javnosti. Tako obznanjena strategija sovjetske politike dovela je do rušenja hladnoratovske predstave o komunističkoj prijetnji, a u krajnjoj instanci i do završetka hladnog rata.

IV

Napetost koja je za vrijeme trajanja hladnog rata postojala između SAD-a i Sovjetskog Saveza u više navrata je prijetila da preraste u pravi oružani sukob supersila. Iako do toga nije došlo, u svijetu je u tom periodu vođen veći broj sukoba koji su bili povezani sa tom tenzijom i putem kojih su supersile na određen način odmjeravale snage. Jedan od takvih sukoba je bio i rat u Vijetnamu, u kome su se sukobile komunističke i antikomunističke snage, koje su uživale podršku SAD-a.

Prve američke trupe su u Vijetnam upućene praktično bez znanja Kongresa i javnosti, a povećanje njihovog broja je vršeno postepeno, kako ne bi bila izazvana prevelika pažnja. Tek 1964. godine, nakon insceniranog incidenta u Tonkinškom zalivu, Kongres je izglasao rezoluciju kojom je odobrena upotreba američke vojne sile u Vijetnamu. Kako je rastao broj trupa upućenih na vijetnamsko ratište, sve su veći bili i potreba i naponi vlasti da opravdaju legitimnost angažmana vojnih snaga. Američkoj administraciji je bilo i te kako važno da obezbijedi podršku ili barem pristanak stanovništva za vođenje duge i krvave vojne kampanje. Odlučujuću ulogu u ostvarivanju ovog cilja odigrala je tehnika vojnih odnosa s javnošću. U jeku sukoba, 1967. godine, u predsjednikovom izvršnom uredu je osnovana «Grupa za informisanje o Vijetnamu», čiji je zadatak bio da medijima dostavlja dobre vijesti. (McNair, 191). Širenjem propagande, a često i dezinformacija, nastojalo se pokazati da Amerikanci i njihovi saveznici u Vijetnamu ostvaruju stalne uspjehe.

Međutim, s razvojem televizije i tehnologije prikupljanja vijesti, praktično je postalo moguće pratiti vojne sukobe gotovo uživo, pogotovo zahvaljujući činjenici da su novinari imali izvjestan stepen slobode u pristupu područjima ratnih dejstava. Mediji su sve više počeli

da se otimaju kontroli. Slike koje su prikazivane američkoj javnosti u udarnim terminima, pružile su neposredan uvid u sve užase rata i dimenzije stradanja civilnog stanovništva. Sve veća svijest o brutalnosti američkih vojnika u javnosti je pokrenula talas antiratnog raspoloženja, a prizori koji stradanja djece i civila, te pometnja u američkim trupama, pokrenuli su na aktivnost mnoge koji su postali aktivni protivnici rata. Konačno, ova vojna intervencija je završena neuspjehom i povlačenjem američkih trupa iz Vijetnama početkom sedamdestih.

V

Nakon što je stvorena percepcija da su mediji odigrali tako značajnu ulogu po epilog rata u Vijetnamu i američko učešće u njemu, vlade su počele posvećivati još veću pažnju upravljanju informacijama.

U aprilu 1982. kada su argentinske snage izvršile invaziju na Foklandska ostrva, djelić britanske prekomorske teritorije, britanska vlada pod vođstvom Margaret Tačer opredijelila se za odlučan vojni odgovor. Za vladu koja u tom trenutku nije mogla da se pohvali velikom popularnošću u domaćoj javnosti, ovo je bila prilika da demonstracijom patriotizma i odlučnosti ponovo zadobije naklonost građana, ali i međunarodne javnosti. Paralelno sa odlukom da se britanske trupe upute ka Foklandima, odvijala se i veoma intenzivna diplomatska aktivnost, koja je rezultirala dobijanjem podrške Ujedinjenih nacija, Evropske ekonomske zajednice, NATO-a i Komonvelta u roku od svega nekoliko dana. Argentinska vlada, s druge strane, nije uspjela da za svoje poteze pridobije ni punu podršku Organizacije američkih država.

Sa ovako utvrđenom međunarodnom pozicijom, vlada u Londonu se mogla posvetiti definisanju strategije upravljanja vijestima i javnim mnijenjem. Ovaj zadatak je bio utoliko lakši, što su se ratna dejstva odvijala na relativno nepristupačnoj, ostrvskoj teritoriji, pa je mogućnost kontrole i manipulacije medijskim praćenjem od strane vlade bila veća. Nemogućnost korištenja satelitskih uređaja i direktnog prenosa slike dodatno je olakšala manipulaciju slikama, pa se dešavalo da snimci, koji su prebacivani brodovima, budu prikazani tek nekoliko sedmica nakon što su snimljeni. Iako je vlada omogućila grupi od 28 britanskih novinara da se pridruže vojnom odredu koji je upućen na Foklande, svi su oni morali prihvatiti legitimnost cenzure prema kriteriju sigurnosti, a ubrzo su bili izloženi i pritisku da ne izvještavaju o stvarima koje bi se mogle smatrati «štetnim» za moral trupa i koje bi vojsku mogle prikazati u negativnom svjetlu (McNair, 195). S druge strane, Ministarstvo odbrane je u Londonu održavalo brifinge koji nisu bili

dovoljno informativni, tako da su novinari često špekulisali, jer nisu mogli doći do valjanih zvaničnih podataka, a te su špekulacije dijelom korištene i kao način zbunjivanja protivnika.

Politika stroge kontrole informacija i slika iz Foklandskog rata, pomogla je britanskoj vladi da obezbijedi podršku javnosti i popravi svoju poziciju među biračima, što će se i potvrditi na izborima 1983.

VI

Jedan od sukoba većih razmjera u modernom dobu svakako je Zalivski rat, koji je iniciran okupacijom Kuvajta od strane Iraka u kome je na vlasti bio režim predvođen Sadamom Huseinom. U veoma kratkom vremenskom periodu, Husein, koji je u vrijeme iračko-iranskog rata uživao podršku zapadnih zemalja, posebno Velike Britanije, postao je njihov najljući neprijatelj i javnosti je trebalo objasniti razloge iznenadne promjene kursa i potrebe vojne intervencije protiv njega. U poređenju sa situacijom kakva je bila u vrijeme Foklandskog rata, to je sada bilo mnogo teže, koliko zbog mnogo pristupačnijeg terena na kome su se operacije odvijale, toliko i zbog sofisticiranih kompjuterskih tehnologija i satelitskog prenosa slike, koji su se u međuvremenu počeli koristiti.

Kako bi adekvatno odgovorili sve većim zahtjevima novinara, koji su po prvi put organizovani u sistem pulova, savezničke vojne snage su formirale brojne timove osoba zaduženih za odnose s javnošću, čiji je zadatak bio da izvještače prate u obilasku željenih lokacija, držeći ih istovremeno podalje od osjetljivih područja. Ovakav način ograničavanja pristupa omogućio je kontrolu informacija i doprinio vođenju psihološkog rata protiv Iraka. Korištenje razorne vojne tehnologije rezultiralo je brзом i čistom pobjedom saveznika, bez velikih ljudskih gubitaka, pa je time opravdana politika kontrole informacija. Važno je napomenuti i da su ovakvu politiku prihvatile i medijske kuće, jer je jedina alternativa koja im se nudila bila potpuna isključenost, a ona bi značila odricanje od komercijalne koristi i oslobađanje prostora konkurentima.

Ovdje je zanimljivo osvrnuti se nakratko na rat koji trenutno u Iraku vodi međunarodna koalicija na čelu sa SAD-om.

Nakon terorističkih napada u Njujorku 11.septembra 2001. SAD su u prvi plan svojih aktivnosti, kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu, stavile borbu protiv terorizma. Tragični događaji u kojima se broj nastradalih mjerio hiljadama, podstakli su u javnosti SAD-a snažno osjećanje nacionalnog jedinstva i obezbijedili aktuelnoj administraciji podršku u svim aktivnostima usmjerenim na rat protiv

terorizma. Svi oni koji su sa terorizmom povezani, ili bi se na bilo koji način mogli smatrati povezanim, postali su legitimna meta i oličenje «neprijatelja». U taj kontekst nije bilo teško smjestiti ni Irak, čiji je vladajući režim na čelu sa Sadamom Huseinom odbijao da omogući neometan pristup inspektorima UN, kako bi utvrdili da li ta zemlja posjeduje oružje za masovno uništenje.

Obavještajni izvori iz SAD-a i Velike Britanije, koji su tvrdili da takvo oružje u Iraku postoji, te da njime može biti ugrožena kolektivna bezbjednost, koja je jedan od prioriteta definisanih u *Strategiji nacionalne bezbjednosti SAD-a*, bili su odlučujući za formiranje stava američke administracije o neophodnosti vojne intervencije protiv Iraka. Još u jesen 2002. godine američki Kongres je izglasao rezoluciju kojom je odobrena upotreba sile protiv Iraka. Iako nije obezbijeđena podrška članica Savjeta bezbjednosti za provođenje operacije pod okriljem UN-a, prvenstveno zbog protivljenja Francuske i Rusije, SAD-a donose odluku o pokretanju vojne intervencije i putem bilateralnih pregovora formiraju neku vrstu koalicije, u kojoj danas učestvuje oko 30 zemalja, čije se trupe nalaze u Iraku. Najsnažniju podršku za ovu operaciju SAD su dobile, i dalje dobijaju od Velike Britanije.

Napad na Irak je počeo u martu 2003. i bio je praćen veoma snažnom kampanjom američkih i koalicioničkih zvaničnika, s ciljem da se režim u Bagdadu oslika kao globalna prijetnja. Nakon ulaska koalicioničkih trupa nastavljeno je zvanično izvještavanje o uspjesima savezničke vojne akcije, a posebno je naglašen uspjeh u pronalaženju i hapšenju nekadašnjeg iračkog predsjednika, S. Huseina. Redovno izvještavanje o događajima u Iraku se nastavlja i do danas, pa se tako u Ministarstvu inostranih poslova (Department of State) i Ministarstvu odbrane SAD (Department of Defence) održavaju redovni brifinzi na ovu temu, a Department of State takođe svake sedmice izdaje zvanični izvještaj pod nazivom «Iraq Weekly Status Report».

Međutim, i pored jake kampanje čiji je cilj da se međunarodna i javnost SAD-a ubijedi u opravdanost ove akcije, veliki je i broj onih koji joj oponiraju, posebno u redovima demokrata, koji predsjednika Buša optužuju za manipulaciju i prikrivanje obavještajnih podataka uoči samog rata. Čak i neki demokratski senatori, koji su krajem 2002. zajedno sa republikancima i sami glasanjem podržali vojnu akciju protiv Iraka, sada u javnosti istupaju oštro kritikujući ponašanje predsjednika. Čini se da je u petoj godini njegovog mandata podrška koju ima u javnosti najniža do sada.

VII

Kao što je već napomenuto, i druge države koriste metode kontrole i upravljanja informacijama, kako bi na odgovarajući način predstavile svoje aktivnosti domaćoj i međunarodnoj javnosti. Pored navedenih primjera, koji se uglavnom odnose na politiku SAD i Velike Britanije, zanimljiv je i kratak osvrt na politiku vlade Ruske Federacije i kontrolu informacija koje se odnose na protivterorističke operacije u oblasti Sjevernog Kavkaza. Naime, zvanična web-stranica Ministarstva inostranih poslova nudi dokument pod nazivom *Pravila i procedure koje treba da poštuje osoblje masovnih medija koje želi da radi u zoni protivterorističkih operacija u oblasti Sjevernog Kavkaza*. Ovaj dokument predviđa da se akreditacija stranih novinara vrši putem Ministarstva inostranih poslova Ruske Federacije, uz dostavljanje neophodne dokumentacije. Međutim, ono što je posebno zanimljivo sa aspekta upravljanja informacijama, je činjenica da ova pravila predviđaju da osoblje stranih medija može primati zvanične materijale od predstavnika vlasti Ruske Federacije, kao i obavljati snimanja i uzimati izjave predstavnika čečenskih organa i stanovništva, na mjestima koja budu određena od strane pratećeg osoblja i u njihovom prisustvu. Takođe, osoblju stranih medija nije dozvoljeno samostalno kretanje na teritoriji Čečenije, kao ni intervjuisanje vojnog i policijskog osoblja bez dozvole predstavnika zvaničnih organa. Kršenje ovih pravila i procedura povlači sankcije, u prvom redu oduzimanje akreditacije, odnosno nemogućnost daljeg angažmana na ovom području. To praktično znači da su predstavnici medija prisiljeni da se povinuju strogo kontrolisanom pristupu i pribavljanju informacija, ili da im u suprotnom bude uskraćena mogućnost izvještavanja sa ovog područja.

VIII

U ovom kratkom pregledu smo vidjeli kako kombinacija novih komunikacijskih tehnologija, odnosa s javnošću i međunarodne dimenzije koja se pripisuje nekom pitanju može biti iskorištena za obezbjeđivanje podrške domaće i međunarodne javnost. Na bazi nekoliko navedenih primjera, potpuno je jasno da pažljivo osmišljenja strategija kontrole informacija, posebno u situacijama međunarodnog sukoba, može predstavljati veoma jako i efikasno oružje u rukama vlasti. Zbog toga na novinarima leži dodatna obaveza da ne dozvole da potpadnu slijepo pod uticaj informacija koje im se serviraju iz centara moći i time budu spriječeni u traganju za istinom, kao i da sačuvaju

određenu emocionalnu distancu u izvještavanju.

KORIŠTENI RADOVI

- Laird, Melvin R. (2005). Iraq: Learning the Lessons of Vietnam, *Foreign Affairs*. Vol. 84, No. 6, 22-43.
- Mikeš, Miroslav. (2005). *Politički upravni procesi*. Banja Luka: Atlantik bb.
- McNair, Brian. (2003). *Uvod u političku komunikaciju*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Slavujević, Zoran. (2005). *Politički marketing*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Tomić, Zoran. (2005). *Osnove političkog komuniciranja*. Mostar: Poslovne komunikacije.

Ogledi i stručni radovi

BITNA NEBITNOST FORMALNOG

Aleksandar Bogdanić

Formalno. Obična riječ. Kažu, došla nam iz latinskog; a u latinski je došla možda čak i od nas. Njeno značenje mi je na momenat jasno, pa mi onda izmiče, da bi mi opet jasno ukazalo na našu stvarnost, odnosno na ono što možda treba mijenjati u našoj sredini.

Naime, riječ *formalno* nekad koristimo u značenju *zvanično* ili *službeno*. Na primjer, „formalan protest“. *Neformalno*, u tom kontekstu, naravno, znači *neslužbeno*. Pored toga, *formalno* nekad koristimo i u značenju *u obliku*, odnosno onda kada želimo da naglasimo da oblik ili izgled neke stvari ili pojave dijelom čini, čuva, objašnjava, osvjetljava ili omogućava njegovu sadržinu.

Međutim, ima još puno drugih upotreba i izvedenica ove riječi.

U osnovi priloga *formalno* je riječ *forma*. *Forma* znači *oblik* ili *lik*, odnosno *izgled*. U tom prvom značenju i izvedeni prilog *formalno* može da znači¹ i *u obliku*, *površinski*, ili čak *površno*.

Imenica *forma* je i fizičko pa i duhovno stanje – kao na primjer, „u formi sam“. Glagol formirati znači *oblikovati*, a *oformiti* često i *osnovati*.

Imenica *formula* je recept, a imenica *formular* znači *obrazac* za popunjavanje nekim sadržajem. *Format* opet znači veličinu (i oblik) često izraženu nekom mjernom jedinicom.

U društvenom životu, *forma* nekad ima značenje i norme, tj. *propisa*. Tu pridjev *formalan* znači *propisan* nekim aktom ili pravilnikom.

Osoblje nekih firmi, a i pojedini državni službenici, vojnici i policajci, na primjer, nose *propisanu* odjeću – *uniformu*. Uniforma je, dakle, odjeća *propisana* zakonom ili nekim drugim propisom, te ovdje formalan znači propisan. Pošto osobe koje nose propisanu odjeću obično obavljaju i neku službu, onda odjeća nije samo *propisana*, tj. *formalna*, nego i *službena*. Ako je neko *služben*, onda on ima i neko zvanje ili može da izda neko zvanje, pa je on i *zvaničan*.

S druge strane, policija ponekad neke ljude udalji iz službenih prostorija, pošto nisu bili *propisno* odjeveni (nisu imali zakonom propisanu odjeću na sebi). Pored toga, ponekad postoje i nepisana pravila o odijevanju, te je *propisana* odjeća tako i *propisna* zvanicama u odgovarajućim prilikama: bijela haljina, crna odjeća, muško odijelo, patike ili kupaći kostim. Ponekad, stoga, formalan znači i *propisan*, to

jest primjeren ili odgovarajući.

Formalan je, dakle, tako dobio značenja *propisan, služben i zvaničan*.

Uniforma je i odjeća koja je ista kod svih – *jedan lik, pa uniforman* znači i *jednolik*. *Formalisti* su osobe koji obraćaju više pažnje na *formu* nego na *sadržaj*, a *formalizam* je posljedica ponašanja takvih osoba, ili pristup u filozofiji i umjetnosti gdje se forma naglašava.

Formalizovati ne znači, doduše, ponašati se kao formalista, nego staviti neki sadržaj u običajni ili službeni oblik primjeren nekoj specifičnoj društvenoj potrebi ili normi. Na primjer, možemo formalizovati neki prijedlog ili program, a može se formalizovati i nečije prisustvo u nekoj ustanovi, ili veza dvoje ljudi.

Formalan može da znači i proceduralan, na primjer, kad kažemo, „Molba mi je odbijena iz formalnih razloga“.

Pošto je prethodno značenje dvosmisleno, ono me podsjeća na jedno zanimljivo značenje priloga *formalno*, koje se kod nas veoma često upotrebljava.

Naime, suština je bez forme gotovo nemoguća, ali je forma, čini se, itekako moguća bez suštine. Stoga se kod nas prilog *formalno* često koristi u značenju *forme radi, pro forme, reda radi, kaobajagi*, što opet implicira, da je to što označavamo sa formalno ujedno i *besmisleno, besadržajno, beskorisno, nebitno, bez funkcije, bez smisla, bez značenja, lažno, kao imitacija, simulacija, samo naizgled*.

Primjera je puno. „To samo formalno tu stoji, ne koristi se.“ „Oni su samo formalno objavili konkurs.“ „Uradi to formalno.“ „Napravili su to samo pro forme.“ Uradili su to iz „formalnih razloga“. „Moramo to formalno uraditi.“ „Samo su formalno ispunili naše zahtjeve.“ „Ma to je samo formalno.“ „To su samo formalnosti.“ „Da obavimo i te formalnosti.“ „To je forme radi.“ „Bitno je da ja to formalno završim.“ „Moram da imam formalnu potvrdu.“

Ništa čudno u takvom značenju, jezik nam naprosto omogućava da i tako nešto možemo izraziti.

Ipak, raditi nešto samo *naizgled*, može biti i jadno i tužno, a ponekad i smiješno. To je kao kad držiš govor u kom ništa ne kažeš; kao kad odeš na skijanje tamo gdje uopšte ne skijaš; kao kad ideš na posao na kom jedva čekaš da ništa ne radiš; kao kad ideš u crkvu da ne moliš; kao kad ideš u školu, a ništa ne saznaš. I uglavnom se osjećaš prazno.

Međutim, to i jeste značenje riječi *formalno* koje mi ponekad izmiče razumijevanju. Naime, nekad radimo niz stvari da bismo samo ispunili „formalne“ uslove: na primjer, nosimo odjeću koju ne volimo; pohađamo kurseve ili škole u kojima malo naučimo; polažemo ispite i dobijamo uvjerenja o poznavanju materije koju ne poznajemo. I onda,

kažemo, „ma to je samo formalno, treba mi za posao“, da bismo, često, ispunili formalne uslove radnog mjesta za posao koji ne poznajemo, odnosno dobili posao na kom ništa ne radimo. U ovakvim situacijama, čini se, preziremo i formu i suštinu, pa radimo samo ono što moramo, i to površno, odnosno formalno.

Kako to da smo svjesni besmisla svih tih oblika bez sadržine i ne vjerujemo u raznolike prazne forme koje nas okružuju, a slijepo im robujemo? I ne samo to, nego čak počnemo da vjerujemo u isprazne forme drugih, iako znamo kako su oni, kao i mi sami, takve forme stekli. Na primjer, završimo studij s najvišom ocjenom iz materije koju slabo poznajemo, a onda tvrdimo, pa čak i sami sebe u to uvjerimo, kako smo mi ili neki drugi stručni jer smo taj studij završili s veoma visokim prosjekom.

Dakle, postvarujemo formu čak i kad znamo da nema sadržine. Zbog tog mi se ponekad čini da smo postali društvo poklonika najrazličitijih formi čije sadržaje potiremo.

I upravo je to značenje riječi formalno koje mi izaziva vrtoglavicu, jer, u stvari, ono odražava onu logičku nesamjerljivost forme i sadržine koja zbunjuje. Naime, postali smo vjerne sluge, idolopoklonici forme koju, u stvari, preziremo. Postali smo slijepi sljedbenici božanstva u koje ne vjerujemo. Otud i pomisao da smo možda mi i izmislili riječ *formalno*.

Pored toga, činjenica da je upravo ovo značenje često i da se tako mnogo kod nas upotrebljava, nešto govori o našem društvu, odnosno o ljudima koji tu riječ koriste. Česta upotreba riječi *formalno* možda ukazuje i na neke probleme u našoj kulturi i društvenom životu. Jezik, naprosto, reflektuje društvenu stvarnost.

Ono što je ovdje, međutim, paradoksalno je *da nam je jako bitno nešto što smatramo nebitnim* – moramo da zadovoljimo formu koja je, sama po sebi, nevažna. Na primjer, želimo da imamo diplomu, iako ona suštinski ne odražava ono što formalno odražava. Studentu je važnije da dobije visoku ocjenu (forma) nego da stekne znanje koje ocjena u određenom trenutku odražava (sadržaj). I to ne samo u praktičnom, nego i u značenjskom smislu. Jednom kad zadovoljimo određenu formu mi joj naknadno pripisujemo i suštinu za koju znamo da je nema.

Čini se, stoga, da nam je osnovno mjerilo vrijednosti postalo upravo to da *forma ne odražava sadržaj*. Ipak, pošto nam je forma uslov koji nam neko postavlja za određeni cilj, onda stalno obraćamo pažnju na formu, čiji sadržaj, čak i kad ga ima, ne cijenimo. Jer, ako je samo forma važna, onda sadržaj koji ona odražava ne cijenimo, ne možemo da posjedujemo ili ne poznajemo. Ovo je i udaljilo formu od sadržaja i učinilo nejasnim da su dio jedne cjeline. Ponekad, zato, biramo sadržaje

koje volimo, a pokrivamo ih formama koje su prihvatljivije, praktičnije ili isplativije. Ponekad je, čini nam se, zadovoljavanje forme jedino što imamo. I to je sve donekle razumljivo.

A kada se to forma udaljava od sadržaja? Onda kad forma prevaziđe suštinu; kad sadržaj nestane ili ga nema, a forma ostane; kad se sadržaj potpuno promijeni, a forma ostane ista; kad je forma lako dostižna, a sadržaj nije; kad je forma na nivou znaka, a sadržaj na nivou materije ili društvenog djela. Drugim riječima, kad god slika, riječ, priča, papir ili tvrdnja o postojanju neke stvari ili pojave prikriva njeno nepostojanje. Na primjer, kad vozačka dozvola prikriva nepoznavanje vožnje, kada prijatne slike i zvukovi neke reklame prikrivaju loše osobine proizvoda koji se reklamira, kad znak ljubavi prikriva njeno nepostojanje, kad kažemo nekom da smo iskreni da bismo prikrili laž, ili kad kupimo skupi mobilni telefon da bismo komunicirali nešto drugo što nemamo.

U takvom kontekstu *formalno* postaje normalno, odnosno forma postaje norma, a sadržaj izuzetak.

Razlozi bitne nebitnosti

Zanimljivo bi, stoga, bilo razmotriti moguće razloge zašto smo tako često puki formalisti i zašto baš toliko simuliramo život? Zašto smo, dakle, robovi forme koju istovremeno i preziremo i slijepo obožavamo?

Možda je to zato što je ovo i komunikativni problem. Kao ljudi podložni smo postvarenju simbola, a riječ, sliku ili neki drugi znak nam je lakše imati ili ponuditi nego stvar ili stanje koju znak zamjenjuje. Jer riječ, iako često može biti dio suštine, ipak samo ukazuje na suštinu, na pojavu koju označava. I to važi i kod loše napravljenih cipela koliko i kod diplome bez stečenog znanja.

Možda je to zato i što smo generacija televizije. Televizija nam nudi slike, zvukove i tvrdnje umjesto stvari, pojava i iskustava. Televizija najčešće samo *formalno* zadovoljava naše duhovne, a i pojedine fizičke potrebe, slično kao i virtuelnost interneta. Na internetu ponekad vidimo odlične simulacije suštine koja ni ne postoji. Nekad je to igra, a nekad koristan obrazovni metod. Ali ako simulaciju vidimo *kao* stvarnost, onda svoj život živimo *formalno*.

Možda je to i zato što odnos forme i suštine, oblika i sadržine, nije uvijek jednostavan. Forma i suština nekad nisu razlučivi, a forma bez suštine je, s druge strane, često ne samo moguća, nego je takva i varljiva.² Neka umjetnička slika ili fotografija su u umjetničkom kontekstu i forma i suština, a u nekom drugom, mogu biti samo forma. Isto tako, važeći rok trajanja na prehrambenom proizvodu ne znači

uvijek da proizvod nije pokvaren.

Možda je to i zato što je formalno – površno, simbolično, zakonski – lakše riješiti neki životni ili društveni problem nego suštinski, i tako naizgled „imati“ suštinu. Na primjer, lakše je označiti trasu puta, pa čak i postaviti znakove nego napraviti dobar put. Sad, ako trasiramo put da bismo ga pravili to je prirodno, onda je forma put do suštine, ali ako to radimo da bismo pokazali kako imamo put, a u suštini ga nemamo, onda je to na nivou dječije igre lončića i šerpica u kojima djeca kuhaju ručak. Na žalost, odrasli se često u društvenom životu ponašaju na nivou lončića i šerpica. Naprosto, zato što zbog složenosti zadatka, svoje neukosti, pokvarenosti, ljenosti, neimaštine ili drugih okolnosti ne mogu ili neće da nam skuhamo *pravi* ručak.

Možda je to i zato što je lakše steći formu nego suštinu. Kad nemamo objektivnih mogućnosti da steknemo suštinu, onda to prikrivamo ili izigravamo formom, oblikom bez sadržine. Drugim riječima, ako ne mogu da imam suštinu, nabaviću formu ili imitaciju. Ta imitacija može biti uspješna i manje uspješna. Uspješna imitacija je ovjekovječena u poslovcima koja upozorava da „nije zlato sve što sija“, a neuspješna u poslovcima „vid'la žaba da se konji potkivaju pa i ona nogu digla“. Jasno je, dakle, zašto su kod nas kovači jako zbunjeni ljudi.

Možda je to i zato što forma često *nije* odražavala suštinu potreba ljudi koji čine našu društvenu zajednicu. Zakone nisu donosili istinski narodni predstavnici, nisu pisani na ruku i po mjeri stvarnih potreba običnih ljudi, nego često samo zato da bi neko mogao parazitirati na narodu i na prirodnim dobrima. Naši običaji nisu poštovani, a narod je varan, nerijetko na veoma podao način.

U posljednjih dvije hiljade godina, vodili smo na desetine „bratoubilačkih“ ratova. Rimsko *divide et impera* postalo je trajni recept za zbunjivanje naroda i vladanje Ilirskim provincijama. Pored toga, Rimljani su *formalno* smislili kako da nas natjeraju da budemo i rimski vojnici, bez plata i bez privilegija koje imaju građani Carstva. Čast, rekoše. A čast je bila put do građanstva. Kada pojedini i postadoše časnim građanima carstva, ubrzo nakon toga su došli Goti, Avari i Sloveni i, nakon pustošenja i ubijanja, nastaviše da zbunjuju Ilire.

I Sloveni su, predvođeni svojim ratobornim iranskim gazdama, formalno smislili kako će svi živjeti u slozi i veselju ako shvatimo da je najbolje da smo svi mi, u stvari, Sloveni, a da će, zauzvrat, svi Sloveni postati hrišćani. Taman kad smo to shvatili i postali Slovenima, a Sloveni hrišćanima (doduše, uskoro istočnim i zapadnim) došli su Turci i rekli su nam kako ćemo svi živjeti u slozi i veselju kad shvatimo da smo mi svi Turci, tj. muslimani.

Turci su bili veliki putnici pa su nam, pored hanova i karavana, donijeli i ideju da nam trebaju potvrde za kretanje. O tome koliko smo zavoljeli te potvrde govori i jedna priča iz posljednjeg rata. Naime, čuo sam za službenika koji je navodno, u jeku rata, izdavao potvrde o dozvoli kretanja u gradu koji samo što nije bio „pao u ruke druge strane“. A što je još gore, pred zgradom su bili redovi ljudi koji su čekali na te potvrde. Kad je vojska „druge strane“ ušla u grad vjerovatno je i ona stala u red, jer kako će dalje bez potvrde!

Ali kad su nas, nakon gotovo četiri vijeka, haračlije i kadije donekle uspjeli ubijediti u svoje tvrdnje, tj. taman kad smo i njih shvatili, došli su Austrijanci i svi Iliri, Sloveni, Rascijani, Muslimani, Bošnjaci, Srbi, Hrvati, Turci, Mađari, Dalmatinci, Mlečani i ostali koji se kod nas zatekoše s raznim takvim imenima, postadoše podanici još jedne velike imperije.

Austro-Ugarska se nije puno zamajavala s tim ko smo, nego nam je dala i njegovo veličanstvo, *štambilj*, mnoštvo novih potvrda, prijemnu kancelariju i, naravno, *šalter*. Šalter, taj magični instrument moći običnog čovjeka, nam je tako zavrteo glavu da se kod nekih ljudi pojavilo specifično stanje duha – *šalter mentalitet*. To je onaj mentalni sklop koji treba da usvojite čim se nađete sa službene strane šaltera. Tad biste trebali sebi da umislite da vam je najveći zadatak u životu da bespoštedno ponižavate, omalovažavate i maltretirate sve koji se pojave s druge strane šaltera. Noćima bi trebalo da ne spavate da biste mogli da smišljate pakosti, prepreke i zavrzlake koje postavljate nesretnicima koji se narednog dana nađu u redu sa nekim zahtjevom ispred vašeg šaltera.

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca nam je donijela nove nazive, ali upitnu emancipaciju i slobodu, te još upitniji državni suverenitet; i naravno, solidnu dozu licemjerstva – raskoraka između forme i suštine – po pitanju svih važnih društvenih pitanja. Potom se desio Drugi svjetski rat koji su mnogi vidjeli kao priliku da se otarase licemjerstva, ili da ga *formalno* iskoriste kao povod za vlastito licemjerstvo.

Na kraju rata smo dobili novu, narodnu državu. Socijalizam nam je, nakon više od dvije hiljade godina okupacije i vazalstva, ipak donio suštinsku slobodu, ali i *komitet*, odnosno upitnu emancipaciju radnika i neupitnu emancipaciju neradnika. Emancipovani neradnici su se vremenom počeli ponašati rimski, pa su koristeći stare rimske recepte izazvali novi rat. Nakon rata došla je međunarodna zajednica sa svojim receptima za izlazak iz krize i ulazak u evropsku zajednicu naroda.

U svakom slučaju, država nam je najčešće bila forma koja je rijetko odražavala suštinu potreba zajednice ljudi koji su ovdje živjeli. Navikli smo, stoga, da nekako robujemo formi, pošto su društvene forme bile

okupatorske, a kultura naša. Stoga smo naučili i da izigravamo formu, odnosno da izigravamo onu njenu, nama stranu ili nepoznatu suštinu. Mijenjali smo svoja imena, oznake, simbole i nazive, nacionalnosti, krivili svoj jezik, vadili potvrde, izvode i uvjerenja, ali stalno se pokušavali nekako i dalje držati suštine svoje kulture i svojih običaja. Međutim, to viševjekovno emuliranje strane forme i izigravanje njene suštine i vođenje *paralelnog društvenog života* možda je postalo i dio našeg kulturnog identiteta.

Možda smo robovi forme i zbog neukih i neodgovornih ljudi koji nam često rješavaše vitalna pitanja, u zakonodavstvu ili u jeziku, na primjer. Imamo istoriju neprimjenjivih zakona, zakona uperenih protiv nas, a ne nama na usluzi, čak i onda kad ih nisu pisali okupatori. Zakon bi trebao da omogući i da olakšava, a ne da otežava život građanina. Naši zakoni nam očito nisu olakšavali život, to jest nisu propisivali pravila koja bi proizilazila iz našeg načina života i bila u interesu većine građana. Drugim riječima, važeći propisi nisu odražavali suštinu našeg društvenog života. Propisana i propisna odjeća bila nam je strana, propisana pravila nam nisu bila razumljiva, a propisani uslovi često onemogućavali uspješan društveni rad i život. Dakle, istorijski gledano, zakoni i propisi koji su nam nametani nisu nam išli na ruku. Ne samo da nam nisu omogućavali i olakšavali društveni život nego su ga nekad i sputavali i gurali nas u *formalizam*.

A tek naš jezik: tu smo doživjeli gotovo najveću tiraniju. Naša jezička istorija, uz časne izuzetke, puna je pravopisnih autokrata, koji su, posljedično, nametnuli ogroman broj propisa i izuzetaka. I pored svih pr(av)opisa, praktično smo nepismen narod. Još nemamo dobrog, cjelovitog opisa savremenog jezika koji koristi veliki broj ljudi u BiH, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori.

Naravno, znamo mi slova, znamo da čitamo i pišemo, ali većina ljudi ne zna ili se ne voli javno pismeno ili usmeno izražavati, jer i u malom pasusu prosječan građanin napravi veliki broj "pravopisnih" i gramatičkih grešaka. I to ne samo prosječan građanin, nego i prosječan učenik.

Odgovor na ovo pravopisno pitanje nije težak. Prvo, naš opšti društveni stav prema *formi* - a i sam jezik je forma - i *formalnom* kao nebitnom ili lažnom nam ne dozvoljava da jeziku kao komunikacijskoj formi posvetimo više pažnje. A ako su takav jezik ljudi vidjeli samo kao još jednu stranu, nametnutu formu koju treba imitirati, vjerovatno onda i to može biti razlog zašto je najveći broj ljudi još uvijek suštinski nepismen.

Drugo, fonološki i gramatički opisi jezika te pravila pisanja koja

donose naši lingvisti i koja se koriste u obrazovnoj standardizaciji ne odražavaju jezik koji većina ljudi koristi. Naši jezički stručnjaci uglavnom nisu prihvatili *opis* kao svoj naučni metod, iako je on vladajući pristup u savremenoj lingvistici i uopšte u nauci, nego se drže *propisa* utemeljenog na poprilično upitnim principima i izvorima i istorijskoj argumentaciji.

Mnogo je, naravno, lakše i ekonomičnije, ali i beskorisnije, *propisati* kako bi nešto trebalo da bude, na temelju istorijskih proračuna i mišljenja „stručnjaka“, nego to isto *opisati* onakvim kakvo zaista jeste. Zato i imamo puno više alhemičara nego naučnika u lingvistici. Lingvisti nam se češće ponašaju kao zakonodavci, a manje kao naučnici i savjetnici. Oni rijetko temeljno opisuju jezik, a još rjeđe nude priručnike i stilističke savjetnike zasnovane na takvom opisu. Oni češće pokušavaju da pravi, živi jezik koji ljudi koriste u svakodnevnom životu ukalupljaju u svoje istorijske ili druge racionalizacije i mistifikacije.

Pravopis je, inače, dosta neobična riječ, jer pretpostavlja krivopis. Nije ni čudo što se većina običnih ljudi ustručava da bilo šta kaže ili napiše. Boje se presude prijekog suda: „Neppravilno! Neuki ste i nepismeni“. I jezička tiranija se i dalje nastavlja. A iz diskursa Odbora za standardizaciju srpskog jezika i Vijeća za normu hrvatskog jezika ponekad izvire takva isključivost.³ Ovakva tijela, ako već postoje, trebalo bi da na osnovu naučnih istraživanja i *opisa* savremenog jezika većine izvornih govornika daju jezičke *savjete* o prihvatljivosti jezičkih oblika u pojedinim kontekstima, a ne da glasaju, proglašavaju, zabranjuju, optužuju i sude.

Naravno, ovakva, gotovo vjekovna jezička autokratija običnom čovjeku ipak nije pomogla da se jasnije izrazi i pravilno piše. Neki cinik bi mogao da pomisli da našoj propisivačkoj tradiciji očito i nije bilo stalo da većina ljudi jasno govori i piše. Stoga su smišljali u jeziku neutemeljene i komplikovane propise o nečemu što suštinski ne postoji i objašnjavali ih istorijskim ili nekim drugim nenaučnim razlozima i objašnjenjima.⁴

Neki su pokušali da se odupru pravopiscima, Sava Mrkalj, na primjer. Pravopisni aparat mu to nikad nije oprostio i svirepo ga je kaznio. Iako je potakao jezičku revoluciju, njegove naučne principe naši lingvisti uglavnom ne slijede. Doduše, preuzeli su pojedine njegove floskule.

Kod nas u jeziku stoga još uvijek vlada *propis*, a ne savjet utemeljen na naučnom *opisu*. Često neka obična i korisna riječ, odlukom jezičkog alhemičara postaje nepravilnom, nestandardnom, „seljačkom“, ili, u skladu sa političkim potrebama, srpskom ili hrvatskom. I malograđanskom i nenaučnom intervencijom pravi se apstraktnija riječ

koja nikom ništa ne znači – ni seljacima ni građanima. Posljedično, ljudi više ne znaju svoj jezik, jer ono što su znali je nepravilno, a ono što je pravilno im je strano i ne mogu ga koristiti spontano (Ožegović, 2007). Gotovo je zabavno ponekad gledati voditelje i goste na Hrvatskoj televiziji kako se ispravljaju kad kažu neku riječ odnedavno proglašenu „nepoželjnom“.

Nesposobnost za naučni opis i savjet o jeziku dovodi do nenaučnog propisa i nasilnog nametanja jezičkih „pojava“ utemeljenih u glavama lingvista, ali ne i u stvarnosti živog jezika. Primjer za ovo je i navodni „pravilni“ naglasak kod višesložnih riječi kao što su *televizija*. Većina ljudi kaže *televizija* ili *opozicija*, što je naravno, prihvatljivo. Međutim, u medijima čujemo ono „pravilno“ *televizija* ili *opozicija*, koje preporučuju lingvisti (Nedeljković, 1998). Ovakve pojave u lingvistici odražavaju siromaštvo naučne misli. Jer, ako veliki broj izvornih govornika koristi jedan naglasak, a lingvisti samo neki drugi propisuju „pravilnim“, onda to ima malo veze s naukom. Naučnik nikad ne bi smio da vrši uticaj na svoj predmet istraživanja – on ga opisuje i, kad je u pitanju jezik, putem studija, priručnika, udžbenika, stilistika i jezičkih savjeta utemeljenim na tom opisu, pomaže učenicima i onima koji ponekad imaju nedoumicu. Dakle, lingvisti bi trebali da opisuju, analiziraju i objašnjavaju postojeći, živi jezik, a ne da ga mijenjaju i propisuju. Svaki izvorni govornik najbolje poznaje i govori svoj maternji jezik. Promjene u jeziku, kao i nove riječi, treba da nastaju korištenjem jezika, a ne u kabinetima alhemičara. Gramatike, priručnici i stilistike („pravopisi“) treba da su utemeljeni na svježem i sistematičnom opisu jezika koji svi koriste, odnosno na pravilima i drugim osobenostima koja lingvisti *otkriju* u savremenom jeziku.⁵

Naša jezička alhemija odraz je površnog odnosa prema stvarnosti, pokušaj formalizacije suštine bez želje da se zasuču rukavi i temeljno istraži suština. Jezičku formu je, naizgled, mnogo lakše prilagoditi pojedinim političkim zahtjevima, kakvih je kod nas uvijek bivalo na pretek (Svi prijedlozi od 1990. do 2007, 2007; Jurišić, 2007; Ivanjek, 2007). A okvir u kome se to radi zove se jezička politika.⁶

Priča o tri jezika u BiH vrhunac je spoja jezičke politike i alhemije. Po lingvističkom principu međusobne razumljivosti, jezici koji se govore u Bosni i Hercegovini lingvistički su jedan jezik, sa različitim narječjima, leksičkim razlikama i različitim političkim nazivima.⁷ Izvorni govornik nekog od narječja ne mora biti lingvistički obrazovan da to odmah i uvidi, u razgovoru ili u medijima. Međutim, upravo je u jezičkoj politici nevjerovatan otpor prema stvarnosti i žar za nametanjem lažnog. Takav kameleonski mentalitet je donekle razumljiv, ali je dosta neobičan, jer

je nepotreban.

U svakom slučaju, i dalje imamo veliki nesklad kad je u pitanju naš jezik, između njegovog naučnog opisa i jezičko-političkog propisa.

Možda je i takav odnos prema jeziku proizašao iz određene političke navike, jer vijekovima nam je nametan ili prilagođavan jezik koji nije bio naš. Možda i zato što su nam nametani i gramatike i pravopisi iz drugih jezika. Možda zato što su neki željeli da komuniciraju svoju veličinu ili bahatost tako što su proizvoljno odlučivali o tome šta je „pravilno“.

Pravilno je, naravno, uvijek značilo ono što je u skladu sa pravilom, odnosno propisanom normom. Dovoljno je da ste u mogućnosti da donesete ili utičete na donošenje pravila i odmah postajete jezičkim stručnjakom ili makar pismenim, jer vi znate, odnosno govorite *pravilno*. Naravno, budući da *propis* često nije bio odraz lingvističke pravilnosti živog jezika takav propis je većina ljudi mogla prihvatiti samo *formalno*.

Propisivačka tradicija je dovela i do značajnog siromašenja jezika. Pored toga što veliki broj ljudi nije siguran u svoj izraz, još više ih se boji da stvara nove riječi. Tvorba novih riječi, izraza i značenja je gotovo bogohulna i, čak i ako se radi, tako nešto je dozvoljeno samo stručnjacima, u laboratoriji. Naš jezik, kao i svaki živi jezik, potencijalno je veoma plodotvoran, i u njemu bismo mogli stvarati mnoštvo novih riječi koje treba da odražavaju promjene u društvenoj stvarnosti. Nove riječi treba da stižu iz svakodnevne upotrebe jezika u najrazličitijim kontekstima društvenog života. Međutim, to se kod nas rijetko dešava. U drugim jezicima godišnje u jezik nekad uđe na desetine kovanica i novih značenja. Kod nas se najčešće nova riječ proglašuje nepravilnom, odnosno nepostojećom, izuzev ako nije *uvozna*. Strane riječi tako, na žalost, ostaju jedini prihvatljiv način bogaćenja našeg jezika.

Slično nam je i sa nazivima mjesta, ulica i gradova. Nekada davno smo i mi, kao neki drugi narodi, mjestima i ulicama spontano davali imena koja na svojevrsan način dočaravaju mjesto koje označavaju. Ulice smo kasnije počeli nazivati po imenima ljudi ili drugih mjesta i time ih potpuno odvojili od mjesta do kojih vode ili u kojima se nalaze. Neka stara ili nezvanična imena mjesta i ulica podsjećaju da je nekad bilo više lingvističke slobode: Potkozarje, Borik, Paprikovac, Vrbaski put.

Obožavanje forme, odnosno idolopoklonstvo nije svojstveno samo nama. Propaganda, još u svom izvornom obliku, upravo je utemeljena na ovoj ljudskoj osobini. Takvu *propagandu* je „objelodanio“ papa Grgur XV, još 1622. godine (Pratkanis i Aronson, 2001: 11). Međutim, nama je, čini se, posebno svojstven paradoks robovanja formi čiju suštinu ne možemo ili ne želimo imati, pa je preziremo ili negiramo.

Ovakva vrsta prilagodljivosti svojevrsan je mehanizam preživljavanja

i opstanka. Takva vrsta opstanka u biljnom i životinjskom svijetu nije nepoznata. Kameleonizam je odlika i malih i fizički slabijih živih bića i kultura da mijenjaju, prilagođavaju i stiču različite forme, ali da sadržajno ne mijenjaju svoju unutrašnjost, suštinu. Oni mijenjaju boju, izgled, imena, ali ostaju isti, mijenjaju nazive i društvena značenja svojih običaja, ali ne i same običaje. Naravno, kameleonski mentalitet nije hir, nego je odlika opstanka malih jedinki i malih kultura, kako kod životinja, tako i kod ljudi. Kameleonizam je vjerovatno bio metod opstanka na Balkanu kroz milenije.

Imena i nazivi u jeziku kod nas su dobar primjer. Na primjer, Bošnjaci imaju niz arapskih i turskih ličnih i porodičnih imena. I pored takvih imena, većina Bošnjaka nisu Arapi ili Turci, nego su Sloveni i autohtoni su u BiH. S druge strane, to što Srbi i Hrvati često imaju slovenska imena ne znači da su većina Srba i Hrvata Sloveni, iako su i oni autohtoni u BiH.

Posljedice

I pored pozitivne uloge svojevrsnog kameleonskog formalizma, posljedice ovakvog kulturnog identiteta često mogu biti negativne. Proizvode korupciju (tragamo za prečicama da što lakše zadovoljimo formu koju ne cijenimo), licemjerstvo, neiskrenost, neukost, netrpeljivost, podrugljivost, nepoštivanje tuđeg rada, te plagijat i druge vrste krađe.

Posljedica formalizma je i lažna slika stvarnosti u našim glavama, ciničan i fatalistički odnos prema životu i stvarnosti, i, naravno, fetišizacija pojedinih titula, simbola, riječi, dokumenata. Često se kod određenih službenika javlja i postvarenje potpisa, pečata, potvrda, dozvola i drugih dokumenata. U prosvjeti, kod pojedinih profesora i učenika, vrši se postvarenje ocjena, odnosno objektivizacija subjektivnog (kad subjektivnu ili trenutnu provjeru znanja vidimo kao objektivno ili trajno mjerilo znanja), što nekad ima ozbiljne psihičke traume i posljedice.

Robovanje formi čija se sadržina ne poštuje stvara oportunistički i javno licemjerstvo. To se često može vidjeti na brojnim ritualnim događajima, od otvaranja javnih prostora, polaganja vijenaca i drugih javnih događaja, do simuliranja autentičnosti u učešću i identifikaciji sa nekim pojavama ili ritualima. Nemoralni odnosi s javnoću crpe upravo na ovakvoj vrsti društvenog licemjerstva (Ewen, 1996).

Pored neukusa koji ih obično prati, i neke današnje svadbe su primjer forme bez suštine, znaka bez označenog, običaja bez značenja. Imamo i primjere imitacije simbola: plastični ukrasi i cvijeće, plastični

ruzmarin i plastična odjeća, uz vještačka pića i preglasnu muziku, uglavnom šalju nejasne poruke svatovima koji se uglavnom ne poznaju. Slično je i na nekim drugim slavljinama.

I novoizgrađene, raskošne crkve i džamije i ostali skupocjeni simboli vjere u okruženju siromaštva primjer su forme bez suštine. A u našem okruženju nedavno počinjenih svirepih zločina, nezapamćene okrutnosti i bezosjećajnosti takvi simboli vjere, saosjećanja, solidarnosti i ljubavi prema bližnjem još su jedno negativno podsjećanje na bitnu nebitnost.

Sličan primjer je i isključivo kostimografsko korištenje „narodne“ nošnje. Naime, nošnja koju već dugo narod ne nosi nije narodna nošnja. Nekadašnja narodna nošnja danas je muzejski rekvizit, kao i igre koje u njima igraju kulturno-umjetnička društva. Naravno, njihova uloga čuvanja historijskog nasljeđa sasvim je jasna i korisna. Međutim, najvažnija poruka koju nove generacije ne mogu da shvate kad gledaju plesače u kostimima „narodne nošnje“ je da te nošnje nekad *nisu* bile kostimi kulturno-umjetničkih društava, nego da su one bile naš svakodnevni život, odnosno gradivno tkivo društvene zajednice u kojoj su živjeli naši preci. Stoga i tu imamo samo formu čija je suština bila život koga više nema. Taj život i vrijednosti utkane u njemu *smo davno odbacili*. Upravo to nove generacije treba da shvate i rekonstruišu – životnu suštinu muzejskih eksponata kulture koju smo odbacili.

Jedna od posljedica našeg formalizma, naravno, jeste i nepoštivanje i odbacivanje, pa čak i prezir suštine. Trka za samo formalnim zadovoljenjem određenih društvenih potreba ili uslova ne razvija motivaciju i težnju da se bilo šta solidno uradi. U takvom duhovnom stanju nema ideje perfekcionizma, odnosno želje da se svaki posao uradi temeljno i uvijek što bolje i što ljepše. Ne oduševljavaju nas uspješna djela ljudskih ruku. Primjeri su svuda. Usluge su nam loše i na svakom koraku vidimo bezvoljne ljude koji loše obavljaju svoje poslove. Često vidimo i da neki vozači prvo stanu ili skrenu pa tek onda daju znak da će to uraditi.

Pored toga, i sama forma koju ispunjavamo ili napravimo je često neugledna, bezlična i zadovoljava samo minimalne zahtjeve. A ružna je vjerovatno ne samo zato što ništa ne sadrži nego zato što je njeni idolopoklonici suštinski ne vole, pa se ne trude da makar oblikom lijepo izgleda. Današnji Zapad, između ostalog, jeste i kultura forme – koja sadrži trijumf materijalnog nad duhovnim i forme nad sadržajem, ali trijumf gotovo savršene forme i stalnog istrajavanja za još boljom formom.

Posebno loše nam je stanje u djelatnostima u kojima je potreban veliki rad i stručnost da bi se postigli prihvatljivi rezultati. I to ne samo

u proizvodnji. Dobar primer je prevođenje. Prevođenje s drugih jezika je zahtjevno i složeno, iziskuje puno znanja, rada i strpljenja, ali kod nas se tradicionalno shvata olako i često se veoma površno radi. Kultura formalizma, nepoznavanje strane kulture i jezika, te nedostatak motivacije doveli su do takvih problema i zabluda. Površni i neuki prevodioci nanijeli su nam možda više štete u pogrešnom poimanju stvarnosti i mistifikaciji pojedinih znanja, teorija i cijelih oblasti nego svi drugi nedostaci u obrazovanju zajedno. Dodatna šteta pogrešnih prevoda je siromašenje vlastitog jezika. A kad pogrešno prevedena ili protumačena riječ uđe u jezik s nekog zvaničnog ili stručnog mjesta kasnije ju je teško ispraviti. Primjera je pregršt i na svakom koraku. Od pogrešnih teorijskih pojmova, preko „promašenih“ naziva, do „brzo“ prevedenih zakona i neprevedenih ili potpuno pogrešno prevedenih riječi, izraza i struktura. Knjige, serije i filmovi vrve od pogrešnih prevoda. Čak se i naslovi pogrešno prevode. Svojevremeno je film *Fair game* preveden kao „Fer-igra.“ I tu se ne radi samo o tome što riječ *fair* nije prevedena (kao *pravedna* ili *poštena*), nego što izraz „fair game“ uopšte ne znači „poštenu igru“⁸ nego „slobodnu lovinu“. A „are you all right?“ kao i odgovor na ovo pitanje pojedini prevode sa: „Jesi li u redu?“ i „U redu sam“.

Neuki „prevodioci“ strane riječi i izraze ni ne prevode, nego ih samo na brzinu prilagode našem izgovoru. Najviše neprevedenih riječi i prepisanih struktura ima u nauci, tehnologiji i politici. Uzmimo riječ *entity* iz Dejtonskog sporazuma. „Prevedena“ je kao *entitet*, a mogla je biti prevedena nekom riječju koja postoji u našem jeziku i koja se dotad koristila za uporedivu društveno-političku pojavu, kao što je riječ *jedinica* ili *cjelina*. I naravno, većina ljudi uopšte ne zna značenje riječi „entitet“ u bilo kom drugom, osim „dejtonskom“ značenju (pitanje je, naravno, koliko je bio dobar izbor ove riječi i u izvornom tekstu, ali na to prevodilac ne može i ne treba uticati).

Greške koje se prave u prevođenju su strukturalne, semantičke, stilske, stručne i kulturološke. Grci i Englezi bi rekli da su nam i dani u sedmici „nakrivo nasađeni“. Naime, u engleskom, na primjer, nedjelja je prvi dan u sedmici, ponedjeljak drugi i tako redom. Nama je ponedjeljak prvi, utorak drugi, itd. Kako onda uopšte da se razumijemo s tim svijetom kad im je četvrtak peti dan u sedmici, a petak šesti?

Bitna nebitnost svara svojevrsnu kulturu laži, odnosno svakodnevni život utemeljen na laži (Mitchell i Thompson, 1986). Laž se naprosto prihvata i često opravdava kao nužan *modus vivendi*. Laž se opravdava saosjećanjem, brigom, višim ciljevima, egzistencijalnim problemima, psihičkim stanjem, nacionalnim interesom, strahom, hrabrošću i

svakojakim drugim osjećanjima, ciljevima i osobinama. A, u stvari, razlog je često jednostavan: ljenost, neukost, sebičnost, neodgovornost ili bezobzirnost (Dvorniković, 2000: 651-669, 824-833).

Posljedica bitne nebitnosti, odnosno nipodaštavanja suštine pojavnog je često predstavljanje tuđeg kao svog i uopšte nepoštivanje prava autora nekog djela. Ovakav nonšalantan odnos prema tuđem ogleda se i u krađi materijalnih i duhovnih djela tuđeg rada i njihovim predstavljanjem kao svojih i možemo ih kod nas često pronaći u muzici, arhitekturi, nauci, proizvodnji, trgovini.⁹

Prepisivanje na časovima i na ispitima, podmetanje tuđih radova kao svojih i niz drugih sličnih stvari koje učenici rade nisu uvijek posljedica kulture laži ali su, u svakom slučaju, *način* njenog usvajanja. Pored fenomena formalnog, i zahtjevi i ciljevi nekog predmeta koji su nerealni u odnosu na ono što nastavnik ili škola pruža učeniku ili studentu stvaraju kontekst za razvijanje kulture laži i podmetanja. Naime, učenicima se često ni blizu ne pruža onoliko koliko se traži od njih.

Ciljevi su, osim za pojedince, neostvarivi pa ih onda karikiraju i nastavnici i učenici. U svemu tome veoma je malo poštovanja prema učeniku kao prema mladom čovjeku. I sve to ponekad proizvodi strah, laganje, prepisivanje, podmetanje i plagijat.

Nedavni slučajevi korupcije u visokom obrazovanju – prodaje ispita i diploma na univerzitetima u Srbiji i BiH, te razotkriveni plagijati naučnih radova u Hrvatskoj nisu slučajnost – oni su refleksija naše bitne nebitnosti. Želja za kupovinom diplome i akademskog ugleda govori o trijumfu forme nad sadržajem, o tome da zvanični znak ima veći značaj od stvarnosti, suštine na koju bi trebao da ukazuje, koju označava.

Slično je i sa nekim zakonima. Donosimo zakone koji su nesprovodivi, a onda ih karikiramo, izigravamo, kršimo ili ne sprovodimo.

I inače, naš stav prema ulozi države je neobičan. I sama država u tome pomaže. Ljudi u državnom aparatu, od opštinskih do republičkih javnih službenika, tradicionalno su, vijekovima parazitirali na građanima i zloupotreblavali položaj (bez obzira na to ko je na vlasti i kakav bi državni aparat takva vlast željela). Imati „dobru vezu“ kod nas je još uvijek društveno cijenjena odlika, bez obzira na to što pretpostavlja kršenje zakona. A poslovice „nigdje hlada do opštinskih zgrada“ odavno govori o odnosu prema radu i privilegijama javnih službenika. Kod nas se još uvijek ne smatra da država treba da je u potpunosti na usluzi građanima, nego, ako baš mora, onda minimalno. Na svakom koraku se, s druge strane, mogu naći primjeri da neki misle da stvari trebaju

biti potpuno obrnute, odnosno da građani i preduzeća treba da su na usluzi državi i njenim službenicima.

Kultura laži i mimikrije se možda razvila u cilju preživljavanja, ali još jedna od posljedica života s laži je strah od otkrivanja i psihički pritisak koji taj strah stalno održava. Pored toga, život s lažima nas čini manje tolerantnim prema istini jer istina ometa naš svakodnevni način života. Ukazivanje na istinu, bilo kakve vrste, veoma se teško prihvata. U školi ili na poslu to može biti ispoljeno u vidu netrpeljivosti prema ukazivanju na greške, a u privatnom životu na neke propuste ili nedostatke koje imamo. Ukazivanje na grešku se nekad doživljava kao velika uvreda i osoba koja ukazuje na grešku se optužuje i osuđuje za sve nedaće koje takav postupak prouzrokuje.

Često, stoga, ne prihvatamo istinu i ne želimo da vidimo stvarnost koja nam se ne sviđa. Nećemo da vidimo stvari kakvim jesu, nego ih uvijek pokušavamo vidjeti, opisati i objasniti onakvim kakve nam više odgovoraju. Da bismo to učinili, onda tragamo za formom, odnosno nazivom koji govori o nekoj drugoj istini – onoj koja se nama više sviđa. Politički život na prostorima kulturološke Jugoslavije u petnaestak proteklih godina se svodio na sukobe i na mijenjanje ili davanje novih naziva, imena i znakova.

Vremenom nam postaje važno samo kako se nešto zove, a ne kakvo je ono u stvari, kakva mu je suština. S novim nazivima i znakovima kod nas i počinju i završavaju ratovi i ostali oblici društvene svireposti. U takvom okruženju *nazvati nešto pravim imenom* ponekad je neoprostivo.

Dati nečemu ime, odnosno „imati dobro ime“ jedna je od najstarijih propagandnih tehnika. Dati nečemu ime ili lijep izgled je i suština djelovanja reklamne industrije. U reklami se nazivom i likom pokušava dati novo značenje, odnosno promijeniti ili (do)dati suština određenom proizvodu, suština koju ljudi cijene, vole ili koju žele imati (bilo da su to fizičke osobine proizvoda ili zadovoljstvo ili duhovno stanje korisnika, poput sreće, ljubavi, uspjeha, radosti). Takve suštine taj proizvod najčešće nema ili ne može da ima, ali ako ga imenom ili pričom vezujete za takvu suštinu, on je u glavama ljudi i dobije. Na primjer, ako nekoj pitkoj vodi damo ime „Planinska voda“, a pije te vode u reklami smjestimo u idiličnu atmosferu porodične radosti ili avanturističku atmosferu mladalačke strasti, neki će misliti da pijući „Planinsku vodu“ piju izvorsku vodu sa planinskog izvora, koja će im donijeti radost i strasna uzbuđenja.

Dodatno, davanje nečemu imena i značenja koje takvo ime nosi ponekad onemogućava razumijevanje njegove suštine, onemogućava

da se vide stvarne osobine neke pojave. I to je još jedan nedostatak forme koju i želimo i preziremo.

Naravno da se životna, društvena i kulturna suština mijenja, ali moramo mijenjati i oblike u kojima je sadržana. To i jeste problem. Nije problem u tome što je nestalo stare suštine. Umjesto nje uvijek imamo novu, bolju ili lošiju, ali ne bismo trebali zamazivati sebi oči starim ili novim nazivima ili znakovima koji ne odražavaju suštinu nove životne stvarnosti.

Dakle, kultura bitne nebitnosti prisutna je svuda – od privatnog života, preko obrazovanja, posla, politike i javnog života, i ona ima svoju cijenu. Jedna od psihosocijalnih posljedica je i besciljnost. Na više mjesta i svuda oko nas možemo vidjeti djela i oblike besciljno napravljene. Vidi se: utrošena je neka energija i trud, ali bez cilja, funkcije ili smisla. Tog ima na svakom koraku. Takva besciljnost svakako može biti posljedica kulturološkog robovanja formi odvojenoj od suštine, odnosno sputavanja slobodnog mišljenja i nemogućnosti definisanja ciljeva i davanje imena i oblika koji održavaju suštinu pojava koje imamo na umu. Ljudi tako često rade brojne stvari bez ikakvog smisla jer kontekst nije pragmatički stimulativan. Dakle, pored realnog nedostatka slobode i slobodnog mišljenja, slobodu još više potire bitna nebitnost.

Jedna druga, potpuno suprotna posljedica takvog sputavanja slobodnog mišljenja je i svojevrсна vrsta netolerancije ili neprilagodljivosti, odnosno nesposobnosti nošenja sa zahtjevima za ispunjavanje suštinskih, a ne samo formalnih uslova ili zadataka. Neke osobe su stoga besciljno neprilagodljive, ili, drugim riječima, bezrazložno tvrdoglave. Naravno, obično se kaže, neka djeca se naprosto rode takva. Ali ako se djeca nastave tako ponašati kroz cijeli život, onda su, figurativno rečeno, mentalna nedonoščad.

Besciljnost, neko će reći, jeste sloboda. Ona i jeste vrsta slobode. Jer, ako ne mogu da radim slobodno ono što želim, onda neću da radim ni ono što moram, nego ću lutati besciljno, neki pomisle.

I svako ima pravo na individualnu besciljnost, ali baš nema uvijek pravo da drugima nameće svoju besciljnost. Društveni život je utemeljen na određenoj mjeri dobrovoljnog prilagođavanja, kompromisa. Prilagodljiviji ljudi su društveniji, pa veći broj takvih ljudi i čini društvenije i veselije ljudske zajednice. Tamo gdje nema prilagođavanja, nema uspješnog ostvarivanja zajedničkog interesa i vladaju individualne besciljnosti ili jasno izraženi individualni ciljevi. S druge strane, društveno prilagođavanje je opravdano samo u onoj mjeri u kojoj ne ugrožava ličnu slobodu.

Demokratska društva ovaj problem pokušavaju riješiti vladavinom prava, tj. da ista pravila, kakva god da su na snazi, važe i isto se primjenjuju na sve građane. Pretpostavka je da tamo gdje nema vladavine prava ima manje društvenosti, a više besciljnosti. Tamo gdje se pravila primjenjuju selektivno više je i korupcije, eksploatacije, nasilja i svih ostalih društvenih zala.

Pa kako onda biti slobod(oum)an u okruženju ograničene slobode i stalnih zahtjeva za prilagođavanjem? Vlastita osjećanja i poruke treba crtati i oblikovati bojama koje se steknu vlastitim trudom. Na svoj račun bi trebalo da mogu da oblikujem svoje poruke. Ono što radim na tuđi račun, s druge strane, „primijenjena“ je umjetnost gdje je neophodno prilagođavanje radnom vremenu i pravilima i ciljevima strane koja me plaća da izvedem neki oblik. U okruženju koje favorizuje besciljnost, ucjenjivanje i izrabljivanje – nije lako ni jedno ni drugo.

Kultura bitne nebitnosti dio je kameleonskog mentaliteta malih društvenih zajednica pod pritiskom velikih, jer formalnim prihvatanjem tuđih naziva ljudi su pokušavali sačuvati sebe i svoj način života. Kameleonski mentalitet nije hir nego je bio čest metod opstanka na Balkanu kroz milenije. Međutim, on nije uvijek bio i ne mora biti vladajući način života na ovim prostorima.

Rješenja postoje

Iako, kako bi to Vladimir Dvorniković (2000) rekao, nismo baš u „najboljoj moralnoj formi“ (796), bitna nebitnost nam nije vječno suđena. Naprotiv, drugačiji lični odnos prema stvarnosti može donijeti ogromne promjene u životu, a posebno ako se istovremeno i u našoj društvenoj zajednici njeguju građanske slobode i druge demokratske vrijednosti. Iako totalitarni nadzor nad pojedincem u savremenom zapadnom društvu dosta zabrinjava, demokratsko društvo uvijek nudi potencijal da se, ako ništa, borimo protiv dominacije kulture bitne nebitnosti.

Uvijek, naravno, treba krenuti od sebe i od svog ličnog života. Da bismo bili svjesni svijeta u kome živimo, uvijek treba da se trudimo da stvari vidimo onakvim kakvim jesu, koliko god da nam se ne sviđaju, a ne onakvim kakvim bismo htjeli da budu. To se postiže obraćanjem pažnje na provjerljive pokazatelje, razvijanjem logičkog mišljenja i nazivanjem stvari pravim imenima.

Biti iskren prema sebi nije lako, ali to je prvi korak. Za iskrenost je neophodna velika želja, snaga i hrabrost, a posebno u maloj ili licemjernoj sredini. Na primjer, kad u školi ili na poslu ne vidimo i ne

prihvatamo svoje greške i propuste i za njih optužujemo druge. Traženjem problema u drugima nećemo ga pronaći i riješiti tamo gdje najčešće jeste: u nama. Isto važi i za roditelje koji ne vide da je nekad problem u njima ili u njihovoj djeci, a ne u učiteljici ili u komšinici. Nekat problem u sebi ne želimo da prihvatimo jer smo svjesni da on postoji, ali nam se ne sviđaju okolnosti zbog kojih smo i napravili propust. Onda svoj problem pokušavamo podvaliti nekome optužujući okolnosti koje nam se ne sviđaju. To je najčešće put da stvorimo nove probleme.

Nakon iskrenosti prema sebi, slijedi iskrenost prema drugima, što je još teže postići, jer osuda drugih nekad može biti i bolna i opasna. Ipak, ako proces teče polako, postupno i sa osjećanjem, on je ostvariv i nema većih posljedica. Naime, nekim ljudima je neprihvatljivo stvari nazvati pravim imenom. To vam neki nikako neće oprostiti, a opet, to je jedini put ka boljim odnosima i višem kvalitetu vašeg života.

Svjestan odnos prema stvarnosti je ključan. Da bi živio punim i plodotvornim životom, odnosno bio spokojan i sretan u životu, Bugeja ističe da čovjek mora biti *svjestan* i *savjestan*. Svjesnost podrazumijeva da „svijet oko sebe vidimo onakvim kakav stvarno jeste, a ne onakvim kakav bismo željeli da bude“, da možemo da „predvidimo posljedice naših postupaka“ prije nego što nešto uradimo, te da možemo da „sagledamo posljedice naših prošlih postupaka“. A savjest „zahtjeva da volimo i da smo voljeni; da održavamo istinske veze s drugim ljudima; da dajemo doprinos zajednici“ u kojoj živimo. (Bugeja, 2005: 18-19).

Važan korak koji treba preuzeti je i truditi se da sve što radimo radimo što bolje možemo da bismo lično bili zadovoljni s tim što uradimo. I takav odnos treba imati i prema dosadnim i trivijalnim poslovima i stvarima, kao i prema zanimljivim i važnim poslovima i stvarima. To ne znači da ćemo mi ili neko drugi uvijek biti zadovoljni s onim što uradimo, ali je važno da uvijek stvari radimo što bolje možemo. Drugim riječima, stvari treba raditi „kako treba“ ili ih uopšte ne treba ni raditi. Ovo „kako treba“ u ličnom životu znači onako kako želimo, a u školi i na poslu, po zadacima i uputama koje dobijamo. Ako imamo takav stav prema radu, on će nam često donijeti osjećaj uspjeha i ispunjenosti, koliko god naizgled nevažan posao obavljali.

Treba gajiti i zdrav odnos prema formi i graditi vlastiti stil kad je u pitanju izraz ili izgled. S jedne strane, kao što znamo, suština i forma su jedinstveni i često neraskidivi i da bismo bili zadovoljni s onim što radimo trebamo obratiti pažnju na cjelinu djela. Forma je nekad važna i zato što se, između ostalog, od loše forme ne vidi dobra suština. Na primjer, ako u pismenom ili vizuelnom radu napravimo puno grešaka ili

je on iz nekog drugog razloga nejasan, dosta ljudi neće pročitati ili razumjeti našu poruku. U kulturi bitne nebitnosti, prezir forme i suštine dovodi i do oblikovanja loše forme, jer rijetko se neko istinski posveti nečemu u što ne vjeruje ili što prezire. I, ako preziremo formu kojoj robujemo, tada zadovoljavamo samo minimalne elemente takve forme ili oblikujemo forme koje su odvojene od sadržaja. Zato su nam razne društvene forme ružne ili nejasne i zato često možemo vidjeti aljkavost svuda oko nas.

Nije loše s vremena na vrijeme prisjetiti se i da je forma moguća bez sadržaja, a da sadržaj nije moguć bez forme, pogotovo onda kad smo očarani blještavilom forme. Pomaže i ako razmišljamo o suštini koja stoji iza riječi, znakova i slika kojima smo svakodnevno obasuti u medijima.

I naravno, trebamo obratiti pažnju na forme u našim glavama. Uvijek trebamo pokušati da ne postvarujemo znakove, riječi i slike, da nam ljudska djela i sudbine imaju uvijek više važnosti od svih simbola. Tako ćemo izbjeći da stvaramo fetiš i od svojih i od tuđih znakova, ocjena, naziva, zvanja i titula.

Koliko je vlastiti bijeg iz hipokrizije uspješan, uvijek zavisi i od sredine u kojoj živimo, od porodice do društvene zajednice. U demokratskom društvu slobodnih ljudi, propisi treba da idu na ruku građanina, da im omoguće što lakši i što uspješniji rad i život u društvenoj zajednici. Zato ih i donose demokratski izabrani predstavnici građana u ime građana na skupštini neke društvene zajednice. U duhu grčkog zakonodavca Solona, trebamo donositi zakone koji su primjenljivi: dakle, zakone koji odražavaju želje i interese većine građana i zakone koje je materijalno ili praktično moguće sprovesti u našoj zajednici. Ovo podrazumijeva i ukidanje besmislenih propisa.

U društvenom životu izuzetno je važna pravda ili, kako se to danas kaže, vladavina prava. To u osnovi znači da su propisi isti za sve i da se svi propisi jednako primjenjuju na sve građane. Mi volimo pravdu, ali sve dok naš predmet nije u pitanju – onda bismo nekad htjeli da se zakon prekrši. To je najveći problem u razumijevanju i poštovanju društvene pravde. Jer kod nas je rijetko kad bilo vladavine prava. Čak i kad su mogli, mnogi propisi su propisivali pravila željenog ponašanja, a ne stvarnog društvenog okruženja. Propisivani uslovi su nam često bili nedostižni i pribjegavali smo licemjerstvu. Mahom smo izigrali sve propise koji nisu odražavali našu suštinu i koji nam nisu išli na ruku. A pošto nam većina njih nije išla na ruku, onda smo i stvorili značenje formalnog kao lažnog, kao nečeg što ne odražava pravu suštinu, a ne kao nečeg što omogućava, odražava ili upotpunjuje suštinu ili sadržinu. U tom smislu, morali bismo mijenjati forme i prilagođavati ih sadržajima

u koje vjerujemo.

Jer u demokratskom društvu građani treba da imaju uticaja na donošenje zakona koji čine temelj vladavine prava. Zakon je u demokratiji društveni dogovor koji je odraz potreba, interesa i mogućnosti građana čiji predstavnici donose zakone u skupštini. A pravda bi u demokratskom društvu trebala da se temelji na tome da društvene norme budu iste za sve i da se uvijek primjenjuju jednako na sve. U okruženju društvene pravde „imati dobru vezu“ je besmisleno.

Budući da je komuniciranje temelj društvenog života, veoma je važno oslobađati se formi u jeziku koje ne odražavaju njegovu komunikativnu suštinu. Posebno kod nas je neophodno mnogo više slobode u izrazu, šire prihvatljivosti različitih varijanti, oblika riječi i značenja. Isto tako, treba hrabriti i podržavati kovanice, a ne samo tuđice. Jednom rječju, jezik sa mnogo više varijacije, slobode i stilističke tolerancije će omogućiti više kreativnosti. Takav jezik će nam olakšati život u društvenoj zajednici, a on će sigurno postati ljepšim i bogatijim brojnim djelima onih koji se trenutno ne usuđuju da ga koriste u javnosti. U jeziku nam trebaju i svježija istraživanja i opisi, te savjeti i priručnici, a nikako ne novi standardi i pravopisi. Više jezičke slobode uvijek donosi više jezičkog i duhovnog bogatstva.

Konačno, i u ličnom i u društvenom životu moramo razumijeti da zadovoljavanjem forme nećemo postići suštinske ciljeve. Samo formom ili formalno nećemo riješiti probleme suštine: ako donosimo neprimjenjive zakone, osnivamo ustanove bez uslova za njihov rad ili izdajemo dokumenta bez pokrića. U društvenom životu treba ponekad znati i prepoznati i znakove bitne nebitnosti. Jedno pismo ili telefonski poziv nekad mogu zamijeniti obrazac, red, šalter, prijavu, pečat, ovjeru, potvrdu, uvjerenje i rješenje.

Na kraju, dobro je imati na umu da ako se nešto nazove drugim imenom, koliko god ime lijepo zvučalo, uopšte ne znači da se bilo šta promijenilo. U tome je bit *formalnog*.

Bilješke

¹ Glagol „značiti“, odnosno riječ „znači“ ovdje koristimo u smislu – *upotrebljava se kad želimo da ukažemo na predmet, pojavu, ideju*.

² Dihotomija forme i suštine je prisutna i u vjekovnoj raspravi i o tijelu i duši, odnosno o materijalnom (forma) i duhovnom (suština). Dakle, i materijalno nekad ima ulogu forme, a duhovno suštine. Forma često može da imitira cjelinu (i formu i sadržaj) pošto je ona vanjski, javni dio nečega, dok sam sadržaj to ne može. U svijetu digitalizovanih formi – znakova, riječi i slika – odnos forme i suštine postaje još složeniji i zanimljiviji.

³ Npr, Odluka br. 30 (2003).

⁴ Sa samo dva „dopuštenja“ u pismu običnom čovjeku bismo možda više pomogli nego svi

dosadašnji jezičko-politički odbori zajedno: 1) davanjem mogućnosti, utjelmejene *na govoru većine*, da se *j i h* mogu ali *ne moraju* koristiti u pisanju riječi koje nisu lična imena, nazivi, odnosno stranog porijekla; te, 2) pored postojećeg fonološkog, prihvatanjem i morfofonološkog principa u pisanju (tj. prihvatanjem principa da se glasovne promjene po zvučnosti i mjestu tvorbe mogu, ali *ne moraju* označavati u pisanju), budući da ionako niko ne piše onako kao što govori. Drugim riječima, Mrkaljev/Vukov moto bi trebalo prihvatiti metaforično (piši narodnim jezikom), a ne uvijek doslovno (piši kao što nešto *izgovaraš*), a jedna takva promjena „opismenila“ bi većinu stanovništva, i to *bez raskida s književnim nasljeđem*. Još neka pojednostavljenja i više slobode u izrazu utemeljene na jeziku većine izvornih govornika bi radikalno olakšali pisani izraz. Ali, teško da bi se tako nešto pod našim nebom moglo desiti.

⁵ Tad bismo imali pravOPIS, a ne PRAVOpis.

⁶ Posljedice apsolutnog „propisivism“ i gušenja slobode putem jezika opisao je Džordž Orvel u 1984, u „ konačnom, jedanaestom izdanju rječnika“ novogovora (Orvel, 1999: 231).

⁷ Jezici koji se govore u BiH imaju mahom istu morfo-sintaksičku strukturu, isti glasovni sistem i sličnu prozodiju, zajedničku leksiku i kod većine izvornih govornika različitih jezika postoji potpuna međusobna *razumljivost*. Dakle, lingvistički su jedan jezik (Hrvatski i srpski su jedan jezik, 2006; Latinović, 2007a; 2007b).

⁸ Pravedna ili poštena igra se na engleski jezik prevodi kao „fair play“.

⁹ Ovo nije jedinstvena osobina našeg podneblja. Amerikanci su „pozajmili“ brojne elemente duhovne i materijalne kulture „novog“ svijeta, a navodno je i ruski car Petar Veliki pozajmio oblik i boje holandske zastave. Kasnije su ovu „slovensku“ trobojku preuzeli i neki drugi slovenski narodi.

KORIŠTENI RADOVI

- Bugeja, Michael. (2005). *Interpersonal divide: The search for community in a technological age*. New York: Oxford University Press.
- Dvorniković, Vladimir. (2000). *Karakterologija Jugoslovena*. Beograd: Prosveta.
- Hrvatski i srpski su jedan jezik. (2006). Preuzeto 7. aprila 2007. sa <http://www.slobodnadalmacija.hr/20060207/kultura01.asp>.
- Ewen, Stuart. (1996). *PR!: Social history of spin*. New York: Basic books.
- Ivanjek, Željko. (2007, 5. april). Hrvati, govorite li hrvatski?, *Jutarnji list*, 29-31.
- Jurišić, Mirjana. (2007). Pravopisni cirkus: U kaosu profitiraju autori i izdavači, a protivnike nemilosrdno eliminiraju. Preuzeto 23. februara 2007. sa <http://www.vecernji.hr/newsroom/culture/746372/index.do/>.
- Latinović, Zora. (2007a). Jezik iz šešira, *NIN*, 2936, 50-53.
- Latinović, Zora. (2007b). Samo se Šešelj pravi da ne razume, *NIN*, 2936, 53.
- Michell, Robert W. i Thompson, Nicholas S. (1986). *Deception:*

Perspectives on human and non-human deceit. Albany: State University of New York Press.

Nedeljković, Vojin. (1998). Pravilno ali pogrešno: Lutanje jednog srpskog akcenta. Preuzeto 30. marta 2007. sa http://host.sezampro.yu/jezikdanas/5-98/5-98_5.htm.

Odluka br. 30. (2003). Preuzeto 7. aprila 2007. sa <http://www.rastko.org.yu/filologija/odbor/odluka030.html>.

Orvel, Džordž. (1999). *1984*. Beograd: Čigoja štampa.

Ožegović, Nina. (2007). Neću protiv ne ću, *Nacional*, 587, 10.

Pratkanis, Anthony i Aronson, Elliot. (2001). *Age of propaganda: The everyday use and abuse of persuasion*. New York: Henry Holt and Company.

Svi prijedlozi od 1990. do 2007. (2007). Preuzeto 23. februara 2007. sa <http://www.vecernji.hr/newsroom/culture/745424/index.do>.

PROMENA ULOGE ŠOKA U SVETU KONZUMERIZMA: DADA KAO UPORIŠTE SAVREMENOG OGLAŠAVANJA

Ognjen Radović

Uvod

Unutar savremenog sveta postoje nizovi „objekata“ i ideja koji služe za usmeravanje celokupnog globalnog života. Taj narod ne odmerava narodnosti, dobrotu, karakter ili druge renesanse i revolucionarne prideve, nego potrošački libido i trošadžijsku izdrživost na bankovnom stanju. Svet kakvim ga znamo baziran je na materijalističko-pluralističkoj ideji u kojem vlada samo pojam imanja i privatnog vlasništva.

Razlog takvog ishoda na kraju dvadesetog i početku dvadesetprvog veka je isuviše kompleksan i izdiferenciran da bi konačni odgovor bio jednodimenzionalan i bespogovorno prihvaćen. Jedan od aspekata mogao bi biti i jedna kratka hipoteza koja će biti predstavljena u ovom radu.

Naime, proizvođači su postali vladari sa Olimpa, a njihovi proizvodi ambrozija koja regeneriše naša čula otupela za stvarnost, na takav način da konzumacija nekog proizvoda dovodi do želje za posedovanjem i upotrebom nekog drugog proizvoda. Taj lanac je opisivao i Erih From (Erich Fromm), govoreći o konzumerizmu kao zavisnosti koja nastaje usled neprihvatanja ili samozavaravanja sopstvenom društvenom ulogom i svoga postojanja.

Ako kažemo da čovekom upravlja svesno i podsvesno, postavlja se pitanje: *Na koji način podsvesno utiče na odluke svesnog?* tj. kako čovek biva nanovo ubeđen da određen proizvod ili usluga pospešuje njegov „nepoželjan život“. Jedan od mogućih odgovora bi mogao biti – dadaizam kao utilitarno sredstvo televizije i oglašavanja. Tako je Hans Richter rekao „To što se sada zbiva u neo-dadaizmu jeste pokušaj da se šok ustanovi kao vrednost po sebi.“ (Tibode, 1961: 152) upućujući nas na glavnu odrednicu dadaističkog pokreta.

Glavna odrednica dadaističkog pokreta je i glavna linija orijentacije unutar ovog rada. Naime, ovaj rad će nastojati da razjasni uticaj dade na savremenu reklamu i time objasni neizbežan uticaj reklame na potrošače. Kroz rad će se analizirati pojmovi: efekt šoka, infantilnost poruke pri istom načinu oblikovanja poruke, uticaj podsvesnog na re-

zoluciju svesnog kao glavnog pokretača pri donošenja odluka, komunikacijskih teorija koje govore o odnosu medija i čoveka i oblicima reagovanja na određene perceptivne i mentalne stimulacije.

Naravno da bi se ova tema valjano obradila, u početku će biti potreban relativno iscrpan opis istorijskog razvoja dadaizma i ostalih umetničkih pravaca koji imaju srodnu vodeću ideju ili su nastali kao posledica usložnjavanja početne ideje – ideje o nezavisnosti intelekta i čovekovog postojanja, te slobodi misli i osećanja. Nadalje će se govoriti o delimično mladoj transformaciji reklama i pristupa oglašivača svojim potrošačima. Unutar analize će se nastojati uspostaviti korelacija između određenih komunikacijskih teorija, koje iako delimično usmerene ka nekom drugom objektu ipak odista mogu biti korisne i u ovoj hipotezi koja balansira između sveta umetnosti naspram potrošačkog društva, te marketinških relacija.

Pregled teze

Nakon pomnog izučavanja revolucionarnog pravca u književnosti, mora se postaviti pitanje čemu DADA zapravo služi, koja je njena posvećenost a kolika prosvetljenost, te da li su se koridori i „umetničko-ekstremistički“ stavovi ovog pravca podvukli pod kožu savremenog čoveka i savremene kapitalističko-utilitarističke menažerije. Iako bi Jonesko rekao da je menažerija „staklena“, „stvorenje“ koje trenutno gospodari životom većeg dela zemaljske kugle jeste sfera sticanja moći i kapitala.

Ovde se već postavlja pitanje: Koja je povezanost kapitalističkog režima i umetničkog pravca koje nije zapravo pobliže i odistinski ni upoznalo takmičenje cena i preimućstva? Odgovor na ovaj upit je prilično jednostavan – unutar „blasfemijskog“ iniciranja podsvesnog putem istrošenih idelaističko-kapitalističkih kanona regrutovana je umetnost u svom najpaganističnijem obliku da služi kao grafičko, idejno i semiotičko sredstvo za uobličavanje proizvoda, usluga i sveprisutnijih brendova. Zapravo, umetnost je postala alatka za tesanje postojećih uverenja zamenjujući ih novim sjajnim proizvodom koji bi trebao da nadomesti emotivnu ispraznost, zanemarivanje mašte i zloupotrebe sebe kao savršenog i sveže modelovanog bića koje je spremno da proglasi sebe za „društveno korisnu osobu“.

Iako se već u samim začecima ovog rada nazire anarhistička nota kao i kod Markusa (Marcus) koji traži tragove karmine i uspostavlja dugotrajni lament nad „zlatnim vremenima“, ovaj rad će se bazirati na činjeničnoj potkrepljenosti iznesenih tvrdnji sa stalnom težnjom da posebno objasni novonastalu situaciju i da predloži moguće vidove delo-

vanja na promeni iste.

Kroz rad će se analizom suštine dadaističkog pokreta pronaći glavna idejna linija koja je naknadno translirana u pop-art te u pank i grandž, jer shvatanjem osnovnih postulata vizulene i glasovne zaigranosti ovih pravaca i njihove evolucije dopreće se do srži uticaja dade na promenu potrošačkog senzibiliteta. Takođe, upotrebom postojećih komunikoloških teorija, kao sudija nad procesom simbioze, stvoriće se dokaz za moguće postojanje teze.

Kao glavne ideje za dokazivost koristiće se teorija kultivacije, teorija funkcionalne perspektive na donošenje grupne odluke, teorija tehnološkog determinizma, teorija simulakruma, teorija kognitivne disonance (za analizu procesa donošenja odluka, medijskog uticaja, usmeravanja pažnje i ovisnosti o tehnologiji), efekat šoka i infantilnog govora u dadi (kao povod za privlačenje pažnje i nadomeštanje izgubljenih podsvesnih i imaginacijskih sposobnosti), praktičnog pop-arta (uvođenje efekta šoka u marketinško okruženje i menjanje pojma predmetnosti nekog umetničkog dela), sve do histeričnosti i otupelosti mladog društva (pank i grandž) i knjiga za instant slavu u ograšivačkom domenu.

Početak, kraj i novi početak

Sve je otpočelo „23. juna 1916. u kabareu, osim ako to nije bio 14. juli, u iznajmljenom hodniku, kad se Bal (Ball), u čudesnom kostimu predstavio kao čarobnjak“ (Marcus, 1989: 226). Kao što se vidi DADA nije znala ni kad je otpočela, tako da su dadaisti već pri začetku svoje ideje bili odani istoj. Nepostojanje pravila, osim onih izrečenih pluralističkim manifestima, bio je glavni slogan dade. Da li to znači da dada automatski odbacuje sve i ljubav i postojanje i smisao?

Odgovor je jednostavan – ne. Naime, još samim manifestom dade (ili bar jednim od bezbroj) Cara (Tzara) je „obavestio“ javnost da dada odbacuje sve, ali i da sve prima jer „dada zna sve, dada pljuje na sve, ali...“ (Tzara, 22) uvek je svesna i na oprezu od uživanja u dobijenim poredama nad prividno uravnoteženim izmima.

Zvanično osnovana 1916. godine, dada je uticala na promenu u istoriji umetnosti, ljudskoj svesti i shvatanja umetnosti. Naime, začetak imena dada se pripisuje Tristanu Cari i Marselu Janku (Janco) sa jedne strane „zbog česte upotrebe reči da, što na rumunskom znači da, dok drugi veruju da je grupa umetnika okupljena u Cirihi 1916, želeći ime za njihov novi pokret, odabrala reč nasumičnim ubadanjem francusko-nemačkog rečnika“ (wikipedia.com).

Unutar četiri godine najjače zastupljenosti i kreativnosti (1916-1920), dadaisti su ostvarili veliki pomak u svetu umetnosti (iako to neki dadaisti ne žele da dadu priznaju kao umetnički pravac). Međutim, unutar ove četiri godine, mnogobrojne fluktuacije unutar pokreta izazvale su i njegovu brzu smrt u javnosti, jer efekt šoka više nije bio toliko jak u svetu gde se svaki dan nastojao prišiti sledećem.

Iako ne toliko popularna kod publike, dada je bila omiljena kod umetnika, tako da je bila podeljena na nekoliko vodećih škola – Berlin, Keln, Njujork, Pariz i Holandija. Svaka od ovih škola bila je specifična po nekim obeležjima, tako je npr. pariška škola njegovala intersovanje za vizuelni izražaj time se donekle dodirujući sa američkom školom, dok su se nemačka i austrijska škola više okrenule pisanoj i govornoj reči. Naravno i u svojoj nesložnosti, dadaisti su se ipak podržavali, svodeći svoje razmirice na deo celokupne predstave – predstave koja je trebala da oživi duh građanstva, a uguši onaj sveprisutniji: malograđanski.

Za potrebe razumevanja načina funkcionisanja, stilizacije i načina izražavanja dade, potrebno je razumeti okolnosti pod kojima se dada razvijala. Naime, posle Prvog svetskog rata, svet je zapao u doba posleratne depresije, koja nije imala skoru nameru „odlaska“ izuzev kroz kvaziprisutno, letargički svesno i poželjno industrijsko doba. Upravo u tom rascepu društvene izolacije i transcidentalnog jednoulmlja, pojavila se dada kao potreban eliksir.

Na osnovu dosad iznesenog, većini „posmatrača“ dada će se učiniti kao krajnje destruktivan pokret, ali uprkos spoljašnjem „izgledu“ dada „je ipak nešto značila, ona je u najmanju ruku označavala određeno stanje duha koji u odnosu na sva postojeća pravila i funkcije nad svime preferira spontanost, a to znači i slobodu“ (Donat, 1985: 8). Iz ovog skromnog zaključka se izvodi osnovna premisa o dadi kao konstruktivnom i nadasve stvaralački potentnom umetničkom pravcu koji je ogrezao u dotad nepostojeće sfere stvaralaštva spoznajući nove vidike i forme interpretacije.

Unutar razvojnog puta, dada je rukovodila nastojećim i prkosila postojećim eminentnim stvaralocima diljem sveta. Naime, nastavivši neopaganističke simpatije (prvo prepoznate u kubizmu koji je svoje ideje crpio i iz primitivne afričke vizuelne umetnosti) i uvodeći ideje dekonstrukcije poznatog, dadaisti su odlučili da načine britki prevrat koji nikako nisu hteli da bude nešto manje od toga. Tako je Marsel Dišan (Marcel Duchamp), jedan od vodećih dadaista francuske škole, unutar zidova kabarea Volter otpočeo osveštavanje masa izvodeći surogate dramskih predstava, večeri poezije, skulpture i muzike. Time je stvoren podrivački karakter dade – šokiraj i prevrni.

U prilog ovim težnjama Hans Arp (Hans Arp) je jednom rekao „dada je osnov svake umetnosti. Dada je izostanak smisla što ne znači besmislenost. Dada je bez smisla kao priroda i teži da svakoj stvari dâ njeno suštinsko mesto. Dada je za bezgranični smisao i za ograničenja sredstva.“ (Arp *“Jours effeuillés”* u Béhar, 1994: 14). Ovde je primetno stajalište i svesnost da je dada suštinska energija svakog bića, a ne stilistički pokret koji će u savremenom svetu biti tako prihvaćen – kao ljuštura bez mesa tj. suštine.

Izostanak smisla je vraćanje polaznim korenima, vraćanje mahinaciji prirodnog sistema kao glavnog pokretačkog ustrojstva. Dadaisti smatraju da je infantilni govor revolucija evolucije, da svako treba pronaći unutrašnji govor, ali ne govor oblikovan filterom svesnog nego ispuštanjem primordijalnog karaktera i materije. Moglo bi se reći da je u modi bilo bivstvo a ne bitak.

Stvaranjem svog spektruma i ekspresionog vokabulara koji bi svima trebao biti znan i lako razlučiv, dada je nastojala da stvori unificirani rečnik značenja. Tako se dada može prihvatiti kao izazivač nove subkulture, odnosno za izazivanje menjanja već postojećih značenja, kao što se kulturološke studije oslanjaju na značenske promene gde postojeća značenja stvaraju opnenta ili onâ zasnovana na deformaciji postojećih npr. Stjuart Hol (Start Hall) „Otpor kroz rituale“.

Unutar svog manifesta dadaisti poput Care, Dišana, Bala, Heningsa (Hennings), Arpa, Ernsta (Ernst), Pikabije (Picabia) i Breton (Breton) su želeli da raskinu sa homogenošću partitativnih idela i da ih razbiju u beznačajne čestice. Zapravo efektom šoka i vraćanjem u sebe dada je vodila ničiji i svačiji rat za pobijanje pogrešnih stavova, ali nažalost na tom putu mnogi su otkinuli deo dadinog duha ili forme i iskoristili ga za izgrađivanje novih ideologija koje uspešno ovlađuju savremenim pučem.

Upravo Breton, po jenjavanju dade, podstrekava razvoj novog pravca koji će ostaviti izuzetno jake posledice na umetničke kružoke. Naime, Breton je začetnik nadrealizma, pravca koji preuzima dadaističku netolerantnost prema ustaljenim idejama i pretače ih u snoviđenja. Takođe unutar nadrealizma nastali su prvi pokušaji pisanja zaumnim (automatsko pisanje) jezikom. Stvaranjem automatizma i fantazijskog esteticizma, nadrealizam je pružio cvetni buket pun novih mirisa i boja, koji je za razliku od rastrganog dadaističkog buketa bit usmerio prema lepoti vanjštine.

Na lepoti vanjštine, i slavi predmetnosti tj. „fantastiku kulta objekta, enviromenta i nove figuracije“ (Bihalji-Merin; 163) nastavio se razvoj novih umetničkih eskapaža. Uporedo sa razvojem avangardnog i eksper-

imentalnog pozorišta na čelu sa Beketom (Beckett), na američkom kontinentu dolazi do novog oblika umetničkog izražavanja koji će samo potvrditi reči većine dadaista da je *reklama umetnost*.

Dakle, početkom pedesetih godina dvadesetog veka razvio se pop-art i ostavio neizbrisiv trag na svet umetnosti, ali još više na redefinisaniu postojeće pop kulture. Sa kopljonošom Endijem Vorholom (Andy Warhol) i njegovom hiperaktivnom fabrikom umetnosti događala se promena svojstvena društvu koje se sve više kulturološki multiplicira, apstrahuje i spaja na novim kriterijumima. Nesvesno, pop-art se odaje kao simulacija stvarnosti, kao simulakra koja uživa u svom eksponiranju unutar medijske sfere. Bodrijar (Baudrillard) kaže da je „stvarno stvoreno iz umanjenih jedinica, iz matrica, banki sećanja i modela komandi – i sa ovim elementima može biti reprodukovana nebrojeno puta“ (Baudrillard, 1994: 170).

Ova tvrdnja se lako može provući i kroz pop-art, mada je pop-art dodatno usložen jer je njegovo polazište već nestvaran svet koji se organizovao prema navedenim Bodrijarovim elementima. Na taj način, spojena je umetnost kao odavno definisana „deformacija“ stvarnosti (koja je svima prepoznatljiva kao takva) i svet uslovne stvarnosti. Simulakrum je „imitiranje“ prirodnosti stvari tj. oponašanje stvarnosti na takav način da se taj surogat čini kao stvarnost, a upravo to pop-art konstruiše, spajajući svet pop kulture, umetnosti, potrošačkih navika i reklame. Naime, slogan postaje univerzalni melodijski ključ i poe-tski metar.

Melodija i poetika drugačijeg pogleda na svet pokušala je sedamdesetih godina prošlog veka uspostaviti novi poredak u načinu razmišljanja i ponašanja. Tako se izrodio pank, pravac koji je nastojao da poništi dosadašnja znanja i istoriju nauštrb nove civilizacije kojom bi upravljala malo više ljuta omladina. Pank je stremio pobijanju činjenica, flertujući sa destruktivizmom. U svom najjačem naboju, pank je na čelu sa Sex pistols-ima upirao sve prste prema tradicionalnoj Engleskoj u kojoj je zavladała apatija i intelektualna atrofija. Govoreći prostakluka i čineći „nedolične“ scene za oko kamere, pank grupe su podsećale na postojanje jedne druge kulture koja nije blagonaklona ispijanju čajeva i gledanju tenisa, a još manje traženju lepog. Međutim, uskoro ovaj revolt je izgubio svoj značaj, zauvek različit od dade, jer dada je stvarala, a pank je težio samouništenju prouzrokovanim tinejdžerskim nedoumicama.

Naposletku, poslednji pravac koji je ostavio veći uticaj na širu publiku (bez želje za zanemarivanjem Fluksus grupe, transgresionog filma, avangarde, brut arta i trenutno popularnog „video arhiviranja“ skulptura)

jeste grandž. Za razliku svih dosad opisanih pravaca, grandž je uveliko različit iz nekoliko razloga. Prvo, grandž je jedini začel u S.A.D.-u, Meki potrošačkog mentaliteta, (2) forma grandža kao muzičkog i ideološkog pravca je prihvaćen od strane tadašnje Generacije lks, (3) ubrzo po početku, grandž je silovito počeo biti eksploatisan, (4) pojavljuje se novo raspoloženje – nezainteresovanost i bezvoljnost, (5) grandža se niko nije bojao.

Da se grandž nije uspeo razumeti na drugačijem nivou govori podatak da je Kurt Kobajn (Curt Cobain) izvršivši samoubistvo 1994. godine, ugasio jedan pravac bez prevelikog žala. Grandž je bio i ostao himna jednog nezadovoljnog društva koje je radije kupovalo muziku bezbroj sličnih grupa, nego što je zastalo i probalo da shvati da se po prvi put jedna subkultura potpuno spojila sa jutarnjim berzovnim izveštajem

„Ako je promena dizajna radikalna, to će biti znak da se i radna organizacija menja na radikalnan način“ (Ind, 1996: 157). Preimenovanjem reči dizajna u dizajn ideje dobija se slika korporacijskog imidža neke firme i njenih proizvoda. Svojim proizvodima organizacija prikazuje lice proizvoda i svoje naličje, a upravo, između drugih, stvarajući efekat šoka onemogućava potrošača da jasno odmeri lica i naličja tako što ga preplavljuje drugačijim komunikacijskim formulacijama.

Unutar komunikacijskih kodova koji se koriste za pridobijanje publike najjači je efekat šoka, poziv na maštarenje i infantilnost poruke. Ako se uzme „ideja da je društvo vođeno kulturološkim mitovima koji nisu opipljivi dovodi nas do pitanja kako znamo da su kulturološki mitovi tačni?“ (Trompenaars i Woolliams, 2004) Međutim, ako bi pretpostavili da su mitovi opipljivi onda bi opipljivi dokazi (koji više nisu mereni legitimnošću nego željom u verovanje) imali moć šokiranja.

Efekt šoka je danas visoko prisutan u svim ekonomski i potrošački potentnim društvima. Razlozi za to se mogu pronaći u razvijenim marketinškim tehnikama koje svesno koriste postojeća znanja iz polja lingvistike, vizuelnih umetnosti, biologije, semiologije i komunikoloških teorija. Kao jedna od teorija koja je potpuno primenjiva u predviđanju posledica reklamnog šoka jeste teorija kognitivne disonance. Prema ovoj teoriji gledaoci traže ravnotežu u svojim verovanjima; „oni koriste proces redukcije disonance da bi postigli ekvilibrijum“ (www.tcw.utwente.nl). Drugim rečima, ako reklama u sebi nosi efekat šoka, taj će uticati na destabilizaciju osobe koja biva šokirana, terajući gledaoca u stanje destabilizacije iz kojeg se potencijalni potrošač nastoji otrgnuti. Naravno da bi se vratio u stanje konsonance gledalac će nastojati da prekine tok informacija koji prouzrokuje poremećaj prijašnjeg

stanja, ali dok se to dogodi reklama je već uspela u svom cilju – da bude zapamćena. Jeste da reklama možda nije uticala na odluku gledaoca da počne koristiti taj proizvod, ali ako se ta reklama žrtvuje radi prenosa pažnje na neku drugu reklamu koja će imati ekvilibrijumski sastav onda je reklama bila uspešna.

Kako je cilj svake reklame da utiče na naše odluke, sasvim je opravdana težnja oglašivača da pronađu zaobilaznicu kroz ustaljen proces odlučivanja. Prema teoriji funkcionalne perspektive na donošenje grupne odluke Hirokava (Hirokawa) i Guran (Gouran) razlikuju četiri funkcije u postizanju rešenja „(1) analiza problema, (2) postavljanje cilja, (3) identifikacija alternativnih rešenja i (4) ocenjivanje pozitivnih i negativnih posledica“ (Griffin, 2003: 232). Na osnovu postojećih etapa, efekat šoka je lako sredstvo koje svojom jačinom može uticati na destabilizaciju svih (izuzev postavljanja cilja) funkcionalnih delova procesa odlučivanja. Naravno, trebalo bi biti oprezan u vezi sa epitetom grupne odluke, jer povećanjem broja učesnika smanjuje se mogućnost željenog efekta, ali prethodnom analizom ciljnih grupa kao već homogenizovanih grupa i mogućnošću predviđanja optimalnog vremenskog roka za odlučivanje može se poboljšati delotvornost vizuelno-informacijske prenatranosti (svojstvene dadi) i uspešnost reklame npr. reklama za automobile emitovana u vreme desetominutne pauze u nekom uskospecijalizovanom restoranu.

Unutar sveta reklamiranja postoji beskonačan niz reklama koje koriste uticaj šoka ili vizuelne preopterećenosti da bi prezentovale proizvod. Naravno, taj šok se može postići na više načina naročito u sadašnjem globalnom svetu gde je tolerancija poziv svakog građana. Tako je u reklamama kompanije United colors of Beneton prisutan veliki faktor šoka i provokacije na kojima je ova firma i ostvarila svoj kapital. Nadalje, Levi's, Rifle, Motorola, H&M, FCUK, Volkswagen i BMW takođe koriste efekat šoka u svojim reklamama. Međutim, poslednji u navedenom nizu, BMW je uspešno spojio šok i poznato lice. Naime, unutar reklame za automobil pojavljuje se Madona (Madonna) koju šofer vodi u adrenalinsku jurnjavu po gradu pri kojoj Madona biva „razbacana“ po celom automobilu, ali na kraju izlazi na premijeru svog novog filma potpuno netaknuta. Dakle, uvođenjem poznate osobe „koja je veoma prepoznatljiva i koju ljudi lako mogu vizuelizovati jer im je dobro poznata“ (Pringle, 2004: poglavlje 8) i nedavnim fijaskom svog poslednjeg igranog filma, kao i nekoliko neumesnih izjava postala donekle omražena (ali i dalje slavljena), unutar auta koji predstavlja zamenu za javni linč, reklama uspeva na svim nivoima.

Drugi element je preopterećenost informacijama. Dobar primer

ovog dadaističkog pristupa jeste najnovija reklama za Coca Cola-u gde se prikazuje celi animirani svet unutar aparata koji nudi Coca Cola proizvode. Gledalac se preplavljuje sa ogromnim brojem informacija koji graniče sa kičom, ali koji uspevaju u prvobitnoj nameri da stvore „informaciono zagušenje“ radi eliminacije sumnje o kvalitetu proizvoda. Pored toga, ovakva vrsta reklama zadovoljava sve veću potrebu savremenog čoveka za begom od stvarnosti tako da putem fantazijskih svetova gledalac dobija mogućnost „logičke uprošćenosti“ i „pražnjenja frustracija“.

Mada je televizija izgrađena na jednostavnom komunikacijskom kôdu, koji samo zbog mogućeg broja distrakcija izgleda znatno komplikovajiji, većina gledalaca smatra televizijski program kao visoko sofisticiran komunikacijski kôd koji iznosi većinski tačne i potkrepljive informacije. Prema Gerbneru „gledaoci koji provode mnogo vremena pred televizijom razvijaju preterano verovanje u strašan i zao svet“ (Gerbner u Griffin, 2003: 380). Ovakvom pretpostavkom se rukovodi teorija kultivacije, prema kojoj su ljudi „svedoci“ povećanog nasilja u stvarnom svetu. Takvim zaključkom ljudi postaju više prestrašeni za svoju sigurnost koju nastoje da nadomeste povećanom konzumacijom. Povećanjem prestrašenosti efekt šoka se čini kao logično rešenje za povećanje pozornosti jer gledaoci ostaju ostaju nenaviknuti na takav komunikacijski model, koji naposljetku dovede do povećanja potrošnje sa privremenim smanjenjem anksioznosti.

Kao što se dosad videlo za razumevanje uticaja dade na reklamu može se upotrebiti veliki broj komunikacijskih teorija. U ovom radu će se spomenuti još jedna teorija - tehnološki determinizam. Tehnološki determinizam se temelji na ideji da su mediji čovekova produžena čula. Iako se i ova teorija mora usvojiti sa oprezom, postoji verovatnoća da je njeno objašnjenje ujedno još jedno objašnjenje za uticaj dade. Naime, MekLuan je nastojao da objasni uticaj medija na čoveka kroz istorijsku mapu čovečanstva, prema kojoj je razvojem tehnologije menjan glavni oblik komunikacije sa različitim posledicama po čoveka, tako je trenutno doba – elektronsko doba, uticalo na veliki proboj računara i televizije. Prema MekLuanu televizija je hladan medij, ali on diferencira i forme po tom principu. Prema pojmu hladno, televizija „iziskuje umešanost i participaciju gledaoca radi popunjavanja nejasnih i konfuznih slika“ (Griffin, 2003: 348). Dakle, televizija zahteva potrebu za učestvovanjem, dok reklama sa dadaističkim elementima i eliminacijom informacija iz određenog spektra npr. zvuka može biti topla. Tim mešanjem se doprinosi uspešnosti reklame, gde osoba biva prvo informisana, a potom „uvučena“.

Zaključak

Na kraju rada moguće je izvesti nekoliko zaključaka prema kojima današnja reklama ima čvrste veze sa dadom i ostalim pravicima u umetnosti koji su odlučno prkosili svom vremenu i stvarali revolt protiv vladajuće kulture i mišljenja. Dada je koristila šok, menjanje postojećih simbola i znakova, beg od stvarnosti, te vraćanje osnovnim porivima. Upravo i reklama radi isto, samo što se unutar reklamnog komuniciranja koriste ubeđivačke tehnike, koje su takođe bile prisutne i u dadi, ali se nisu zasnivale na dopadanju nego na stvari izbora. Nadasve dada nikad nije, iako spolja netolerantna, kršila komunikacijsku kulturu.

Kao što je rečeno, reklama je sastavi deo života savremenog čoveka i ona kao takva ispunjava njegov život, uvodeći nove standarde, kršeći postojeća očekivanja i želje. Takođe, reklama je vrsta umetnosti, koja bi se unutar sveta vizuelnih umetnosti nazvala primenjena umetnost. „Umetnost se povezuje sa kvalitetima zabave, koji postoje da zadrže interes.“ (Grimaldi, 2003.) Kao što je Grimaldi zaključio, umetnost je postala moćno oruđe u borbi za trgovinsku prevlast. Umetnost je u kombinaciji sa komunikacijskim tehnikama primenjena u cilju ostvarivanja profita, međutim, da bi zarada bila što veća, oglašivači su počeli primenjivati efekt šoka i bežanja u nestvarni svet. Svet u kojem se ispunjavaju želje svakog potrošača, gde su farmerke sposobne da nadomeste nesigurnost, gde jedna boca Sprite-a može učiniti da potrošač postane dobar sportista i gde najnovije Nike patike pomažu da letimo bez brige gde ćemo se spustiti. Umetnost je mogućnost obećanja i ispunjenja, a reklama ispunjenje bez truda.

Ovaj rad je ponudio osnovne uvide u problematiku povezanosti reklame i umetnosti, sa posebnim osvrtom na uticaj šoka kao pozajmljenog izbora. Odgovorivši na osnovna pitanja, rad je koliko nesvesno u nekim crtama, toliko i svesno u drugim crtama postavio nova pitanja koja bi mogla poslužiti kao polazna teza u nekim dolazećim radovima. Pored toga zbog jako slabe razvijenosti domaćeg oglašivačkog i proizvodnog tržišta nije postojala mogućnost analize sadržaja u potrazi za reklamama koji odgovaraju traženom opisu.

Ovaj rad nameće pitanja na koja se mogu dobiti odgovori samo ako se dosledno upoznaju okviri umetnosti i reklame. Tako se mogu tražiti odgovori na pitanja: da li reklama konstruiše novi vid umetnosti u kojoj se neće ticati koliko delo utiče na doživljaj nego na težnju proživljavanja dela?; da li će svi umetnici postati reklamni magovi?; da li šok u reklamama ima veći uticaj unutar društva koje je naviknuto na efekt šoka ili

kod društava koja nisu?; i naposljetku, da li će umetnost sve više crpeti inspiraciju iz reklama, a reklame iz stvarnog života tj. da li će reklamni džinglovi kao nekad u naučnofantasičnom filmu postati pesme koje se srećno pevaju u pratnji radija ili televizora?

KORIŠTENI RADOVI

- Baudrillard, Jean. (2001). *Selected writings*. Stanford: Stanford University Press.
- Baudrillard, Jean. (1994). *Simulacra and simulation*. Michigan: The University of Michigan.
- Béhar, Henri i Carassou, Michel. (1997). *DADA – istorija jedne subverzije*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Danziger, Pamela. (2004). *Why people buy things they don't need*. Dearborn Financial Publishing.
- Donat, Branimir. (1985). *Antologija dadaističke poezije*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
- Damic, Lazar. (2005). *Shockvertising: a poke in the brain*. Preuzeto 23.09.2006. sa designforum.aiga.org/content.cfm?ContentAlias=_getfullarticle&aid=1362039.
- Feig, Barry. (1997). *Marketing straight to the heart*. New York: Amacom.
- Fiell, Charlotte. (2003). *Graphic design for the 21st century*. Köln: Taschen.
- Griffin, Em. (2003.). *Communication: A first look at communication theory* (5th edition). McGraw-Hill: New York
- Grimaldi, Joe. (2003). *Inside the Minds: The Art of Advertising*. Boston: Aspatore.
- Guiraud, Pierre. (2001). *Semiologija*. Beograd: Plato.
- Hopkins, David. (2004). *Dada i nadrealizam*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Ind, Nicolas. (1996). *Korporacijski imidž*. Beograd: Clio.
- Klein, Naomi. (2003). *Ne logo*. Beograd: Samizdat B92.
- Marcus, Greil. (1989). *Lipstick traces*. Cambridge: Harvard University Press.
- Perloff, Marjorie. Dada without Duchamp/Duchamp without Dada. Preuzeto 27.09. 2006. sa wings.buffalo.edu/epc/authors/perloff/dada.html.
- Pringle, Hamish. (2004). *Celebrity sells*. Chichester: John Wiley & Sons
- Smith, Ken. urednik (2005). *Handbook of visual communication*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Solomon, Michael. (2003). *Conquering Consumerspace Marketing*

- Strategies For A Branded World*. New York: Amacom.
- Steinberg, Charles. (1972). *The communicative arts*. New York: Hastings House.
- Thibaudet, Albert. (1961). *Istorija francuske književnosti*. Sarajevo: Veselin M.
- Trompenaars, Fons i Woolliams, Peter. (2004). *Marketing across cultures*. Cornwall: T.J. International Ltd.
- Tzara, Tristan. Dadaism. Preuzeto 20. 09. 2006. sa sas.upenn.edu/~jenglish/English104/tzara.html.
- Žmegač, Viktor. (1974). *Povijest svjetske književnosti 5*. Zagreb: Mladost.

RIJEČ KAO VEZA

Nevena Vučen

Uparedna gramatika je sistem odnosa između prajezika i potonjih jezika
Antoan Meje

Ljudi su kasno počeli da proučavaju osnovno oruđe komunikacije – jezik. Srednji vijek su obilježile preskriptivne gramatike i pokušaji da se jezički materijal po svaku cijenu uklopi u već formirane obrasce. Kako to obično biva, tek epohalna otkrića poput pronalaska toharskog i hetitskog jezika nagnala su vodeće lingviste XX vijeka da se posvete problematici zajedničkog porijekla jezika. Istaknuti naučnici poput Vladimira Georgieva i Andrea Martinea su svojim radom nauči o jeziku dali potpuno novu dimenziju upravo rekonstruišući fonetski sistem i gramatičku strukturu zajedničkog prajezika indoevropske porodice.

Prema geneološkoj klasifikaciji jezike dijelimo na porodice od kojih je za ovaj rad od interesa isključivo indoevropska porodica sa svojim dvjema grupama – germanskom i slovenskom. Germansku grupu čine danski, švedski, norveški, islandski, njemački, engleski, holandski i flamanski jezici, dok su najstariji posvjedočeni spomenici ove grupe tri skandinavske rune iz III vijeka. Međutim, komparativistika najbitnijim za rekonstrukciju smatra gotski jezik o kojem svjedoče spomenici iz IV vijeka, te prevod Biblije biskupa Vulfila.

S druge strane, slovensku grupu jezika čine ruski, ukrajinski, bjeloruski, češki, slovački, poljski (sa spoljašnjim dijalektima kašupskim i slovinjskim), lužičko-srpski, polapski¹ (izumrli), slovenački, srpsko-hrvatski, bugarski i makedonski. Za rekonstrukciju i komparaciju najbitnijim se smatra staroslovenski jezik.

Nesumnjivo je da su jezici germanske i slovenske grupe slični. O tome svjedoče najviše riječi istog porijekla budući da rekonstrukcije pokazuju kako dolaze iz jednog prajezika – indoevropskog. Kada utvrđujemo srodnost riječi vodimo računa o podudarnosti ili sličnosti u glasovnom sklopu i podudarnosti ili sličnosti u značenju riječi. Komparativno-istorijski metod naposljetku pokazuje i sličnosti između engleskog i srpskog jezika, dok je uzrok različitosti činjenica da srpski jezik pripada *satem* grupi indoevropske porodice, a engleski *centum*

grupi. Činjenica je da je mali broj riječi obje grupe zadržao prvobitno značenje jer se ono najčešće mijenjalo do neprepoznatljivosti.

Primjeri koji će biti prikazani u ovom radu su germanskog i slovenskog porijekla. Radi jasnije rekonstrukcije koristiću i primjere iz drugih indoevropskih jezika, ukoliko su u njima posvjedočeni sljedeći primjeri. Pokušaću da pokažem kako su riječi vremenom mijenjale značenje, zadržale ga ili su se potpuno izgubile i bile zamijenjene novim terminima.

More i jezero

mor

mere (engl.)

Meer (njem.)

more (rus.)

Kada je riječ o nazivima vodenih površina, u indoevropskom se izvodi korjen *mor* koji se najčešće sreće u različitim derivatima. Tako u germanskom ova leksema označava uglavnom jezero ili baru. Arhaično i provincijalno englesko *mere* zabilježeno je u nazivu *Windermere*, koje je u početku bilo jezero skromnih dimenzija u oblasti *Lake District* na sjeverozapadu Engleske. Nijemci su, opet, narod koji nema stvarni kontakt sa morem te pored riječi *Meer* za more koriste i naziv *die See*. U slovenskoj grupi jezika imamo rusko *more* koje znači more dok se jezero označava drugim terminom (*ozero*). I pored baze *mor* postoje paralelne ili izvedene forme koje se odnose na močvaru pa tako engl. *marsh* predstavlja germansko *mar-isk*, dok je engl. *moor* sa dugim vokalom prvobitno označavalo močvaru. (Martine, 1987: 62)

Kralj

reiks (got.)

Reich (njem.)

korol' (rus.)

Germanski jezik preuzima keltsku formu od čega potiče gotsko *reiks* (rīks) sa značenjem "vođa, princ" i derivati njem. *Reich* sa značenjem "država, carstvo" i *reich* sa značenjem "bogat". Međutim, u njem. je drevni oblik za stvarnog kralja pozajmljen i sačuvan kakav je u finskom jeziku bio *kuningas* od čega porijeklo vode engl. *king* i njem. *Köning*. S druge strane, riječ kralj u slovenskoj grupi je posvjedočena kroz rus.

korol' koje potiče od Karolus Magnus (Karlo Veliki) (Martine, 1987: 66).

Trgovina

kaupon (got.)

kaufen (njem.)

kupit' (rus.)

Prvi trgovci poznati germanskim narodima bili su krčmari romanskog porijekla CAUPŌNES. Od CAUPŌ se izvodi got. *kaupon* (trgovati) i njem. *kaufen* (kupiti). Slovenski jezici su u ovom slučaju preuzeli germanski oblik pa tako danas u ruskom imamo *kupit'* (kupiti). Ovdje možemo spomenuti i engl. *buy* koje se priključuje got. *bugian* sa istim značenjem (kupiti) i stvara formalne probleme. Naime, stari oblik je *bycgan* te bi se očekivalo *bidge*. Njegov preterit *bought* odgovara elementu *-bauhts* gotskog *anda-bauhts* (iskupljenje). Tako zaključujemo da se ova riječ prvobitno odnosila na oslobađanje zatvorenika ili robova otkupom. Pojam pomoći donesene otkupom još uvijek se osjeća u nekim upotrebama glagola *buy* (Buy me a drink! – Plati mi piće!). (Martine, 1987: 266)

Snaha

snūsūs

snoru (staroengleski)

snur (visokonjemački)

snuša (staroslovenski)

Indoevropsko *snuso-*, za koje se vjeruje da je prvobitno označavalo "nevjestu", dovodi se u vezu sa korjenom *sneu-* budući da indoevropsko *sneubuh* znači "udati se". Riječ je dobro posvjedočena u indoevropskim jezicima, pa se tako osim staroengl. *snoru*, srp. *snaha* (snaa, sna, snaja) sreće i rus. *snocha*, češ. *snacha* (Georgiev, 1981: 54). Staroenglesko *snoru* označavalo je samo sinovljevu ženu, dok je u srednjoevropskom periodu zamijenjeno složenicom *daughter-in-lawe* tj. današnjim *daughter-in-law*. U srpskom jeziku riječ snaha ima dva značenja: 1. sinovljeva žena i 2. bratova žena. Sa značenjem "bratova žena" u engleskom se upotrebljava složenica *sister-in-law* koja označava i druge porodične odnose nastale bračnim vezama, dok u srpskom postoje posebne riječi: jetrva, zaova i svastika.

Žena
gwen-

kweniz (germanski)
quēns (gotski)
cwēn (staroengleski)
quan (starosaksonski)

U jezicima indoevropske porodice, riječ kojom se označavala odrasla osoba ženskog pola nastala je iz korjena koji je rekonstruisan kao *gwen-* te mu se može pridodati sufiks *-i* ili *-a*. Ovaj oblik dao je germansko *kweniz*, što se u gotskom javlja kao *quēns*, u staroengleskom kao *cwēn*, a u starosaksonskom kao *quan*. U njemačkom jeziku nije zastupljen.

S druge strane, oblik *gwen-a* u germanskom daje *kwenōn*, što se u gotskom javlja kao *quēns*, u starosaksonskom kao *quena*, a u staroengleskom *cwene*. Ova promjena /gw/ u /kw/ je posljedica Prvog pomjeranja suglasnika po Grimovom zakonu.

Što se tiče slovenskih oblika, oblik sa nultim stepenom *gwn-a* u sanskritu je dao *gnā* i u avestijskom *genā*. Ovom obliku u srpskom jeziku i većini slovenskih jezika odgovara oblik *žena*, osim što se u poljskom javlja *żona* a u ruskom izvedenica *ženščina*.

Staroenglesko *cwēn* imalo je dva značenja: 1. odrasla osoba ženskog pola i 2. supruga, ali se najčešće upotrebljavalo u značenju kraljeva supruga (kraljica). Vremenom riječ *queen* pored značenja kraljeva supruga ili udovica počinje da označava i ženu monarha. Danas je riječ zadržala značenje koje se veže za monarhiju, ali se isto tako upotrebljava za žensku osobu koja se po nečemu ističe (npr. Beauty Queen) ili u prenesenom značenju kada označava šahovsku figuru. Po razvoju značenja riječi kraljica engleski jezik je specifičan jer se u drugim jezicima ovaj termin izvodi od imenice kralj.

Međutim, staroenglesko *cwene* je drugačije mijenjalo značenje. Pored osnovnog značenja *žena* ili *supruga*, ovaj izraz često je upotrebljavan kao pejorativ *laka žena*, *prostitutka*. Danas je ovo u engleskom jeziku arhaična riječ sa oblikom *quean*, dok u škotskom ima značenje *mlada djevojka*.

Interesantni su takođe sinonimi iz staroengleskog jezika *wif* 'wife' i *wifmann* 'woman'. Etimologija riječi *wif* nije utvrđena, dok se ona pojavljuje u svim germanskim jezicima osim u gotskom. Međutim, kako se riječ *cwēn* sve više upotrebljavala sa značenjem kraljica, to se riječ *wif* sve više upotrebljavala kao supruga, što danas i jeste osnovno značenje riječi *wife*.

Kada je riječ o srpskom jeziku, riječ žena ima dva osnovna značenja, opšte 'žena' (eng. woman) i suženo 'supruga' (eng. wife) dok se sreće i 'žena' u smislu 'kućna pomoćnica'. (Pervaz, 1996: 54)

Svekar
sveкуро-

śvaśura- (sanskrit)
socer (latinski)
svekrŭ (staroslovenski)
svekor (ruski)
swaihra (gotski)
svigerfar (danski)
svekar (srpski)
swēor (staroengleski)

Rekonstruisana riječ sveкуро- je zapravo složenica koju čine *swe-/swo-* 'svoj' i drugi dio čija etimologija nije pouzdano utvrđena. Termin je dobro očuvan u indoevropskim jezicima: *śvaśura*- (sanskrit), *socer* (latinski), *svekrŭ* (staroslovenski), *svekor* (ruski), *swaihra* (gotski), *svigerfar* (danski), te *swēor* (staroengleski). (Georgiev, 1981: 44). Riječ se u engleskom jeziku nije zadržala jer je u srednjoengleskom zamijenjena sa *fadyr in lawe* odnosno *father-in-law*. U početku je ovaj termin u svim indoevropskim jezicima označavao samo muževljevog oca, kao što je to danas slučaj u srpskom jeziku. Danas se u slovenskim jezicima pravi razlika između ženinog oca (srpski 'tast') i muževljevog (srpski 'svekar'). U drugim jezicima se ta razlika izgubila pa englesko 'father-in-law' označava istovremeno i porodični odnos između snahe i svekra, te zeta i tasta.

Svekrva
sweќrŭ-

śvaśrŭ- (sanskrit)
socrus (latinski)
svekry (staroslovenski)
svekrov' (ruski)
swaihrō (gotski)
svigermor (danski)
svekrva (srpski)
sweger (staroengleski)

Iz indoevropskog korjena *swekrū-* izvedena je riječ kojom je žena nazivala majku svog muža. Ovo je stara riječ i dobro je posvjedočena u indoevropskim jezicima: *śvaśrū-* (sanskrit), *socrus* (latinski), *svekry* (staroslovenski), *svekrov'* (ruski), *swaihrō* (gotski), *svigermor* (danski), *svekrva* (srpski), te *sweger* (staroengleski). Pomjeranjem suglasnika po Vernerovom zakonu objašnjava se germansko /g/ u odnosu na ie. /k/.

Nasuprot već pomenute složenice *fadyr in lawe* koja je u engleskom jeziku zamijenila *swēor*, dolazimo i do složenice *modyr in lawe* koja je potisnula *sweger*. Danas ta složenica glasi *mother-in-law* te označava i majku muža i majku žene. S druge strane, u srpskom se jeziku upotrebljavaju posebne riječi za majku muža (*svekrva*) i majku žene (*tašta*). (Pervaz, 1996: 56)

Majka

mōdor (staroengleski)
mouter (staronjemački)
mati (staroslovenski)
mātā(r) (sanskrit)
mātēr

Vladimir Georgiev rekonstruiše praindоеvropski oblik *mātēr* sa osnovnim značenjem 'majka' dobro je posvjedočen u svim indoevropskim jezicima, pa tako i u germanskim i slovenskim. Staroenglesko *mōdor* danas srećemo u obliku *mother*, dok je staronjemačko *mouter* dalo Die Mutter. Osnovno značenje 'majka' ostalo je nepromijenjeno. Staroslovensko *mati* dalo je u srpskom jeziku 'majka', mada se i oblik *mati* danas sreće u istom značenju.

Po Martineovim riječima, kada se govori o Indoevropljanima, rekonstrukcije dovode do patrijarhalnog sistema u kojem ipak postoje tragovi koji vode do jedne starije strukture u kojoj se prvenstvo daje vezi sa majkom. Osnovna ćelija bila je velika porodica pod upravom jednog *pater-a*, zaštitnika, koji je bio najstariji u svojoj generaciji i bio je prije gospodar nego otac. Pretpostavlja se da je on imao veći broj partnerki, od kojih je većina u ropskom položaju dok je samo jedna mogla da pruža legitimne nasljednike. Riječ *mātēr* se vjerovatno nije odnosila isključivo na odnose između majke i njenog potomstva već na svaku ženu iz društvene grupe koja je rodila dijete, uključujući i ropkinje. Ovo pokazuje da prvobitno nije postojao paralelizam između *pater* i *mātēr*.

Njegovom daljom rekonstrukcijom braća, indoevropski *bhrātres*, tako nisu morala biti rođena od istih roditelja što se odnosi i na sestre, *swe-sōr-es* (ovaj se termin može raščlaniti na *swe* koje će kasnije dati povratnu zamjenicu i podrazumijeva izvorno pripadanje velikoj porodici). Kasnije će se, u pojedinačnim jezicima, kada velika porodica ustupa mjesto grupama koje su sličnije našim običajima, oblici *bhrātres* i *swe-sōr* zamijeniti oblicima koji pokazuju psihološku bliskost.

Riječi koje rekonstruiramo kao *sunu-* i *dhughater*, englesko *son* 'sin' i *daughter* 'ćerka', za Indoevropljane su vjerovatno označavale ne toliko odnos roditelja prema djeci, koliko odnos među osobama koje pripadaju uzastopnim generacijama. Tako u engleskom i danas imamo slobodniju upotrebu riječi *son* ili njenog deminutiva *sonny* koja se odnosi i na dječaka sljedeće generacije.

Slabljenjem patrijarhalnih stega na scenu stupa hrišćanstvo gdje dolazi do opadanja moći porodičnih veza. Do danas su propali svi pokušaji da se rekonstruiše termin koji označava veliku porodicu. Latinski jezik ima *gens*, od korjena *gen-* 'roditi', kojim obilježava ljude istog porijekla po muškoj liniji. Ali u Rimu *gens* više nije osnovna ćelija društva, nego *familia* i njeni ukućani *famuli* u koje se ubrajaju i robovi.

Životinjski svijet

U svojoj knjizi *Indoevropski jezik i 'Indoevropljani'*, Martine rekonstruiše sljedeće termine kojima se imenuju životinje poznate Indoevropljanima:

Pas

Arheologija je pokazala da je pas veoma rano pripitomljen, što nam omogućava da rekonstruiramo jedan stari oblik od kojeg porijeklo vode mnogi termini koji su u upotrebi i danas. U pitanju je rekonstruisana riječ *kuon* ili *kun* od čega sada imamo:

kúōn (grčki)

cú (irski)

hund-s (gotski)

Hund (njemački)

spa-ka (medijski) od kojeg je nastalo *sobaka* (ruski)

Medvjed

Široko zastupljeni korijen je *Herкто*, koji daje grčko *árktos*, sanskritsko *ṛkša-* i latinsko *ursus*. U germanskom ova je riječ zamijenjena rječju koja znači 'mrka boja': englesko *bear*, njemačko *Bär*, dok u slovenskom

imamo složenicu sa značenjem 'koji jede med', rusko *medv-ed*. Med je zasigurno imao veliku ulogu u ishrani Indoevropljana i korišćen je za pravljenje alkoholnog pića medovine. Postoje dva konkurentna oblika za riječ *med*: *melit* sa grčkim *méli*, latinskim *mel*, gotskim *miliþ*, i *medhu* koje obilježava i medovinu. U značenju medovina javlja se i irsko *mid*, englesko *mead*, njemačko *Met*, litvansko *midus* i rusko *med*. U značenju med sreće se litvansko *medus* i rusko *med* (*medv-* u *medved* koje čuva trag starog *-u*).

Lav

Na prisustvo ove životinje na Balkanskom poluostrvu ukazao je još Aristotel. Kako bismo objasnili oblike ove riječi u germanskim i slovenskim jezicima, kao i u drugim evropskim jezicima gdje je posvjedočena, krećemo od latinske forme *leo, leōnis*. Nominativ *leo* objašnjava mnoge oblike pa se čak misli da je riječ o knjiškoj pozajmljenici. Finalno *-o* u *leo* dalo je *-w-* u njemačkom *Löwe*, holandskom *leeuw* i postepeno u litvanskom *levas* i ruskom *l'ev*.

Bilješke

¹ Jezik uz tok rijeke Elbe. Godine 1755. umrla je posljednja žena koja je govorila polapski, dok je na Kongresu slavista u Pragu 1969. Olah održao cijeli referat na ovom jeziku.

KORIŠTENI RADOVI

- Benvenist, Emil. (1975). *Problemi opšte lingvistike*. Beograd: Nolit.
- Georgiev, Vladimir. (1981). *Introduction to the History of the Indo-European Languages*. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences.
- Martine, Andre. (1987). *Indoevropski jezik i "Indoevropljani"*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Pervaz, Draginja. (1996). Vreme i reč: etimološke beleške, u *Istraživanja jezika i oko jezika*. Slobodanka Đolić (ur.). 53-60. Beograd: Čigoja.
- Skeat, W. Walter. (1993). *The Concise Dictionary of English Etymology*. Ware, Hertfordshire: Wordsworth.

WRITING IN SECOND LANGUAGE

Nevena Vučen

Introduction

Admittedly, second language writing is conditioned by a number of reasons such as the issue of proficiency in the target language, first language literacy, and the very approach to the text. Researchers have been showing a great interest in writing and the models of how people actually write. Second language writers with no L2 proficiency are very likely to encounter certain difficulties on their way towards L2 writing.

Writing refers not only to the act but also to the result of that act. Apart from their grammar knowledge, students have to rely on their own ideas. For the first time, they have to generate these ideas in a language other than their mother tongue. This paper will point out some most frequent errors made by the students in the process of writing. Do the reasons for making errors lie in the fluency or they perhaps have to do with some other aspects such as cultural background?

Key points and the results of the research

This paper is to explore writing strategies with SL (second language) writers (L2 students aged 20 – 25, no proficiency in second language). I also tried to detect the most frequent errors made by Serbian native speakers and the reasons for making them. In this article I will discuss the results of the study and its implications in teaching second language writing. During the research, I used the written papers done by non-proficient students of English. English being their second language, they made errors, which I could refer to as typical of non-native speakers.

Two key problems in the students' writings were:

The differences in form and function between their mother tongue and the second language

The transfer of patterns from one language into another

The key words used in this paper are: *second language (SL, L2)*, *mother tongue* and *second language proficiency*.

Discussion

When people learn languages, they encounter many problems. Some of the most important reasons for making grammatical errors are “the clash between function and form; the similarities and differences between the students’ own language and the language that is being learnt; and various exceptions and complications that all languages seem to suffer from.” (Harmer, 1997: 9)

We can speak about the mismatch of form and function. Most teachers teach students that the present continuous is used to describe actions taking place right now, in the present. The problem arises with the following sentences:

He’s meeting her at two o’clock tomorrow afternoon.

He’s always complaining!

Imagine the scene exactly one year ago. It is two o’clock on a Wednesday afternoon. I’m standing near the old factory.

The same form of the present continuous can be used to mean many different things, i.e. the form has many functions.

The students encounter further complications as the same meaning can be expressed by using different forms. If we want to describe a future situation, we see that it can be expressed in many different ways (Harmer, 1997: 10):

I’ll meet him tomorrow.

I’ll be meeting him tomorrow.

I’m meeting him tomorrow.

I’m going to meet him tomorrow.

As we can see there are several ways to express future by using different grammatical constructions. The bottom line is that the teachers should make decisions about what structure (form) to teach and what use (function) the structure is to be put to.

Another reason why English grammar is difficult for students lies in the differences between English and their own mother tongue. Let’s discuss some differences between Serbian and English:

I have blue shoes.

My grandmother is very old.

Imam plave cipele.

Baka mi je veoma stara.

The problem in the first sentence is that in English we cannot omit

the subject (*Have blue shoes**) whereas a Serbian native speaker has the possibility to omit the personal pronoun (JA) and express himself by using verb only (*Imam plave cipele = Ja imam plave cipele*).

In the second sentence, we can also see the problem with language differences. In English the word order cannot be changed and the only way to put these words together is *My grandmother is very old*. On the other hand, in Serbian we can say either *Baka mi je veoma stara* or *Moja baka je veoma stara*. Word order is another instance of the difficulties which Serbian students encounter.

According to an empirical research conducted by *T. Silva* in 1993 (examining and comparing L1 and L2 writing) L2 writers did less goal settings and had more difficulty organizing the material they generated. One of the findings was also that L2 writings were stylistically different and simpler in structure (Silva, 1993).

On the other hand, *Berman* (1994) conducted a research with 126 secondary school students in Iceland (EFL – English as a Foreign Language) and found that ‘many learners transfer their writing skills between languages, and their success in doing so is assisted by the grammatical proficiency in the target language’.

The students’ papers being analyzed in this study are all products of using several methods of writing: writing drafts, brainstorming (most popular with the students), rereading and using both languages interchangeably. One of the most reoccurring methods used by the students was that of translating essays from L1 into L2. Actually, such writing resulted in a great number of errors:

That doesn’t call a job!

As we can see from the example, the problem with most students was that they first wrote an essay in the mother tongue and just then translated it *literally* into English. The sentence in Serbian would go something like ‘*To se ne zove posao*’, and a more appropriate interpretation would be ‘One doesn’t call that a job’.

Can you imagine how these people’s feelings are?

It would be there until people exist.

We can say the same for these two sentences. In Serbian these sentences would sound something like ‘*Možete li zamisliti kako se ti ljudi osećaju (= Can you imagine how they must be feeling?)*’ or ‘*Postojaće sve dok je ljudi (= as long as people exist)*’. The problem is that the inter-

pretation of *as long as* and *until* is nearly identical in Serbian, which may have been the reason for making the error.

So far I have been dealing exclusively with fragments of the writings in order to go into more detailed analysis. Apart from the literal interpretation of their ideas, students keep making some other errors, which might be taken as typical of Serbian native speakers. By this I mean the problem of *Sequence of Tenses*. Speaking one's mother tongue means that people are not aware of the sentences they pronounce as long as they can communicate their messages (i.e. there is no need for language awareness). A typical error in an essay written by a Serbian native speaker with no L2 proficiency is as follows:

While the temperature was dropping, the only thing that keeps us is the hope that we will get ...somewhere where we can find friends and food. His supporters continued to follow his path and finally succeed in their fight.

As I have said, the students whose writings are the basis of this study showed tendency to make such mistakes and have certain difficulties acquiring this grammar unit. The reason may be exactly in interpreting these sequences directly from their mother tongue. Namely, grammatically correct sentences would go like:

While the temperature was dropping, the only thing that kept us was the hope that we would get...somewhere where we could find friends and food. His supporters continued to follow his path and finally succeeded in their fight.

A Serbian native speaker may pronounce the latter example as '*Sljedbenici su nastavili njegovim putem te na kraju uspijevaju u svojoj borbi*'. The second part of the sentence may easily be uttered in present tense (in Serbian) without changing the meaning. This is what probably most students find confusing.

When I think of word racism, I think that seeing difference between skin colour what causes trouble.

The error, which drew my attention in this example, was the omission of the verb. The trouble with Serbian native speakers is that they frequently omit auxiliaries, especially when they write long sentences

and are unable to follow the structure of the sentence. In the above example there is an obvious omission of the verb and the mistake the writer has made can be, at this point, viewed as a typical one of a non proficient writer. Thus, a much better option would be:

When I think of word racism, I think that seeing difference between skin colour IS what causes trouble.

A Serbian native speaker with fluency in English could easily detect the problem in the following sentence, which is the omission of the words THING and IT.

As I think of terrorism, first that I associate with are some extreme groups form Asia.

Normally, we would write

As I think of terrorism, the first thing that I associate it with is some extreme group from Asia.

At this point, the writers show the lack of proficiency in that they keep translating their original ideas from Serbian into English and forget some of the major grammatical features:

If I could change in this world, I would change a lot of things.

What is wrong in the previous line is the object that was once again omitted. Most students whose papers were a part of this study showed a tendency to make this mistake. The question is why are some basic elements of a sentence so frequently left out. I believe that their mother tongue plays the main role here because none of them has ever been exposed to the authentic English language. They have never had a chance to spend some quality time with native English speakers, which would enable them to practice their language.

...the exactly number...

...which is why she speaks Italian good

...death ducks...

...extremely sports...

...different dangerously situations...

Now I get to another frequent error, which occurred in most of the papers. Namely, what all these writers have in common is that they confuse adjectives and adverbs. It would make sense if Serbian didn't have these parts of speech, which on the other hand is impossible. The question is why does this happen. Is it the ignorance or are the word building processes so difficult to acquire? I do not think so.

Admittedly, different languages allow different sentence structures. In Serbian, for instance, it is possible to change the positions of a subject and object or even some other parts of a sentence. Thus, in Serbian we can say:

Ona me juče pozvala.

Ona me pozvala juče.

Pozvala me juče or

Juče me pozvala.

But the difference is that in English we don't have the freedom to change the word order so easily and it is rather fixed:

She called me yesterday or

She called yesterday but

*Me she called yesterday

*She yesterday called me

*Called she yesterday me

Therefore, it is not so difficult to account for the many mistakes the non-proficient writers make, which have to do with the word order. What they do is simply transfer the patterns from their own mother tongue and this way they generate sentences in English. We can say that it is typical of non-native speakers to make such mistakes using the way they produce them in their mother tongue i.e. Serbian:

Many people want to some other people do that.

...but she that book bought several days ago.

My best friend has been often in that situation.

...and I heard so many times this story.

Came in the professor and said as soon as we could to write the test

People must first look at their roots in order to further prevent future

acts that will inevitably cause in this world more pain.

The word order in English being different than in Serbian, the sentences should have been written as following:

Many people want some other people to do that.

...but she bought that book several days ago.

My best friend has often been in that situation.

...and I heard this story so many times.

The professor came in and told us to write the test as soon as we could.

People must first look at their roots in order to further prevent future acts that will inevitably cause more pain in this world.

During the study, I noticed that the matter of word order was one of the major problems with the students' writing and I believe that the strong idea of their mother tongue was just too much for them to handle. Even though they did put a lot of effort in order to solve the problem, most of them simply could not do it. The patterns of the mother tongue were deeply embedded, indeed.

Transition of patterns and interpretation of their ideas generated in the mother tongue has already been mentioned. I can refer to this as a biggest difficulty when it comes to non-proficient writers. There are too many instances and the problem is apparently too hard to cope with.

We certainly cannot compel students to use English exclusively while writing an essay or rather to think in their own language. So, what can we do to help them reach the proficiency level or at least become more fluent?

One of the most difficult English grammar units for Serbian native speakers is, certainly, the usage of *Articles*. As we may know, Serbian is one of those languages where the native speakers are not familiar with the usage of articles. In Serbian we can say *jedna djevojka* or *djevojka*, whereas an Englishman will always say either *one girl* or *a girl* (not just *girl*). That is precisely what makes the usage of articles one of the most frequent errors in all these writings.

Girlfriend is always jelaous of boyfriend...

..is country with very low life standard...

A problems with jelaousy are that girl never forgives anything...

As we can see from the last example, articles are frequently used in front of plural nouns mainly because students 'just don't get' the difference between a plural and a singular noun. Only few of them will write the correct sentences:

A girlfriend is always jealous of a boyfriend...
 ..is a country with a very low life standard...
 Problems with jealousy are that a girl never forgives anything...

A source of differences between L1 and L2 writing, according to *Cumming* (1989), is the writer's relative proficiency in the target language but also is the writer's knowledge of the target language genres and associated socio-cultural expectations (Silva, 1997).

A part of this paper will deal with the writing strategies that the students use and we will see to which extent these strategies actually help. Brainstorming is one of the most popular strategies. Nevertheless, the young writers still show that their ideas are hard to organize and their sentences are simple in structure, which fully supports Silva's findings. The simple structure can be viewed from the following examples:

...Jealousy is a usual state of human mind. We have a lot of different types of this phenomenon. I will tell you something about friendship jealousy. It happens all the time. For example, you have a friend for many years...

...I claim that men and women cannot be friends. In Hollywood films we see a lot of stories about this subject. But we are living in a real world. My parents were friends. Now I am twenty and my brother is fourteen...

Naturally, a non-proficient writer will always avoid using complex sentences if she or he cannot express himself or herself. When it comes to such students, we shouldn't mind their simple sentences because they are simply easier to deal with and help lower the possibility to make certain errors. On the other hand, the discussion of the same topic in a mother tongue normally provides a larger number of complex sentences. So, we can, in a way, refer to these students as very resourceful.

Yes, their sentences *are* simple in structure and their ideas might be confusing but the students still manage to do what is most pertinent, which is expressing themselves.

Conclusion

The results of the study presented in this paper prove several points. First, the study supports Silva's finding that writing in L2 is simpler in

structure and is stylistically different in comparison to L1. It also shows that the knowledge of mother tongue is of a crucial importance and so is the grammatical proficiency as Bergman said.

The writing material should, indeed, be well organized but we have to bear in mind that we were dealing with non-proficient writers. The organization of the material may be taken into concern with the students who have no difficulty in writing grammatically correct sentences.

One thing we have to except is that the non-proficient writers do use both languages interchangeably. What we have to do is encourage students to write simple sentences if that is the best they can do at the moment.

The other relevant thing is L1 proficiency. How can we expect someone to write an essay in L2 if they are not able to express themselves in their own mother tongue? After all, some of us are simply not 'coded' to write a stylistically immaculate paper in L2, regardless of L2 proficiency.

REFERENCES

- Berman, Robert. (1994). Learner's transfer of writing skills between languages. Taken from <http://www.llas.as.uk> on March 1, 2007.
- Cumming, Alister. (1989). Writing expertise and second language proficiency. Taken from <http://www.ub.es/filoan/CLIL/NavesCLILAnnotatedBib.htm> on February 27, 2007.
- Harmer, Jeremy. (1987). Teaching and Learning grammar. London: Longman.
- Silva, Tony. (1993). Toward and Understanding of the Distinct Nature of L2 Writing. Taken from <http://www.logos.unh.edu/jslw/cccccposition.html> on April 3, 2007.
- Silva, Tony. (1997). Differences in ESL and native English speaker writing: The research and its implications. Taken from <http://www.blackwell-synergy.com> on March 1, 2007.

Rasprave, osvrti i prikazi

BRENDIRANJE BOSNE: NEMOGUĆA MISIJA

Goran Janković

U naučnoj teoriji i praksi, *brend* (engl. *brand*) predstavlja holističku sumu (sinergiju) svih podataka o proizvodima ili grupama proizvoda radi poboljšanja vjerodostojnosti i ugleda organizacije ili pojedinca. Rođen kao rezultat promišljanja teoretičara marketinga osamdesetih godina prošlog vijeka u potpunosti je odvojio emocije i doživljaj od njegovog materijalnog nosioca. Brendiranje države i stvaranje pozitivnog imidža jedan je od preduslova za promociju i privlačenje stranih investicija, razvoja turizma i stimulacije izvoza kao faktora ekonomskog razvoja države.

Evolucijom teorije i prakse od čovjeka zvanog *homo politikus* uz požrtvovane napore kompanija poput Coca Cole i Marlboro stigli smo do HOMO BRENDUSA¹ koji od rođenja živi u Brendusworldu, brendiranoj kolijevci, pije brendirano mlijeko, koristi brendirane pelene, a kad poraste ide u školu u brendiranim patikama i u toaletu koristi brendirani papir.

Naši političari su nam postali izvozni brend koji niko ne koristi, dok brendirani fudbaleri na FIFA marketu zarađuju 50.000 km dnevno!

Osnove teorije i prakse u brendiranju države postavio je guru advertising-a David Ogilvy koji je brendirajući nekoliko država /Ogilvy, 1983: 127/ uveo nove principe u pozicioniranju država na turističkoj karti svijeta. Današnji teoretičari brendiranja države, Philip Kotler i Simon Anholt razradili su osnovne teoretske postavke brendiranja zemlje, a potomji je razvio i model mjerenja brenda jedne države - Nation Brand Index. Naravno, gospodin Anholt ne bi bio brandwizzard² za brendiranje ukoliko ne bi uveo State Brand Index za države i gradove SAD, zatim City Brand Index, a očekivati je da uskoro u naučnoj teoriji i praksi uskoro dobijemo i model za izračunavanje Vilage Brand Index-a gdje se iskreno nadamo da će Donja Piskavica zauzeti izvrsno 3.497 mjesto! Pitate se na kojem je mjestu vrijednost BH brenda /ako nije ispod nule/ po Anholtovom Nation Brand Index-u...? Za to treba da platite samo 50.000 američkih dolara što je još uvijek manje od kanadskih pa će vam profesor Simon sve to lijepo objasniti! Brend je brend, pa makar i negativan!

Može li se brendirati pubertetlija koji živi hip-hop maniru u relativnim vrijednostima od „50 centi“? Bosna i Hercegovina prema „rod-

nom listu“ iz matičnog ureda u Dayton-u egzistira već punih 12 godina i pokazuje prve simptome pubertetskog ponašanja dovodeći svoje roditelje u nepredvidive situacije. Ako izuzmemo porođajne muke koje su bile skopčane sa posljednjim ratom dvadesetog vijeka na tlu Evrope /u Sarajevu je počelo, u Sarajevu će i završiti/, ona de facto postoji od potpisivanja Dejtonskog sporazuma gdje su brojne babice rodile kilavo dijete.

Kao jedan od prvih znakova ulaska u pubertet, predstojeće mutiranje, ne može biti ublaženo ni ukidanjem „oglašavanja“ iliti „glasovanja“ od strane međunarodne zajednice da bi eliminisala svakodnevne eksplicitne govore sa nacio-socijalnom retorikom. Da li i kako možemo od takvog djeteta napraviti zavidan brend na političko-socijalno, kulturo-turističkom planu Brendusworlda3. Teško. U predstavljanju ove naše mile državnice koja kao tampon stoji na raskršću puteva između istoka i zapada /ni na sjever, ni na jug/, između triju svjetskih religija svakako treba uvažiti činjenicu da je ona meeting point sukoba civilizacija.

Ako bismo pitali stanovnike Evropske unije koja je prva asocijacija na riječ Bosna, vjerovatno bismo dobili dijametralno oprečne odgovore. Za pojedine bi to bila Srebrenica koja je ljetni hit 2007.godine ili Lepa Brena koje se sa nostalgijom sjećaju nekad susjedi, a danas ponositi stanovnici Evropske unije, braća Bugari. Kakva je percepcija stanovnika BiH o vlastitoj zemlji, najbolje govori nedavno objavljeno istraživanje UNDP pod debilnim nazivom: „Glas tihe većine, slike sadašnjosti i vizije budućnosti Bosne i Hercegovine“ sprovedeno među 3.580 građana iznad 18 godina. Prema rezultatima „tihe“ ankete četiri od deset ispitanika – od čega dvije trećine između 18 i 30 godina, je izjavilo da će napustiti Bosni i Hercegovinu ukoliko im se ukaže prilika!

Vodeći marketinški stručnjak i autoritet Phillip Kotler posjetio je Sarajevo 13.oktobra 2006.god. i u organizaciji Ekonomskog fakulteta u Sarajevu održao seminar na temu: „Marketing of nation“. Ironija savremene teorije brendiranja države je kada glavni teoretičar brendiranja i guru marketinga Kotler i sam postane brend čija tržišna vrijednost iznosi 250 eura po osobi za tri sata predavanja u Sarajevu. Tema predavanja, između ostalog bila je i „marketing nacije“. Pitamo se koje nacije ... bosanske? I koju to naciju možemo bez političkih i nacionalnih posljedica brendirati u Bosni i Hercegovini?

U dosadašnjoj bogatoj dvanaestogodišnjoj istoriji i praksi ove „države“ pojedinačni poduhvati promocije turističkih potencijala i prirodnih ljepota naše lijepe domovine uglavnom su bili kratkoročnog daha sa relativno ograničenim efektom. Agencija AquariusOgilvy iz Ban-

jaluke, nastavljajući svijetle tradicije Davida Ogilvy-ja, rodonačelnika brendiranja države, uspješno je 2002.godine u saradnji sa OHR-om kreirala kampanju za promociju BH turizma pod nazivom „Your next adventure“ imajući u vidu neosporivu činjenicu da u BiH stoji još preko milion nedemontiranih eksplozivnih sredstava. Naravno, samo hrabri i željni avantura srednjeevropski turisti bi došli ljetovati u zemlju u kojoj minski veleslalom predstavlja olimpijski sport.

Kampanja je realizovana u okviru projekta „Placing BiH on tourism map“ podržanog od strane Kancelarije Visokog predstavnika /OHR/ – koji bez obzira na visinske kote i položaj kancelarije, na svu sreću, nema nikakvih dodirnih tačaka sa piramidama iz Visokog. Agencija Aquarius, je takodjer, realizovala projekte nastupa BiH na svjetskim izložbama u Hanoveru 2000.godine i Achi u Japanu 2005.godine pod sloganima „Unity in Variety“ i „Gift of Nature“.

Aktuelna promocija BiH i njenih turističkih potencijala emitovanjem spotova na medijskoj aždaji zvanog CNN ili u podnaslovu /vidjela žaba gdje se i konji kuju/ kao i promotivna kampanja u gradnji imidža BiH pod naslovom „Enjoy life“ trebala bi promijeniti loš imidž Bosne i Hercegovine u svijetu i privući turiste i strane investitore. U promotivnim materijalima Bosne i Hercegovine, finansiranim od strane USAID-ai EU, možete naći adrese i telefone Turističke organizacije Federacije BiH i Turističke organizacije Kantona Sarajevo, ali naravno ne i Turističke organizacije Republike Srpske. O brendiranju i percepciji BH u Evropskoj uniji oduševljavaju kreativnošću kampanje EUFOR-a sa kartom Bosne i Hercegovine na kojoj u čizmama stoje vojnici mirovne misije...Ko vas gazi dok sam ja na straži?

O efektima medijske promocije na CNN veoma ilustrativno govori primjer Srbije gdje je montažer u studiju CNN u Atlanti uz kadrove Srbije, nalijepio taktove kazahastanske muzike, jer mu se, eto svidjela, a u brojnim kadrovima je emitovan snimak pravoslavnog hrama na rumunjskoj strani Dunava. Kako mali Peryca iz Atlante zamišlja Srbiju!

S obzirom na to da je prema relevantnim istraživanjima agencije CATI iz Slovenije, najpoznatiji BH brend „Violeta“, fabrika papirne galanterije iz Gruda, to dovoljno govori o potrebama i stanju nacije, pardon, konstitutivnih naroda. Fabrika „Violeta“ je, nakon zadovoljenja fizioloških potreba BH građana, prešla na sofisticiraniju proizvodnju pelena za djecu i suprostavila se na BH tržištu američkoj multinacionalnoj kompaniji Procter & Gamble, najvećem oglašivaču u svijetu (8,2 mld. \$ u 2005.godini).

Ako Vam ovaj uvod u brendiranu književnost i brendiranje zemlje nije dovoljan da se osvjestite, pogledajte se ujutru u ogledalu kako iz-

gledate i šta imate na sebi. Ukoliko ste i na trenutak koristili /jeli, pili, slušali, gledali, brisali/ jedan od BH brendova polažete puno pravo na naziv BH patriots ili BH fanatikos i na dobrom ste putu da postanete HOMO BRENDUS.

Da nije tužno, već bi bilo brendirano.

Bilješke

¹Izrazi Homo Brandus, Homo Brendus, Brandwizzard i Brandusworld /Brendu-swold su intelektualna svojina autora ovog rada.

KORIŠTENI IZVORI

- Adbrands. (2007). Procter & Gamble (US). Preuzeto 12. novembra 2007. sa http://www.adbrands.net/us/pg_us.htm.
- Anholt Nation Brand Index. (2007). Nation Brand Index. Preuzeto 3. novembra 2007. sa <http://www.nalionbrandindex.com/subscribe.phtml?option=oneyear1>.
- Anholt Nation Brand Index. (2007). Nation Brand Index. Preuzeto 3. novembra 2007. sa http://www.nationbrandindex.com/documents/NBI_02_2007.pdf.
- Anholt, Simon. (2006). *BrandNew Justice: How branding places and products can help the developing world*. Oxford: Buttervorth Heinemann.
- Anholt, Simon. (2007). *Competitive Identity, the New Brand Management of Nations, Cities and Regions*. New York: Palgrave, Macmillan.
- Aquarius Advertising d.o.o. (2004). *Aquarius portfolio*. Banjaluka: Aquarius.
- Aquarius Advertising d.o.o. (2005). *Aqaarius&Aqaugroup*. Banjaluka/Beograd: Aquarius.
- Dragović, Zorica. (2007). *Najjači domaći brend iz Violete*. Preuzeto 10. novembra 2007. sa <http://www.nezavisne.com.vijesti.php?meni:=5&vijest=12042>.
- Ekonomski fakultet Sarajevo. (2006). Preuzeto 10. oktobra 2007. sa <http://www.efsa.unsa.ba/kotler2006/>.
- Kotler, Philip, Haider, Donald i Rein, Irving. (2003). *Marketing Places, Atrecting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*. New York: The Free Press.
- Kotler, Philip i Gertner, David. (2002). Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective,

the Journal of Brand Management, vol. 9.

Ogilvy, David. (1985). *Ogilvy on Advertising*. New York: First Vintage Books Edition

UNDP. (2007). *Executive Summary: the Silent Majority Speaks*. Preuzeto 20. oktobra 2007. sa www.undp.ba/download.aspx?id=886

wikipedia.org. (2007). Brend. Preuzeto 03. novembra 2007. sa <http://sh.wikipedia.org/wiki/Brand>.

SARAJEVO, PRE DVADESET I NEŠTO GODINA

Radomir Vuković

Olimpijske igre su najmasovnije mirnodopsko okupljanje ljudi u modernoj istoriji čovečanstva. Razloga za popularnost ovoga događaja ima više. Pre svega to je izražena potreba svih zemalja da se promovišu na legitiman, sportski način. Politički marketing je zapravo matrica preko koje države odvajaju značajna sredstva za pripremu i nastup svojih takmičara na letnjim i zimskim Olimpijskim igrama. Dočekivanje olimpijskih pobjednika kao da jednako hipotetičkom slavlju sportista u drevnoj Heraldi. Oni su slavljani kao pravi heroji, sa svim počastima koje proizilaze iz ovakve situacije.

Organizacija Olimpijskih igara jeste veliki izazov za zemlju domaćina. Zbog dominantnih patrotskih odnosno ekonomskih razloga, imponantnog broja učesnika i gostiju a zatim i zbog visoko pozicioniranog nivoa zahtevnosti u razrešavanju čitavog niza skoro autonomnih događaja koji svi zajedno čine da ovakvi skupovi postaju visokofrekventna komunikaciona čvorišta.

Ovakva koncentracija ljudi u jednoj mega strukturi vremensko prostorne uslovljenosti dovela je vizuelne komunikacije u prvi plan operativnog sredstva sa kojim se može ući u proces razrešavanja masivnih problema. Prelomna tačka u procesu saznanja o neophodnosti da se krene novim putem jeste Olimpijada u Minhenu 1972. godine i antologijski rad nemačkog dizajnera Otl Ajhera. Posle toga za sve organizatore bilo je pitanje časti da nečim novim obogate ovu novootvorenu kreativnu stazu.

Kako je Jugoslavija, odnosno Sarajevo, dobilo organizaciju XIV Zimskih olimpijskih igara, objašnjeno je na dovoljno puta na različitim medijskim nivoima. Ono što se ne zna, jeste način na koji je izigrano 180 autora koji su poslali svoje radove na opšti javni anonimni konkurs za znak Olimpijade u Sarajevu 1984. godine. Radove pregleda najautoritativniji jugoslovenski žiri. Stane Bernik, Ksenija Pintarić i Nenad Novakov jesu sastav koji uliva poštovanje ali i šalje poruku svima, da će se vrednovati samo vrhunski kvalitet. Sve jugoslovenske novine donele su oglas 17. septembra 1979. godine u kojem se kaže da žiri nije dodelio prvu nagradu. Druga nagrada dodeljena je Slobodanu Radovanoviću iz Čikaga a treću nagradu dele Borislav Ljubučić iz Zagreba i kvartet iz Beograda

- Miladinović, Blagojević, Čehovin, Vuković. Otkupe kao utešne nagrade dobijaju super autoriteti Suhadolc, Picelj, Vipotnik. Ova neodlučnost Žirija dovodi Organizacioni Komitet u očaj jer dolazi vreme kada je neophodno da se promoviše znak Olimpijade. I oni ga naručuju od čoveka iz Sarajeva, Miroslava Antonića, pravnika po obrazovanju, autora bez ikakvog referentnog grafičkog isustva. Svi su očajni, pišu pisma po novinama, sastavljaju peticije, traže ekspertize. Vreme čini svoje jer se neumitno približavaju i ostali rokove u kojima je neophodno promovisanje celokupnog paketa vizuelnih komunikacija.

Duboko svesni negativnog utiska koji je stvoren u javnosti, Organizacioni komitet se priprema da raspiše konkurs za sistem sportskih oznaka. Ovoga puta se odlučuju da to bude pozivni konkurs i da zovu samo one koji su već nešto radili iz ove oblasti. Tako se desilo da i meni bude upućen poziv. Običan šapirografisani materijal bez potpisa i pečata, na čijem kraju stoji rečenica da pobednik stiže prednost u ostalim poslovima grafičkog dizajna. Rečenica koja će kasnije izazvati nespornosti i teške reči. Dodatnu konfuziju na sve ovo, unosi telefonski razgovor sa Mladenom Kolobarićem, čovek koji je u tom trenutku vodio poslove dizajnerske produkcije vezane za Olimpijske igre. On mi kaže, da je na upravo raspisan konkurs već stigao jedan rad. Autor rešenja je sin Artura Takača, predsednika Olimpijskog komiteta. Kratak rok, nedovoljna finansijska stimulacija, sumnja u celokupni sistem odlučivanja dovode me u dilemu da li da nešto radim ili ne. Ne trudim se mnogo, ipak hvatam se prve ideje i šaljem svoj rad u Sarajevo. Karakteristična figura čoveka mora da bude osnova rešenja. To nije u pitanju, jer se ta vrsta grafeme već koristila na međunarodnom referentnom nivou. Ono što mi se čini važnim jeste prepoznata razlika između zimskih i letnjih sportova. Ona se ogleda samo u dve činjenice. Prva je vezana za sneg kao podlogu, na kojoj ostaju tragovi od skija, sanki, klizaljki. Druga karakteristika jeste brzina. Spajanjem ovih komponenti došao sam do linije kao logične rezultante spajanja brzine i tragova u jedan novi simbolički iskaz. Uostalom svet stripova je već promovisao ovu ideju. Dve nedelje kasnije, na moje ogromno iznenađenje stiže telegram iz Sarajevu u kojem me obaveštavaju da sam dobio prvu nagradu. To znači da će sve to što sam crtao biti i izvedeno. Vraćam se hitno sa godišnjeg odmora i popravljam ono što mi se čini nedovoljno dobro. Pregovaram sa Mladenom Kolobarićem, šta znači ona rečenica - da će autor imati prednost u ostalim poslovima grafičkog dizajna. Naravno da ne znači ništa. Jer celokupna razrada mora da ostane u domicilnoj lokaciji. To je ogroman posao sa neverovatnim brojem pozicija čija je realizacija pokrivena garantovanim budžetom.

Polu godine kasnije preko Sarajeva stiže mi pismo nekakve advokatske kancelarije iz Nemačke. Oni me optužuju za sintaktički plagijat rada sa minhenske Olimpijade. Raspitujem se unaokolo i saznajem da je ta vrsta plagijata, zapravo logički plagijat. Praktično, oni misle da je upotrebom ljudske figure na sarajevskim oznakama, oštećen njihov klijent, Otl Ajher. U Beogradu, Novakov, Bobić i ja sastavljamo zajedničko pismo, prevodimo ga na nemački i šaljemo u Sarajevo. U njemu se kaže da je nemoguće autorizovati ljudsku figuru, jer bi time bilo dovedeno u pitanju celokupni proces razvoja istorije umetnosti sa beskrajnim brojem svojih varijeteta. Baš kao što se ne može autorizovati i prisvojiti svet geografskih naziva i zemljopisnih zapisa. Mora da smo bili veoma oštri i jasni jer nam se niko više nije javio.

A onda, godinu dana kasnije ponovo uzbuna iz Sarajeva. Ponovo Mladen Kolobarić. Potrebno je uraditi sitem oznaka javnog sadržaja. Moli, preklinje. Raspisali su opet nekakav konkurs, ali sve je to trajavo i on moli... Prihvatam se posla i posle mesec dana šaljem rad koji je ekspresno usvojen i još brže realizovan. To je masivan sistem oznaka javnih oznaka. Telefon, wc, pošta, foto služba, taksu, avioni, restorani i slično. Ukupno četrdeset znakova. Kod ovakvih dugačkih komunikacionih nizova, ključna stvar je pronalaženje jedinstvenog likovnog izraza odnosno definisati najmanji zajednički grafički imenitelj. U ovom slučaju to je "olakšavajuća" konstruktivna linija bele boje koja rasterećuje sam crtež ali i omogućava da se spovede niz grafičkih zakonitosti koji uspostavljaju autoritet celine. Ovo je uspešno sprovedeno kroz ceo sistem znakova što ovaj rad postavlja na relativno visoko mesto u našoj dizajnerskoj praksi.

To što se moje ime i prezime jedino pojavljuje na spisku nagrađenih na svim konkursima koje je organizovao Organizacioni komitet XIV ZOI Sarajevo 1984. nije rezultiralo ni najobičnijim pismom te institucije kojim bi se izvinili za neučinjeno ili donirali bilo koji vid civilizacijske satisfakcije. Ali to je već naša sudbina. Balkanska.

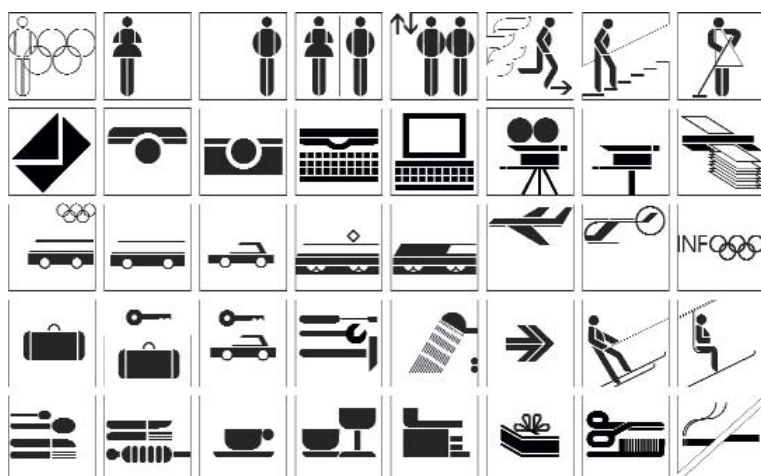
Post scriptum I

Godina je 1991. Odlazim da dovezem svoju decu koja su negde na Jahorini na skijanju. Tamo u hotelu, uz kafu, upoznajem čoveka koji je u sito štampi realizovao sve sportske oznake. Kaže da je na tom poslu zaradio dva automobila. Ja ne smem da mu kažem koji je bio moj honorar. Idemo peške niz stazu. Limene table sa sportskim oznakama vire iz snega i izrešetane su bojevom municijom.

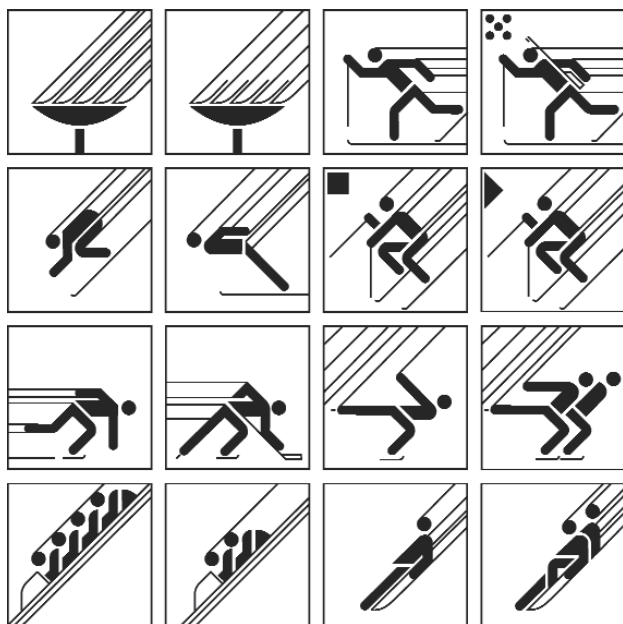
Post scriptum II

Godina je 2000. Preko Banja Luke uspevam da dođem u Sarajevo. Na dva dana. U bašti hotela Evropa, pijem kafu sa Mladenom Kolobarićem. Kaže mi da sam bio onda u pravu, ali to je bila politička igra, a u njoj za dizajnere nema mesta. Oni su gola radna snaga. Kaže mi da je bio ranjen, i da je operisan u Zagrebu. Poklanjam mu neke časopise i odlazimo svaki na svoju stranu.

Dodaci

Radomir Vuković, Sistem oznaka javnog saobraćaja, 1982 (za ZOI "Sarajevo 1984")

Radomir Vuković, Sistem zvaničnih sportskih oznaka (ZOI "Sarajevo 1984")

KORUPCIJA U VISOKOM ŠKOLSTVU: PLAGIJAT

Ljubica Janjetović

Korupcija u visokom školstvu se ne pojavljuje samo u vidu zloupotrebe položaja profesora i drugih ovlaštenih lica na fakultetima. Korupcija nije samo prodaja ispita i diploma. Jednako zabrinjavajuća je korupcija koja se dešava u naučnoistraživačkoj djelatnosti, odnosno u člancima, studijama i udžbencima koje akademski djelatnici objavljuju. Iako ne jedini, najčešći vid korupcije u naučnoistraživačkom radu je *plagijat*¹. Plagijat se u razvijenim demokratskim zemljama smatra jednim od najgorih oblika naučne i akademske korupcije i uvijek se sankcioniše i osuđuje.

Na žalost, pored ostalih vidova društvene i akademske korupcije, polako se otkriva da u našem akademskom okruženju ima i plagijata. Prošle je godine u septembru Britanski medicinski časopis (*BMJ*, broj 333/2006) prozvao hrvatskog ljekara i profesora dr Asima Kurjaka za plagiranje naučnih radova. Pored ovog slučaja, hrvatska štampa je pisala i o slučajevima dr Ane Marušić, kao i Ante Đapića, koji je navodno plagirao magistarski rad.

Plagijat, međutim, nije uvijek lako otkriti, pa često prođe neatkriven i nekažnjen, odnosno neosuđen od strane akademske javnosti. Pogotovo je to slučaj kod nas, budući da su nam moralne društvene vrijednosti toliko ugrožene da se problemima plagijata nema ko ni baviti. A plagijat kod nas nije prisutan samo u nauci, nego i u umjetnosti, muzici, novinarstvu i privredi.

U poređenju sa većim djelima korupcije u obrazovanju, poput mita i falsifikovanja diploma, plagiranje se nekima možda čini manjim zlom. Ipak, ono je jednako zabrinjavajuće i refleksija je iste moralne iskrivljenosti i naučne neupućenosti koja proizvodi i ostale oblike korupcije na univerzitetu.

Stvarno stanje visokog obrazovanja u regionu oslikava i knjiga *Komunikologija*, autora dr Zorice Tomić, kao, na žalost, još jedan primjer plagijata pod našim post-jugoslovenskim nebom.

U svojoj knjizi Zorica Tomić, profesorka na beogradskom Filozofskom fakultetu, dobrim dijelom prepisuje, parafrazira i na druge načine koristi ideje iz istoimene knjige dr Aleksandra Bogdanića, inače profesora na banjalučkom Filozofskom i Komunikološkom fakultetu.

Knjiga *Komunikologija: vodeća paradigma* autora Aleksandra Bogdanića, objavljena je 1996. godine kao naučna studija, i kako autor kaže, „zasnovana na doktorskoj disertaciji ‘Razvoj i granice vodećeg pravca teorije komuniciranja u SAD’“, a „zbog interesovanja i potrebe za ovakvom vrstom teksta u naučnoj javnosti“.

Knjiga *Komunikologija* autorice Zorice Tomić objavljena je četiri godine kasnije, 2000. godine, a potom je izašlo i drugo izdanje iste knjige (2003. godine).

Ono što i neupućenom odmah privuče pažnju je činjenica da knjiga Zorice Tomić i vizuelno puno podsjeća na Bogdanićevu knjigu, iako to može biti puka slučajnost. Naime, obe su knjige žute boje, istog su formata, sa istim rasporedom naziva knjige i imena autora na naslovnoj strani i korici. Sličnost je tolika da neki prodavci na internetu čak objave sliku jedne, a potpišu drugu knjigu (<http://www.domacaknjizara.com>).

Međutim, tek kad se obje knjige otvore, vidi se da u sličnosti ima nečeg višeg od puke slučajnosti. Navešćemo samo neke, najreprezentativnije primjere.

U Bogdanićevoj knjizi na strani 16 piše: „Interesovanje i želja za spoznajom procesa ljudskog komuniciranja su, naravno, stari koliko i sama civilizacija. Pod različitim imenima, u okrilju teologije i filozofije, komuniciranje se izučavalo u drevnoj Kini, u antičkoj Grčkoj i Rimu, te u srednjem i novom vijeku, a preko ‘novih’ društvenih nauka s kraja devetanestog vijeka – sociologije i psihologije – ono postaje centralni interes mnogih društvenih teoretičara.“ A na strani 12 Tomićeva piše: „Interesovanje da se otkriju i razumeju mehanizmi funkcionisanja i smisao ljudskog komuniciranja, staro je koliko i ljudsko društvo. Iako pod različitim nazivima, komuniciranje se, najpre u okviru teologije i filozofije, izučavalo jednako u drevnoj Kini, Staroj Grčkoj, srednjem i novom veku, a preko razvitka sociologije i psihologije krajem prošlog stoleća, ono postaje centralna tema mnogih društvenih nauka“. Ovo je plagijat iz dva razloga – prvo, zato što je to tzv. „lažno parafraziranje“ i, drugo, zato što nije naveden autor, djelo i broj strane *citiranog* izvornog teksta.

Tomićeva dalje objašnjava „metateorijska pitanja“ iz komunikologije na stranama 15 i 16, na isti način na koji je to urađeno u Bogdanićevoj knjizi na stranama 27 i 28, bez pozivanja na autora i davanja broja strana.

Dalje, na strani 43 Bogdanić piše „govor je stoga u društvenom životu starih Grka bio i dominantan komunikativni medij“. Tomićeva na strani 17 navodi „govor je za stare Grke bio dominantan komunikacijski medij“, naravno, bez pozivanja na autora i stranu 43. u Bogdanićevoj

knjizi.

Inače, cijeli dio o istorijskom nasljeđu, od strane 17 do 26 u knjizi Tomičeve prepisan je ili parafraziran iz Bogdanićeve knjige (strane 42 do 65), i to bez ijednog navođenja autora, izvora i broja strane izvora. Na primjer, na strani 57 Bogdanić ističe „cilj pozitivne društvene nauke je, po Kontu, da ponudi rješenja za probleme modernog svijeta: ona treba da ponudi naučne činjenice koje će voditi ključnu ulogu u organizaciji, rukovođenju i perfekcionalizaciji društva”. Tomičeva na strani 24 piše „cilj pozitivne društvene nauke (sociologije), saglasno Kontovoj osnovnoj tezi, sadržan je u mogućnosti iznalaženja rešenja za probleme modernog sveta. Činjenice koje će sociologija ponuditi treba da budu odlučujući faktori u organizaciji i rukovođenju društvom”.

U Bogdanićevoj *Komunikologiji* na strani 32 piše „Namjera se može shvatiti dvojako: a) svjesna namjera da se komunicira i b) svjesna namjera da se komuniciranjem postigne unaprijed smišljen cilj. U okviru vodećeg pravca, pojam *namjere* se veže sa komunikativnim ciljem i implicira i *planiranje* — tj. komuniciranje se posmatra kao smišljeno, planirano ponašanje u cilju postizanja nekog efekta. Pored toga, u dominantnoj paradigmi, *namjera* se najčešće identifikuje sa *uticajem* na ponašanje sagovornika (primaoca poruka), odnosno *kontrolom* istog”. Kada govori o pojmu komunikacije Tomičeva piše: „...budući da se ona može shvatiti dvojako, kao SVESNA NAMERA DA SE KOMUNICIRA i kao SVESNA NAMERA DA SE POSTIGNE UNAPRED SMIŠLJEN CILJ. U savremenim komunikološkim teorijama NAMERA se interpretira kao stav koji nužno implicira PLANIRANJE, pa se i komunikacija razume kao proces planiranog, smišljenog ponašanja koje ima za cilj postizanje nekog efekta. U tom kontekstu, NAMERA se identifikuje sa UTICAJEM NA PONAŠANJE primaoca poruke, odnosno, na KONTROLU primaočevog ponašanja, mišljenja ili donošenja odluka.”

Na strani 150 Bogdanić iznosi zaključke svoje studije: „A te pretpostavke podrazumijevaju *pozitivnu teorijsko-metodološku osnovu, komuniciranje kao ubjeđivanje, ljude kao publike, jezik kao ponašanje i ponašanje ljudi kao stavove koji se mijenjaju, odnosno kontrolišu komunikativnim porukama*”. Na strani 77, u poglavlju Teorije i modeli komunikacija, Zorica Tomić objašnjava „teorijsku paradigmu” koja „komunikaciju interperetira kao UBEDIVANJE, ljude kao PUBLIKU a ljudsko ponašanje kao STAVOVE, koji se mogu menjati ili manipulirati u procesu komunikacije”.

Inače, sve „teorije i modele komunikacije” koje Tomičeva obrazlaže na stranama 77-91 ona parafrazira ili prepisuje od Bogdanića (strane 99-129), uz to se samo na jednom mjestu pozivajući na Bogdanićevu

studiju (na strani 78), ali ni tu ne navodi broj strane niti stavlja u navodne znake sljedeći tekst:

„Koristeći termodinamički termin ENTROPIJE, autori INFORMACIJU definišu kao meru ENTROPIJE (nesigurnosti, odnosno, nepredvidljivosti) u nekoj situaciji. Što je više entropije, to ima više informacije, odnosno, mogućnosti izbora u selekciji neke poruke koja definiše situaciju, tako da ako je neka situacija u potpunosti predvidiva, onda tu ne postoji informacija i ta se okolnost naziva NEGOTROPIJOM. Ovim se pokazuje da se informacija ne odnosi na samu poruku, ili na njeno značenje, niti na pojam koji se saopštava, nego predstavlja teorijski koncept koji korelira sa mogućnim brojem pobuda, signala ili poruka o nekoj situaciji. Posmatrana iz ove perspektive, informacija nije ništa drugo do neophodan broj poruka koji smanjuje neizvesnost date situacije. Sa druge strane, informacija se može posmatrati i kao broj raspoloživih alternativnih mogućnosti pomoću kojih je neka osoba u stanju da predvidi tok i posledicu neke situacije. Što je situacija složenija, to je više alternativa, odnosno, više informacije. Deo situacije koje je poznat i stoga predvidiv, naziva se REDUNDANCOM (ponavljanje).”

Evo kako isti tekst o teoriji informacija zvuči izvorno na strani 104 Bogdanićeve knjige: „Koristeći termin iz termodinamike, ‘entropija’, autori informaciju definišu kao mjeru *entropije* (nesigurnosti, nepredvidljivosti) u nekoj situaciji. Što je više entropije, to ima više i informacije, odnosno “mogućnosti izbora u selekciji neke poruke” koja definiše situaciju (Eko, 1977: 15). Ako je neka situacija u potpunosti predvidiva, informacija nije prisutna. Ovakva situacija se naziva i *negotropija*. Dakle, informacija se ne odnosi na samu poruku ili njeno značenje, na pojam koji se saopštava, nego je to teorijski koncept koji korelira sa mogućim brojem pobuda, signala ili poruka o nekoj situaciji. U ovakvom kontekstu, informacija se može objasniti i kao broj poruka koji je potreban da bi se u smanjila nepredvidivost neke situacije. Pored toga, informacija se može posmatrati i kao broj mogućnosti, alternativa koje su nekoj osobi na raspolaganju da predvidi tok i posljedicu neke situacije. Što je situacija složenija, to je više alternativa, odnosno informacije (Littlejohn, 1992: 51).”

I na drugim mjestima, u prvom dijelu svoje knjige, Tomićeva prepisuje, parafrazira ili koristi Bogdanićeve riječi, ideje, teorijske pojmove, podjele, modele i zaključke, bez jasnog ukazivanja na to da su to njegove riječi, ideje, pojmovi, modeli i zaključci, odnosno da su preuzeti iz njegove naučne studije. Na primjer, Tomićeva koristi Bogdanićevu podjelu perioda istorijskog nasljeđa (strane 17-26) od antike do bihejviorizma. Slično je i sa pojedinim Bogdanićevim terminima i rezultatima

istraživanja.

Naravno, budući da je naučno znanje kumulativno, naučni rad je nezamisliv bez pregleda i sinteze dosegnutog znanja u oblasti. Naučni rad, stoga, pretpostavlja korištenje ideja, rezultata i teorija drugih istraživača. Međutim, naučni rad je, isto tako, utemeljen na akademskoj časti i integritetu i postoje pravilni i prihvatljivi metodi da se postojeće znanje koristi bez krađe.

Plagijat je višestruko štetan, kako za naučnu zajednicu, tako i za društvo u kome se dešava. U akademskom smislu, plagijat ne predstavlja samo moralno posrnuće, nego i tapkanje u mjestu i stagnaciju naučne misli. Plagijat je i krivično djelo, ali je, u sociološkom smislu, refleksija stanja etičkih vrijednosti u određenoj društvenoj zajednici.

Plagijat se ne čini uvijek namjerno. Nekad se čini iz neznanja. Učenici i studenti bi, između ostalog, u toku školovanja trebalo da uče i šta jeste, a šta nije plagijat. Na primjer, treba naučiti praviti razliku između citata i parafraze. Naime, ako se izmijeni nekoliko riječi u rečenici, to se u naučnoj zajednici ne smatra prihvatljivim parafraziranjem, nego plagijatom, čak i ako se navede izvor koji se parafrazira. Pored toga, citat uvijek treba iznositi pod navodnim znacima, a i za citat i za (pravilno) parafraziranje moraju se uvijek navesti izvorno djelo, ime autora i broj strane. No, da se plagijat ne bi činio, učenici i studenti moraju biti upoznati i sa akademskim i zakonskim posljedicama plagiranja.

Naravno, svi koji se bave naučnim i umjetničkim radom i publicistikom trebalo bi svojim primjerima da čuvaju akademsku čast i vrijednosti i da ukazuju na primjere namjernog ili nenamjernog plagijata.

Bilješke

¹Riječ plagijat je izvedenica od latinske riječi *plagiare* (krasti), kao i riječi *plagiarus* („otmičar“).

Plagijatom, odnosno krađom u nauci se smatra svako djelo u kome se tuđe riječi, ideje, teorijski koncepti ili naučni rezultati predstavljaju kao vlastiti (bez navođenja imena autora, djela i broja strane). Najčešći primjer plagijata je kada se tuđi pojmovi, sintagme, rečenice ili pasusi navode bez navodnih znakova i jasne oznake djela, autora i broja strane u knjizi ili članku iz kog je pojam ili citat preuzet, odnosno bez jasne naznake da su pojmovi, sintagme, rečenice ili pasusi pozajmljeni, tj. da nisu vlastiti. Isto tako, plagijatom se smatraju i pojave kada se tuđi pasusi ili poglavlja samo malo stilski mijenjaju i prepričavaju, bez jasne naznake da je tekst samo stilizovani ili prepričani pasus ili poglavlje iz određenog djela drugog autora, kao i bez naznake strana gdje se prepričani pasus ili poglavlje izvorno nalaze. Plagijatom se smatra i predstavljanje tuđih grafikona, crteža i fotografija kao vlastitih.

Nešto suptilnija vrsta plagijata je upravo kad se tuđe naučne ideje i pojmovi koriste

u vlastitom kontekstu i tako predstavljaju kao svoje, odnosno kad se tuđe hipoteze, rezultati istraživanja, interpretacije, teorijske podjele, strukture i klasifikacije koriste u vlastitoj raspravi, bez, naravno, navođenja izvora iz kog su ideje pozajmljene. Plagijatom se smatra i kad neko izmijeni samo nekoliko riječi u rečenici, a struktura i ideje ostanu iste. Takvo „parafraziranje“ nije prihvatljivo i smatra se plagijatom, čak i ako navedete izvor koji parafrazirate. Plagijatom se čak smatra i kad se najveći dio tuđeg rada prenosi u vlastitom radu, odnosno kad je u nečijem radu tuđi dio rada veći od vlastitog, čak i kad se u takvom radu navede izvor, brojevi strana i autor rada čiji je rad prepisan.

KORIŠTENI IZVORI

- Bogdanić, Aleksandar. (1996). *Komunikologija: vodeća paradigma*. Beograd: Čigoja štampa.
- Tomić, Zorica. (2000/2003). *Komunikologija*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.

Nastavak impresuma

POZIV ZA PREDAJU RADOVA

Pozivamo sve zainteresovane da nam predaju svoje istraživačke radove i ogledе na pitanja i teme iz ljudskog komuniciranja, posmatrane i analizirane iz različitih uglova, poput kulturološkog, lingvističkog, medijskog, vizuelnog, muzičkog, psihološkog, sociološkog ili informatičkog. Radove pripremajte i predajte u skladu sa uputama za predaju radova.

Upute za predaju radova

Vrste radova koji se mogu predati za razmatranje za objavu u časopisu

Izvorni istraživački radovi

Izvorni istraživački radovi predstavljaju izvještaj o vlastitom istraživanju, odnosno opis, analizu, interpretaciju ili objašnjenje nekog konkretnog teorijskog pitanja utemeljene na naučno prihvatljivoj argumentaciji. Prihvatljivi načini argumentacije su logičko-teorijski, teorijsko-istorijski, interpretativni, pregledni (anketni) ili eksperimentalni. Kod korištenja preglednog i eksperimentalnog metoda, neophodno je koristiti *statističku argumentaciju*. Svi izvorni radovi utemeljeni na preglednom i eksperimentalnom metodu slijede sljedeću strukturu poglavlja: uvod, opis/pregled literature, metodologija/opis istraživanja, rezultati istraživanja, analiza/rasprava o rezultatima i zaključak. Preporučena dužina rada je oko 5000 riječi (jedan autorski tabak), zajedno sa fusnotama, tabelama i literaturom.

Izvorni ogledi i stručni radovi

Ogledi i stručni radovi u časopisu su originalna, opisno-interpretativna razmatranja naučnog, stručnog ili društvenog komunikološkog pitanja čija argumentacija ne mora biti utemeljena na naučnom istraživanju ili bibliotečkim izvorima, nego joj temelj mogu biti i tekuća društvena zbivanja i pojave, te vlastita ili tuđa opažanja ili stručna iskustva. Preporučena dužina oglеda je oko 5000 riječi, zajedno sa fusnotama i literaturom.

Rasprave, osvrti i prikazi

Rasprave su kratki, argumentovani stavovi o mišljenjima ili stavovima iznesenim u nekim od prethodnih radova u časopisu ili o nekom komunikološkom, naučnom ili stručnom pitanju. Osvrti su kratki opisi ili objašnjenja značajnih pojava, skupova ili drugih događaja u komunikologiji ili društvenom komuniciranju. U prikazima se iznose opisi i mišljenja o studijama i udžbenicima iz komunikologije i srodnih oblasti. Rasprave, osvrti i prikazi dužine su do 1000 riječi, zajedno sa fusnotama i literaturom.

Jezik

Radovi se predaju na srpskom, hrvatskom, bosanskom, srpsko-hrvatskom ili engleskom jeziku. Uz svaki rad, na posebnoj strani se predaje i sažetak rada na srpskom i engleskom jeziku, dužine 50-100 riječi.

Priprema rukopisa

Rad treba biti napisan s dvostrukim proredom tako da na jednoj stranici bude oko 300 riječi. Veličina slova je 12 pt, a širina margina je 2,5 cm.

Ime i prezime autora ili bilo kakvi podaci o autoru *ne smiju* se navoditi na naslovnoj strani ili bilo gdje drugdje u radu. Na posebnoj strani se navodi ime i prezime autora, adresa, institucionalno sjedište (mjesto zaposlenja) i kratka biografija. Na dodatnoj strani piše se *sažetak* rada na srpskom i engleskom jeziku, dužine 50-100 riječi, kao i *lista ključnih termina* korištenih u radu.

Rukopisi se pripremaju slijedeći pravila redakcijske stilistike, odnosno upute za navođenje u radu i na kraju rada.

Predaja radova

Radovi se šalju poštom u *dva* primjerka, na adresu redakcije. Kada rad bude preporučan za objavu, autor, na zahtjev redakcije, dostavlja rad i elektronskim putem. Pri elektronskoj predaji trebaju se koristiti sistemski fontovi (unicode) sa južnoslovenskim dijakritikama.

Autori mogu poslati za objavu samo neobjavljene radove, a predajom radova za publikaciju u časopisu *Znakovi i poruke* autori se obavezuju da iste radove ne šalju za objavu u drugim časopisima. Radovi poslani za objavu se ne vraćaju.

Izvod najvažnijih pravila redakcijske stilistike

Kada se u vlastitom radu koriste tuđe ideje, pojmovi, podjele, modeli, skice, šeme, slike, izvorni pristupi i teorije, kao i kad se dijelovi tuđih radova prepričavaju ili navode, *tada se i u tekstu i bibliografiji tog rada uvijek moraju navesti* autor, izvorno djelo i broj strane ili strana odakle su pojedini elementi preuzeti.

Navođenje u tekstu

Pomenuti elementi iz drugih radova, članaka i studija koji se koriste u vlastitom radu, u tekstu se dokumentuju tako što se, najčešće nakon navoda, u zagradi navede prezime autora, godina izdanja i broj strane/strana tuđeg djela koje se citira, prepričava ili pominje.

Na primjer: Pojedini autori ističu da „postoje i druge, mnogo značajnije prednosti koje je sa sobom donela ekspanzija potrošnje na masovnom nivou.“

(Kodelupi, 1995: 11). Ako se prezime autora izvorno već navodi u prethodnoj ili istoj rečenici vašeg teksta, isti citat se može navesti i ovako: Kodelupi (1995) ističe da „postoje i druge, mnogo značajnije prednosti koje je sa sobom donela ekspanzija potrošnje na masovnom nivou” (11). Ako se citat ili tema protežu na više posebnih strana, to se dokumentuje navođenjem svake strane ponaosob – (Kodelupi, 1995: 11, 23), a ako se protežu na više uzastopnih strana navodi se opseg strana – (Kodelupi, 1995: 11-23).

Kada se citat može integrisati u vlastitu rečenicu ili stav (paragraf), onda se tuđe riječi, pojmovi, sintagme i rečenice navode uz pomoć, odnosno između navodnih znakova. Ako je citat, međutim, duži od četiri reda, odnosno ne može se integrisati u vlastitu rečenicu ili stav, takav citat se *ne piše* pod navodnim znakovima, nego ga nakon dvotačke treba pisati u novom stavu koji treba uvući za deset slovnih mjesta. Na kraju takvog citata piše se autor, godina i broj strane. Na primjer:

Na prvi pogled, razmatranja ove vrste spadaju duboko u oblast istorijske lingvistike, pa ne mogu biti u bližoj vezi s pitanjima savremene jezičke norme, koja čvrstu i odelitu sinhronu ravan ima za ideal. Međutim, dve daleke oblasti naglo će stupiti u vezu ako postavimo ovakvo pitanje: šta ako se naš jezik ili neki njegov segment nalazi baš danas, na naše oči, u stanju haosa pred promenu? (Nedeljković, 1998: 1).

Ako se tuđe djelo navodi ili pominje kao cjelina, onda se u zagradi, nakon pominjanja navodi samo prezime autora i godina izdanja: (Kodelupi, 1995). Ovakav metod se koristi i kod pominjanja filmskih, muzičkih i scenskih djela.

Kada neki rad ima više autora, dva autora se odvajaju veznikom „i“, a više autora zarezima, s tim da se pretposljednji i posljednji odvajaju veznikom „i“: (Cain i Burns, 1999), (Kodelupi, Cain i Burns, 1999). Ako se rad piše na engleskom ili drugom jeziku, veznik „i“ se piše na tom jeziku.

Ako se koristi više djela istog autora objavljenih iste godine, tad se u tekstu (i u bibliografiji) takva djela navode tako što se odmah iza godine objavljivanja rada navode mala slova po abecednom redu. Na primjer, (Marković, 2005a), (Marković, 2005b).

Na prethodno navedene načine se u tekstu navode autori, odnosno knjige, studije, te članci u knjigama, časopisima i novinama, kao i filmovi i druga djela. Članci, tekstovi i druga djela bez autora navode se pisanjem naziva djela i godine (Kraj spora, 2007).

Navodi iz radova sa interneta ili drugih elektronskih izvora navode se isto, s tim da se, *kada nema broja stranice članka ili teksta*, piše broj *stava* članka iz kog se nešto navodi. (Nedeljković, 1998: par. 2) Na kraju rada, u bibliografiji, pored imena autora, godine i naziva članka uvijek se navodi datum preuzimanja članka sa interneta i puna elektronska adresa rada (cijeli URL).

Strana imena se u radu pišu onako kako se izgovaraju na jeziku na kom se piše rad, s tim što se pri prvom navođenju u zagradi ime daje izvorno. Alternativno, strana imena mogu se pisati izvorno u cijelom tekstu, s tim što se, u tom slučaju, pri prvom navođenju u zagradi ime/prezime piše i onako kako se izgovora na jeziku rada. Prezimana autora se kod *navođenja u zagradama* uvijek

pišu izvorno, tj. onako kako su napisana u naslovu knjige ili članka koji se navodi.

Fusnote

Napomene, tj. fusnote, koriste se samo za *propratna objašnjenja*, a ne za citiranje ili navođenje referenci. Za sve ideje i objašnjenja koja se mogu integrisati u glavni tekst ne treba koristiti fusnote.

Spisak korištenih radova na kraju rada

Na kraju rada uvijek treba navesti spisak svih navedenih i korištenih radova (koji se pominju u tekstu u zagradama). Podaci o djelu u spisku literature navode se *po abecednom redu* sljedećim redoslijedom: prezime autora, zarez, ime, tačka, godina izdanja u zagradi, tačka, naziv djela (podvučen ili kurzivom), tačka, mjesto izdanja, dvotačka, izdavač, tačka. Ako izvor zauzima više redova, svi redovi osim prvog uvlače se za četiri slova mjesto. Kod navođenja filma i scenskih djela navodi se prezime i ime režisera, kod muzičkih djela prezime i ime kompozitora, a kod TV-programa prezime i ime režisera, autora ili urednika.

Primjeri navođenja pojedinih jedinica *na kraju rada*

a. knjiga

Kodelupi, Vani. (1995). *Tržišna komunikacija*. Beograd: Clio.

b. knjiga čiji je autor pravno lice

Komunikološki fakultet u Banjaluci. (2004). *Uvod u Komunikološki fakultet: 0405*. Banja Luka: KFBL.

c. knjiga bez autora

The world almanac and book of facts (2006). New York: World Almanac Books.

d. članak u knjizi

Poster, Mark. (2001). Postmodern virtualities, u Durham, Meenkashi Gigi i Kellner, Douglas M. (ur.): *Media and cultural studies: Keywords*. 611-625. London & New York: Longman.

e. članak u naučnom časopisu

Woods, Edward. (1996). Association of nonverbal decoding ability with indices of person-centered communicative ability, *Communication reports*, vol. 9, No. 1, 13-22.

f. članak u ostalim časopisima i nedeljnicima

Nikšić, Stevan. (2007). Ustav bez ustava, *NIN*, 2935, 70-72.

g. članak u novinama sa autorom

Stanković, Rade. (2007, 30. mart). Privreda se vraća iz kome, *Politika*, 19.

h. članak u novinama bez autora

Kartica kao poklon (2007, 30. mart). *Politika*, 13.

i. članak na Internetu:

Nedeljković, Vojin. (1998). Pravilno ali pogrešno: Lutanje jednog srpskog akcenta. Preuzeto 30. marta 2007. sa http://host.sezampro.yu/jezikdanas/5-98/5-98_5.htm.

j. film/dvd:

Đorđević, Aleksandar (2005). *Otpisani* [DVD]. Beograd: Delta Video.

k. televizijski program:

Latin, Denis (2007, 26. mart) *Latinica*. Zagreb: HTV1.

Svi zajedno:

KORIŠTENI RADOVI/IZVORI

Đorđević, Aleksandar (2005). *Otpisani* [DVD]. Beograd: Delta Video.

Kartica kao poklon. (2007, 30. mart). *Politika*, 13.

Kodelupi, Vani. (1995). *Tržišna komunikacija*. Beograd: Clio.

Komunikološki fakultet u Banjaluci. (2004). *Uvod u Komunikološki fakultet: 0405*. Banja Luka: KFB.

Latin, Denis (2007, 26. mart) *Latinica*. Zagreb: HTV1.

Nedeljković, Vojin. (1998). Pravilno ali pogrešno: Lutanje jednog srpskog akcenta. Preuzeto 30. marta 2007. sa

http://host.sezampro.yu/jezikdanas/5-98/5-98_5.htm.

Nikšić, Stevan. (2007). Ustav bez ustava, *NIN*, 2935, 70-72.

Poster, Mark. (2001) Postmodern virtualities, u Durham, Meenkashi Gigi i Kellner, Douglas, M. (ur.): *Media and cultural studies: Keywords*. 611-625. London & New York: Longman.

Stanković, Rade. (2007, 30. mart). Privreda se vraća iz kome, *Politika*, 19.

The world almanac and book of facts (2006). New York: World Almanac Books.

Woods, Edward. (1996). Association of nonverbal decoding ability with indices of person-centered communicative ability, *Communication reports*, vol. 9, No. 1, 13-22.